SOSIAL ØKONOMEN

NR. 8 – SEPTEMBER 1985 – 39. ÅRG.

INNHOLD:

Åpent arbeidsmarked – Gassmarkedet
Pengemengdevekst – Arbeidsløsheten i OECD-landene
Intervju med Hermod Skånland

Økonomikonsulent

Hos fylksmannen i Buskerud, Kommunal- og administrasjonsavdelingen, er det ledig engasjement som økonomikonsulent.

Engasjementet er opprettet fra 1/9–1985 og ut 1986 og påregnes omgjort til fast stilling fra 1987. Den er plassert som førstekonsulent i lønnstrinn 25.

Arbeidsområdet er hovedsakelig kommunaløkonomiske saker, først og fremst års- og langtidsbudsjetter, skatteutjamning, søknader om lån m.v. Arbeidet omfatter bl.a. saksbehandling, veiledning overfor kommunene og analyser i forbindelse med oversiktsplanlegging. Konsulenten kan også bli pålagt andre arbeidsoppgaver. Stillingen forutsetter utstrakt samarbeid både med kommunene og med andre etater og avdelinger og gir bred innsikt i kommunaløkonomiske spørsmål.

Søkere bør ha høyere økonomisk utdanning og interesse for offentlig forvaltning. De må kunne bruke begge målformer.

Nærmere opplysninger kan gis av avdelingsleder Kjell Arne Reistad eller fylkeskontorsjef Knut Halvorsen, tlf. (03) 83 81 50.

Søknad med
bekreftet avskrift av vitnemål og attester sendes
Fylkesmannen i Buskerud,
Fylkeshuset,
Hauges gate 89, 3000 Drammen,
innen 30. september.

Innhold

Nr. 8 1985 – 39. årg.

3
KNUT ARILD LARSEN:
Et åpnere arbeidsmarked

6
KJELL ROLAND:
Hvordan selge norsk gass etter at Sleipneravtalen strandet?

12
H. BØHN OG J. F. QVIGSTAD:
Utviklingen i pengemengden gjennom 1984 og 1985

17
MÅNEDENS BOK:
ALBERT REES:
Striking balance.
Making National Economic Policy
anmeldt av Preben Munthe

18
VIDAR RINGSTAD:
Oligopol og spillteori

22
T. OG A. N. NYSTAD:
Planleggingstid og utvinningsgrad ved olje- og gassproduksjon

26
FRITZ C. HOLTE:
Hvorfor er det så vanskelig å bli kvitt arbeidsløsheten i OECD-landene?

35
PORTRETT:
Sentralbanksjef
Hermod Skånland
intervjuet av Johan Jørgen Thorsen

38
Nytt fra NSF

39
Nye forskningsrapporter

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

FORSIDEFOTO:
R. Lislerud/Samfoto

En milliard av valutareservene . . .

Live Aid-konsertene og de suksessrike pengeinnsamlingene til de tørkerammede i Afrika har bidratt til å forsterke et krav om å bruke deler av Norges valutareserver til samme formål. En rekke framstående politikere har også sluttet seg til kravene.

Før en går videre, kan det imidlertid være grunn til å foreta en viss begrepsopprydding. Verken Stortinget eller andre kan bevilge penger av valutareservene til det ene eller annet formål. Derimot kan Stortinget vedta en bevilgning over statsbudsjettet til de tørkerammede i Afrika. Isolert sett vil dette føre til at staten må trekke på sine innskudd i Norges Bank, og at Norges Bank på sin side må trekke på valutareservene. En forutsetning for en slik engangsbevilgning må således være at landets valutareserver i øyeblikket er rimelig store. Denne forutsetningen må i dag sies å være oppfylt.

I denne forbindelse reises det ofte spørsmål om hvorvidt pengene kunne vært bedre anvendt i Norge. Hvor store midler som bevilges over statsbudsjettet og anvendes innenlands, må sees i sammenheng med hvor store etterspørsselsstimulanser man bør få fra offentlig sektor. En for ekspansiv politikk kan som kjent via svekket konkurranseevne bidra til en næringsstruktur som gjør oss ennå mer avhengig av oljevirksomheten. Forutsatt at varene som leveres til tørkeofrene i Afrika kjøpes på det internasjonale marked, har imidlertid slike bevilgninger ingen innenlandske etterspørselsvirkninger, og kan derfor ikke stilles opp mot bevilgninger til eldreomsorg, eller til reduksjon av sykehuskøene.

Et annet spørsmål som bør reises, er hvorvidt tilsvarende midler kan brukes på en bedre måte over andre deler av u-hjelpsbudsjettet. Generelt vil vel økonomer hevde at slike midler primært bør brukes til tiltak som etter hvert kan sette mottakerne i stand til å klare seg på egen hånd framfor kortsiktige tiltak for å lindre dagens nød. Stilt overfor en katastrofe av det omfang man nå har sett, kan det imidlertid være grunnlag for å fire litt på disse prinsippene.

Således kan det være vanskelig å se tungtveiende prinsipielle innvendinger mot direkte bevilgninger til de tørkerammede i Afrika. Som ved en hver bevilgning, må det imidlertid være en forutsetning at en har rimelig sikkerhet for at pengene når fram dit de skal.

Redaktøren

NORSKE SOSIALØKONOMERS FORENING
INVITERER TIL

HØSTKONFERANSEN 1985
«NORGE MOT 1990. ARBEID FOR ALLE?»

Grand Hotel, 21. og 22. oktober 1985

PROGRAM

MANDAG 21. OKTOBER

09.00 ÅPNING AV KONFERANSEN
v/formannen i Norske Sosialøkonomers Forening, Ingvar Strøm.

09.15 FULL SYSSELSETTING I EN VERDEN MED ARBEIDSLØSHET
– En utfordring til den økonomiske politikken
Professor Tore Thonstad, Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo

10.00 Kaffe

10.15 KAN DAGENS PLANLEGGING GI SVARENE PÅ MORGENDAGENS SPØRSMÅL?– Stiller vi de riktige spørsmål og får vi de riktige svar?
Ekspedisjonssjef Per Schreiner, Finansdepartementet

11.00 Forberedte innlegg ved:
Professor Erling Steigum, Norges Handelshøyskole
Forskningssjef Svein Longva, Statistisk Sentralbyrå

12.00 Debatt

13.00 Lunsj

14.00 NÆRINGSPOLITIKK OG MAKROØKONOMISK POLITIKK
– Sammenhenger og konflikter
– Hva bør tilpasses til hva?
Professor Victor Norman, Norges Handelshøyskole

14.45 Forberedte innlegg:
Direktør Arne Øien, Statistisk Sentralbyrå
Adm. dir. Tor Moursund, Kreditkassen

15.30 Debatt

TIRSDAG 22. OKTOBER

09.00 UTVIKLINGSTREKK OG UTFORDRINGER PÅ ARBEIDSMARKEDET
Professor Steinar Strøm, Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo

10.00 Kaffe

10.15 ANDELSØKONOMI, ER DET SVAR PÅ PROBLEMENE I ARBEIDSMARKEDET?
Førsteamanuensis Karl Ove Moene, Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo

Forberedte innlegg:
Direktør Olav Magnussen, Norsk Arbeidsgiverforening
LO-sekretær Yngve Hågensen, Landsorganisasjonen i Norge
Arbeidsdirektør Kjell Stahl, Arbeidsdirektoratet

12.00 Debatt

13.00 Lunsj

Programkomité:
Alf Hageler, Den norske Bankforening
Knut Eggum Johansen, Finansdepartementet
Stein Reegård, LO
Steinar Strøm, Sosialøkonomisk institutt

Påmelding innen 10. oktober til NSF, Storgt. 26, 0184 Oslo 1

Påmelding til HØSTKONFERANSEN
Norge mot 1990

Navn

.....

Kursavgift:
Kr. 1 800,– for medlemmer
Kr. 2 000,– øvrige
inkl. lunsj og kaffe
Medlem av NSF?.....

Avgift kr..... oversendes
☐ Bankgiro 6001.05.13408
☐ Postgiro 516 78 87
☐ Sjekk vedlagt

Arbeidsgiver:.....

Adresse: .....

..... tlf:.....

.....
Underskrift

Aktuell kommentar:

Et åpnere arbeidsmarked[1])

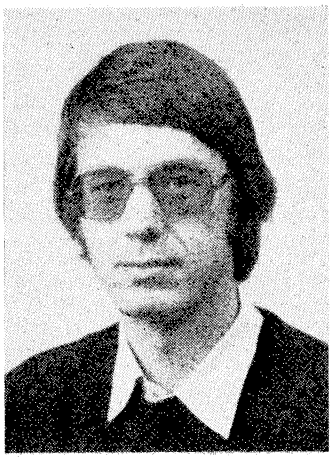

Knut Arild Larsen

De nærmeste årene må en regne med at opptil 8–10 000 personer hvert år må ut av industrien og over i andre næringer. Etablerte bedrifter er ofte organisert som interne arbeidsmarkeder, noe som reduserer motivasjonen for omstillingen mellom bedrifter. Sammen med nedgang i sysselsettingen vil dette hindre unge mennesker med fersk kompetanse å komme inn. Kravene til økt kompetanse gjør at mange etablerte bedrifter derfor vil måtte velge mellom nedleggelse, eller å skifte ut deler av personalet. Den siste løsning er lettest å gjennomføre hvis det synes fristende å gå over i andre næringer. Dette krever et åpent arbeidsmarked, med mindre formelle krav til spesialutdanning, mindre profesjonalisering og mindre innslag av bedriftsinterne arbeidsmarkeder utenom industrien. Mer åpen konkurranse om jobber vil bedre våre egne muligheter for å skifte arbeid, noe vi alle på lang sikt vil være tjent med.

AV
KNUT ARILD LARSEN*

Hvilke omstillinger kreves det i arbeidslivet for å oppnå full sysselsetting, høy økonomisk vekst og høy vekst innen helse- og sosialvesen, utdanning og kultur? Kan *sosiale og institusjonelle forhold* på arbeidsmarkedet hindre en slik utvikling?

Dette er sentrale spørsmål å stille når det nå er bred politisk enighet om at Norge *trenger «ny vekst»*, bl.a. for å finansiere vekst i velferdssektorene. Uenigheten synes å dreie seg om i hvilken grad vi allerede er «på rett vei» eller ikke.

Industriens konkurranseevne er av vesentlig betydning for den nasjonale økonomiske politikk. Utenom oljen er det særlig i industrien at eksportmulighetene ligger, og evnen til å balansere vår eksport mot vår «ustyrlige» importtilbøyelighet, er avgjørende for hvor ekspansiv økonomisk politikk som kan føres og dermed for hvor raskt sysselsettingen kan økes. Omstillingsproblemene i industrien med sikte på økt eksportevne er derfor av stor betydning for den økonomiske politikk, samtidig som de er nært knyttet til arbeidsmarkedets virkemåte.

Et hovedproblem i industrien er å skape sterk produksjonsvekst samtidig som *antall industriarbeidsplasser vil gå tilbake*. Produksjonsveksten vil antakelig kreve en sterk tilgang på personell med fagutdanning og med fersk høyere utdanning. Med tilbakegang eller stagnasjon i antall arbeidsplasser i hele næringen, som de fleste regner med, vil dette kreve at mange av de som er i industrien nå, må over i andre næringer for å gi plass til nye krefter. Beregninger som er utført tyder på at det kan være snakk om opptil 8–10 tusen personer i gjennomsnitt pr. år i perioden 1980–2000 som må ut av industrien og over i andre næringer (Colbjørnsen og Larsen 1985).

Jeg tror at de viktigste hindringene for å få til en ønsket utvikling da vil ligge i de noe eldre, *etablerte bedrifter*. Disse vil enda lenge stå for det meste av industrisysselsettingen.

Hindringene kan oppsummeres i to punkter:

- manglende motivering
- manglende kompetanse

Motiveringsproblemet i de etablerte bedrifter ligger for det første i *frykten for å bli overflødig*, og denne frykten skyldes at det er begrensede muligheter for å øke avsetningen av industriens produkter. Dermed vil antall jobber synke når produksjonen automatiseres og effektiviseres. Manglende motivering for omstilling grunnet frykt for å miste jobben kan derfor begrense produktivitetsutviklingen. Dette er motivasjonsfelle nr. 1.

Det er også en *annen motivasjonsfelle*, som kanskje ikke er så kjent. Den skyldes at mange industribedrifter, særlig de store, er organisert som interne arbeidsmarkeder, hvor rekrutteringen til mange stillinger skjer ved interne opprykk.

En intervjuundersøkelse innenfor forskningsprogrammet «Arbeid i 80-åra», se Colbjørnsen og Larsen (1985), tyder på at vel 23 prosent av de ansatte i industrien i 1982 hadde fått sin jobb ved internt opprykk. Hvis vi også tar med de som er i et internt arbeidsmarked, men som foreløpig ikke har fått noe opprykk, kommer vi opp i 38 prosent. Dette betyr at *mulighetene for opprykk* er en sentral motivasjonsfaktor også i norsk industri for en stor del av de ansatte, antakelig særlig for de som skal organisere, utvikle og styre bedriftene.

Disse mulighetene er gjerne gode når antall stillinger i en bedrift er i vekst. Men hva skjer *når veksten i antall stillinger stopper opp?* Hva med motiveringen til innsats når antall arbeidsplasser i hele bransjen går tilbake og åpningene tetter seg til for mange år fremover? Vi kan da lett få en forgubbing og forsuring i personalet som demper motivasjonen.

Dermed kommer vi over til problemet med *manglende kompetanse*. Dette har sammenheng med faren for at stagnasjon og nedgang i sysselsettingen, kombinert med interne arbeidsmarkeder, hindrer unge folk med fersk kompetanse i å slippe til.

En strategi mot dette er selvfølgelig å satse på en gigantisk *omskolerings- og*

* Knut Arild Larsen er cand. oecon. fra 1974. Ansatt i NAVF's utredningsinstitutt som avdelingssjef.

[1]) Basert på foredrag på NSF's kurs om «Arbeidsmarkedet: innføring i nyere teori og utviklingstrekk på arbeidsmarkedet», Oslo 12. og 13. juni 1985.

etterutdanningsplan for de som allerede er i industrien. Men det er ikke helt urealistisk å anta at dette ikke er nok. Også nyutdannede må, og vil få slippe til. Men da er det ikke bare snakk om å opprette noen nye stillinger. Antakelig vil det også måtte skje en utskifting av personell.

Jeg vil tro at mange eldre bedrifter vil stå overfor to alternativer:

– *utskifting* av endel folk med foreldet utdanning og manglende utdanning *med* folk med utdanning som passer bedre. Utskifting av «utbrente» med «nytente».
– *nedleggelse* som følge av dårlig tilpasningsevne. Myndighetene kan ved støttetiltak selvfølgelig påvirke *hvilke* bedrifter som skal nedlegges, de minst lønnsomme eller mer lønnsomme bedrifter. Men det er ikke realistisk politikk å stanse denne prosessen helt.

Det første alternativet er vel mest gunstig, altså en fornyelse av bedriftene. Dette kan enten skje ved en *frivillig avgang* av personell eller i forbindelse med en *krisesituasjon.*

Den frivillige løsning hindres imidlertid av at det ikke fremstår som tilstrekkelig fristende å gå over i andre næringer. Industriens høye lønninger og mange frynsegoder blir et *tveegget sverd* når en ønsker å «bli kvitt folk». Det er dessuten etablert en rekke institusjonelle ordninger som kan gjøre det vanskelig å slippe inn i andre næringer. Dette skal jeg komme tilbake til.

Kriseløsningen innebærer at de ansatte aksepterer at ansiennitetsprinsippet må underordnes kravet om en *optimal kompetansesammensetning* i forbindelse med innskrenkninger. En må i enkelte tilfeller antakelig også akseptere at folk sies opp samtidig som det ansettes nye. I mange tilfeller vil antakelig alternativet til dette være en ikke levedyktig bedrift. Da vil markedet sørge for utskiftingen av personell.

Jeg tror det er viktig å understreke at utskiftingsproblemet i industrien er et *rammeproblem.* Det skyldes ikke at den enkelte har gjort en dårlig jobb, men at det er nødvendig å gjøre plass til folk med fersk og fremtidsrettet kompetanse. Hvis vi skal få til den nyskaping og produksjonsvekst i industrien som mange i dag ønsker, må det antakelig skje en holdningsendring i retning av at industrien er et sted man gjør en innsats i en periode av sitt liv, for deretter å gå over i mindre tøffe næringer.

Nedbyggingen av jordbruket bidro til en vesentlig *forgubbing* i jordbruksbefolkningen. De unge startet i andre næringer. Jeg har vondt for å forestille meg en tilsvarende utvikling i industrien, hvor det er nådeløse krav til markedstilpasning, innføring av ny teknologi, omorganisering etc. Derfor er det slett ikke sikkert at omstillingene mellom næringene i fremtiden blir mindre alvorlige enn de vi har bak oss. Fremtidens omstillinger vil antakelig i større grad ramme eldre arbeidstakere enn det som var tilfelle ved overgangen fra primærnæringene til industri og tjenesteyting.

Vi står derfor antakelig foran flere ti-år med en fortsatt problematisk avskalling av personell fra industrien. Vi kan få en voksende hær av mennesker, særlig middelaldrende menn med årelang erfaring fra norsk industri som *banker på døra* til de andre næringene. Spørsmålet er da: får de slippe inn i de trygge, varme stuene, skjermet for verdensmarkedets larm og ståk, eller må de bli stående ute i kulden? Vil de bli ønsket velkommen og takket for innsatsen i den konkurranseutsatte sektor – til gagn for oss alle – eller vil de bli stengt ute?

I undervisning, helse- og sosialvesenet er det sterke *krav til spesialutdanning.* 70 prosent av de ansatte oppga i 1982 at utdanningen deres var av stor eller noen betydning for at de fikk sin første jobb i slik virksomhet. Til sammenligning er tallet 50 prosent for alle næringer.

Profesjonalisering kan også lukke arbeidsmarkedet ved at det stilles rigide formelle utdanningskrav ved besettelse av jobber. I alt 34 prosent av de ansatte i 1982 måtte ha en helt bestemt utdanning for å få deres nåværende jobb. Profesjonalisering basert på offentlige vedtak er mest utbredt i undervisning, helse- og sosialvesen, kulturell tjenesteyting, offentlig administrasjon og forsvar.

Også utenfor industrien er det et betydelig innslag av *interne arbeidsmarkeder* hvor en må starte langt nede i hierarkiet. 40 prosent av de ansatte i norsk arbeidsliv hadde i 1982 fått sin jobb ved internt opprykk eller bekreftet at det var vanlig med interne opprykk på arbeidsplassen. Vel 60 prosent av de ansatte innen offentlig administrasjon og forsvar og omlag halvparten av de ansatte i samferdsel og i bank og forsikring og forretningsmessig tjenesteyting var i en slik situasjon.

Disse forholdene gjør det

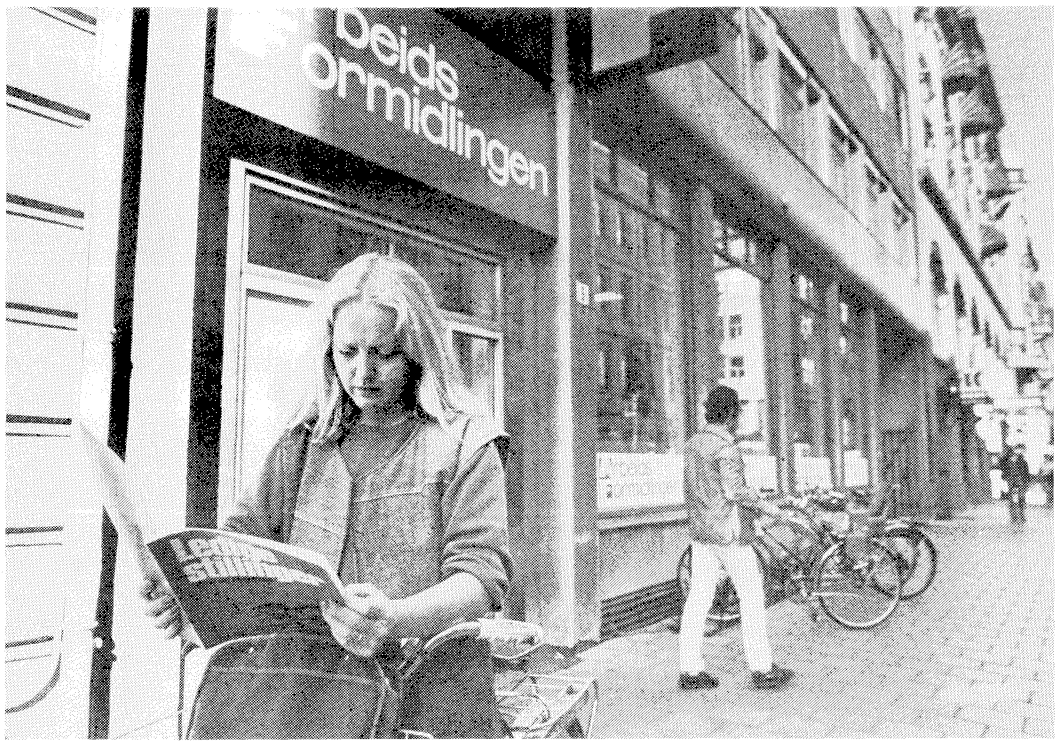

Hvordan kan et mer åpent arbeidsmarked bidra til å oppnå full sysselsetting? *Foto: Samfoto A/S.*

lite fristende å forlate industrien frivillig, fordi det blir vanskelig å slippe inn i andre næringer på et nivå i samsvar med det en har fra før. En må ofte starte «på bunnen», og for å starte der, må en være ung – noe «å satse på» på lang sikt for bedriften.

Dette gjør det igjen mer nødvendig med en mer *tvangspreget avskalling* av personell fra industrien.

For å motvirke at nedgang og utskifting i industrisysselsetting lammer selve omstillingsprosessen og medfører økt arbeidsløshet eller uønsket førtidspensjonering, *må det bli lettere* og mer fristende for sysselsatte i industrien, å gå over i stillinger i andre næringer som i dag har strenge utdanningskrav eller i stor grad er reservert som opprykksstillinger. Dette er antakelig et nøkkelpunkt for å få omstillingene til å gå smidig og for å kunne gjennomføre en økonomisk politikk med sikte på full sysselsetting.

Det er imidlertid mitt inntrykk at samfunnet hittil har vært mer opptatt av å fange opp de utestengte gjennom tiltak som ekstraordinære elevplasser og førtidspensjonering. Dermed *skjules* deler av den arbeidsledighet som skapes av arbeidsmarkedets lukkethet.

Det synes å være liten bevissthet i det norske samfunn om at de *ansettelseskravene* som vi har berørt, kan vanskeliggjøre ansettelse av alle og at de kan hindre de omstillinger som er nødvendige for å oppnå økonomisk vekst og full sysselsetting. Antakelig er det slik at jo strengere ansettelseskrav, desto færre ansettelser.

Det er videre lite fremme i debatten at de *motivasjonssystemer* som bygges opp internt i bedriftene, i forståelse mellom ledelse og ansatte, på lang sikt kan være alvorlige hindringer for omstillinger mellom bedrifter og næringer. Kanskje er det slik at jo mer motivasjonsfremmende en bedriftsorganisasjon er, desto svakere motiverer den til omstillinger mellom bedrifter og næringer. Fra samfunnets side er det ønskelig med en rimelig balanse mellom bedriftsintern motivasjon og motivasjon for mobilitet mellom bedrifter. Den enkelte bedrift føler imidlertid bare ansvar for den bedriftsinterne motivasjon slik at det lett kan oppstå en skjevhet i retning av for lite motivasjon for mobilitet mellom bedrifter. Særlig blir dette et problem i perioder med sterke krav til omstillinger.

Full sysselsetting er ikke bare myndighetenes ansvar, selv om regjeringens politikk selvsagt alltid er av stor betydning. Et mål om full sysselsetting er *en utfordring for oss alle*, som deltakere i utformingen av stillingsstrukturen, ansettelses- og opprykkspolitikken og lønnspolitikken på arbeidsstedet. Vi må være varsomme med å bygge opp belønningssystemer som binder den enkelte for sterkt til sin bedrift, f.eks. ved ansiennitetsbaserte lønnstillegg og opprykksmuligheter, låneordninger og pensjonsordninger som ikke kan overføres mellom bedrifter. Vi må arbeide for en mer åpen konkurranse om jobbene og vi må innse at dette også vil bedre våre egne muligheter for å skifte arbeidssted. På lang sikt kan vi alle være tjent med et åpnere arbeidsmarked.

Colbjørnsen, T. og Larsen, K. A. (1985): *Fremtidens jobber. En perspektivanalyse i grenselandet mellom sosiologi og makroøkonomi.* NAVF's utredningsinstitutt, melding 1985:1.

KOMMUNAL- OG ARBEIDSDEPARTEMENTET SØKER

Byråsjef til arbeidsavdelingens 1. seksjon

Seksjonens oppgaver omfatter utformingen av den generelle arbeidsmarkedspolitikken, herunder beredskapsplaner for arbeidsmarkedstiltak, arbeid i forbindelse med Nasjonalbudsjett, Langtidsprogram, fylkesplaner m.v., arbeidsmarkedstiltak i privat, kommunal og statlig sektor, samt arbeidsmarkedsopplæring i ulike former. Oppgavene omfatter videre vurdering av arbeidsmarkedsutviklingen og metodespørsmål med hensyn til prognosearbeid og økonomiske modeller, arbeidsmarkedsstatistikk, evaluering og utforming av strukturen i arbeidsmarkedstiltakene og de enkelte tiltak, samt forholdet til tiltak i andre sektorer.

Søkere til stillingen må ha høyere utdanning, fortrinnsvis sosialøkonomisk embetseksamen eller annen høyere økonomisk utdanning, samt kjennskap til sentrale arbeidsmarkedsspørsmål.

Stillingen er plassert i lønnstrinn 29, brutto kr. 199 842,– pr. år.

For nærmere opplysninger vennligst kontakt ekspedisjonssjef Eva Birkeland eller underdirektør Henning Strand, tlf. 20 22 70.

Søknad sendes:

KOMMUNAL- OG ARBEIDSDEPARTEMENTET
Personalkontoret
Postboks 8112 Dep – 0032 OSLO 1
innen 26. september 1985.

Aktuell kommentar:

Hvordan selge norsk gass etter at Sleipneravtalen strandet?

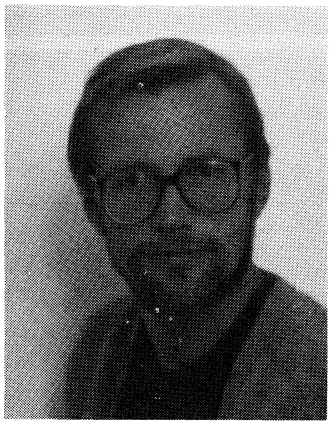

Kjell Roland

Artikkelen trekker opp et forslag til strategi for salg av norsk gass. Prognoser fram mot år 2000 kan tyde på at det blir et press nedover på prisene på gass sammenliknet med prisene på andre energikilder. I denne situasjonen bør en fortsatt satse på de etablerte store markedene på kontinentet og i England. En bør imidlertid legge større vekt på å sikre utnyttelsen av den faste kapital i Nordsjøen, og mindre på fiksering av priser over feltets løpetid. Videre bør man gå bort fra uttømmingskontrakter og over til forsyningskontrakter. Det bør også vurderes om en bør opprette et eget konsortium for salg av all norsk gass.

AV
KJELL ROLAND*

1. Innledning

Etter årelange forhandlinger mellom Statoil og British Gas Corporation (BGC) om salg av gass fra Sleipnerfeltet, vendte den engelske regjeringen tommelen ned for hele prosjektet tidligere i år. Årsaken var dels et innenrikspolitisk maktspill i forbindelse med privatiseringen av BGC, og var dels begrunnet ut fra nye prognoser for det framtidige behov for import av gass til det britiske markedet. Nedjusteringer av tidligere prognoser for forbruksutviklingen og oppjustering av anslag over reservene på britisk sokkel ga et bilde av markedsutviklingen som var svært forskjellig fra det forhandlingene opprinnelig var basert på.

Utviklingen i det britiske gassmarkedet er trolig en indikasjon på mer generelle endringer i markedsforholdene for norsk gass. I Vest-Europa har situasjonen i løpet av få år snudd fra en situasjon med knapphet og bekymring for om ønskelige kvanta lot seg kjøpe i framtiden til et betydelig overskuddstilbud.

Samtidig ser norsk kontinentalsokkel på lang sikt ut til i økende grad å bli en gassprovins. I dag er 65 prosent av samlede påviste utvinnbare reserver gass mot 47 prosent i 1980. Ser man på fordelingen av utvinnbare reserver som ikke er besluttet utbygget, utgjør gassen hele 78 prosent.

Disse forhold gjør at tiden nå er inne for en kritisk gjennomgang av norsk strategi for salg av gass. I det følgende skal vi først trekke opp et riss av det europeiske engimarkedet fram til år 2000. Deretter beskrives noen trekk ved dagens norske markedsføringsstrategi. Til sist antydes alternative måter å ordne gasssalget på.

2. Det europeiske energimarkedet mot år 2000

Utviklingen i energimarkedet i Vest-Europa i den første halvdelen av 1980-tallet må i første rekke tolkes som en tilbakevending til mer «normale», stabile markedsforhold. 1970-årene representerte en justering av prisnivået og vekstakt i forbruket av energi. Samtidig skjedde en betydelig substitusjon mellom ulike energibærere. Prisnivået for de fleste energibærere ble hevet radikalt. Både kull, kjernekraft og gass fulgte i all hovedsak prisutviklingen i markedet for petroleumsprodukter, riktignok med et etterslep i tid. En viss forskyvning i relative priser fant likevel sted. Prisen på gass og råolje steg noe relativt til andre energibærere i de fleste land. Sammen med en betydelig fokusering på risikoen for avbrudd i leveransene førte dette til en kraftig substitusjon bort fra råolje. Den generelle hevingen av prisnivået for energi påvirket tilbudssiden for alle energibærere i avgjørende grad. Økt tilbud sammen med en dempet vekstakt i forbruket, er årsaken til at energimarkedet i Europa for tiden er og trolig i lang tid framover vil være preget av en sterk underliggende tendens til overskuddstilbud. I konkurransen mellom ulike energibærere utgjør gass og spesielt råolje svingtilbudet.

Den langsiktige nedadgående trenden i *kullproduksjonen* i Vest-Europa stoppet opp i 1973. Etter den tid har produsert volum ligget relativt konstant. Produksjonen er i de fleste land beskyttet av reguleringer ved at deler av energimarkedet er reservert for kull. Gitt dagens realpriser på energi og ved opprettholdelse av dagens reguleringer, er det rimelig å anta at kullproduksjonen vil forbli relativt uendret fram mot århundreskiftet. Dette er delvis en følge av sosiale problemer knyttet til en nedtrapping av kullproduksjonen og delvis et resultat av at de fleste land av sikkerhetsmessige årsaker ønsker å opprettholde en viss innenlandsk energiproduksjon.

En stadig økende fokusering på miljøproblemene (både luftforurensning og arealødeleggelse) knyttet til produksjon og forbruk av kull, er den største usikkerhetsfaktoren på lengre sikt. En eventuell bedring i forholdene på arbeidsmarkedet i kullgruveområdene og

* Kjell Roland er leder for Petroleumsøkonomisk gruppe i Statistisk Sentralbyrå.

økende politisk makt til miljøverninteressene kan føre til en rask substitusjon bort fra kull. Også statsfinansielle forhold (store subsidier til produsentene) trekker i retning av en gradvis nedbygging av produksjonen i Vest-Europa. Produksjonen i Vest-Europa kan imidlertid reduseres samtidig om forbruket økes ved hjelp av tilgang av billig kull på verdensmarkedet.

Produksjon av elektrisk kraft fra *atomkraftverk* er om lag femdoblet over tiårsperioden 1973–1983. På grunn av den lange planleggings- og produksjonstiden ved bygging av nye kjernekraftverk (8–10 år), vil produksjonsveksten til et stykke ut på 1990-tallet være bestemt av beslutninger som allerede er fattet. En rekke atomkraftverk blir ferdigstilt i perioden fram til tidlig i 1990-årene. Spesielt i Frankrike utgjør dette en direkte konkurranse til naturgass. Etter 1990 er det imidlertid med unntak av Frankrike, ventet liten vekst i produksjonen en del år. Dette har sammenheng med at svært få atomkraftverk i dag er under planlegging eller i en tidlig fase av konsesjonsbehandling. Hvor vidt vi nå står foran en ny bølge bestillinger av atomkraftverk som så kommer i produksjon en gang midt på 1990-tallet avhenger av den politiske holdning til denne energiform. Det synes imidlertid trolig at redusert vekst i A-kraft fra midten av 1990-tallet kan åpne en lomme for gass. Av interesse er videre det forhold at en lav/fallende gasspris og forventninger om framtidige gasspriser på et moderat nivå trolig vil bremse utbyggingstakten. Også når det gjelder kullproduksjon kan forventninger om stabile og relativt lave priser for råolje og gass komme til å påvirke de politiske beslutninger som er knyttet til en opprettholdelse av eksisterende produksjonskapasitet.

Konkurransen mellom gass og *petroleumsprodukter* synes mer avklart. Petroleumsproduktene utgjør svingtilbudet i markedet og kan med dagens priser ikke i alvorlig grad true noen av segmentene i gassmarkedet. Ved opprettholdelse av nåværende gasskontrakter vil relativ pris mellom oljeprodukter og gass bare i ubetydelig grad endres selv om prisnivået på råolje faller betydelig.

Gassproduksjonen på kontinentet inkludert Nederland er ventet å avta svakt fram mot århundreskiftet. Andre viktige aktører på tilbudssida er Sovjet, Algerie, Norge og muligens også Nigeria og Midt-Østen.

Sovjet har om lag 40 prosent av de samlede gassreservene i verden og et godt utbygd rørtransportnett internt, men også et nett som sikrer nødvendige leveranser til Øst-Europa. Etter ferdigstillelsen av den siste rørledningen til Vest-Europa er det også stor ledig kapasitet i denne del av nettet. En videre utvidelse av transportkapasiteten til Vest-Europa er trolig relativt billig. Den første utvidelse kan gjennomføres ved installasjon av ekstra kompressorkapasitet langs den eksisterende ledningen.

Sovjets oljeproduksjon sank i fjor for første gang på flere tiår. Blant de fleste eksperter er det ventet at produksjonen vil ligge relativt stabilt eller avta noe fram mot midten av 1990-årene. I hovedsak henger dette sammen med produksjonsproblemer på de store oljefeltene i Sibir. De fleste antar at Sovjet fortsatt har store uoppdagede råoljereserver, men at disse er vanskelig tilgjengelig og innebærer store kapitalkostnader. Sovjets eksport av råolje til verdensmarkedet har i en rekke år vært omlag 1,5–2 millioner fat pr. dag. Denne eksporten er i dag helt avgjørende for Sovjets inntjening av hard valuta. Tross stabil eller svakt avtakende produksjon er det trolig mulig å opprettholde eksportoverskuddet i årene framover ved at Sovjet internt bruker gass istedet for råolje. Et betydelig usikkerhetsmoment er imidlertid råoljeforbruket i Øst-Europa. Dersom ikke Øst-Europa er i stand til å produsere industriprodukter som lar seg eksportere på verdensmarkedet, vil landene vært helt avhengig av råolje innkjøpt i rubler. Dette kan føre til at Sovjet i økende grad blir avhengig av valutainntekter opptjent ved eksport av gass.

I *Algerie* er råoljeproduksjonen raskt avtakende. Landet har imidlertid store gassreserver. I løpet av få år vil gasseksporten være helt avgjørende for balanse i landets utenrikshandel. Det er grunn til å anta at dette vil tvinge landet til å føre en betydelig mer fleksibel prispolitikk i gassmarkedet enn hva tilfellet er i dag. De siste årene har Algerie insistert på en fobpris på gass tilsvarende paritet med råolje, mens markedsprisen cif har ligget på 70–80 prosent av råoljeprisen. Dette har ført til store problemer med å opprettholde eksporten. Både LNG-anleggene og rørledningen til Italia har i flere år hatt betydelig ledig kapasitet.

På dette grunnlag synes det rimelig å anta at både Sovjet og Algerie på sikt vil ha sterke insentiver til å utvide sin gasseksport. Skal dette lykkes, er det en forutsetning at begge landene inntar en svært fleksibel holdning med hensyn til priser og kvantum. Siden begge land har ledig kapasitet i dag og med relativt små kapitalkostnader kan utvide kapasiteten, vil deres fleksibilitet i forhold til markedet være betydelig mye større enn Norges, dersom nye felt som TROLL, Sleipner og andre skal kunne bygges ut.

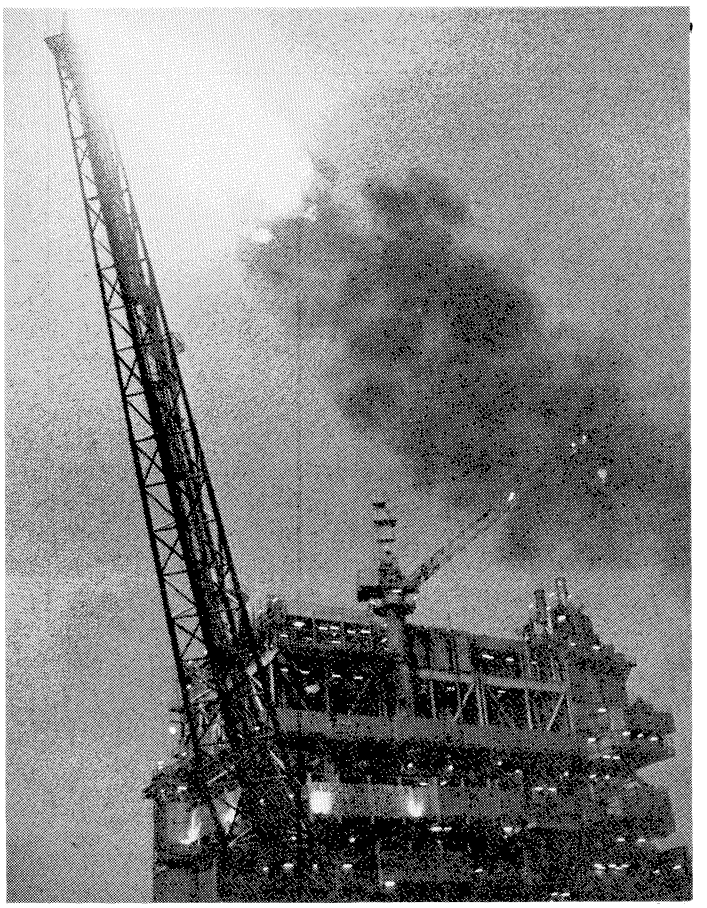

Blir det vanskelig å selge norsk gass i årene framover?
Foto: Per Anders Rosenkvist/Samfoto A/s.

I *Nederland* bygde myndighetene i en årrekke sine produksjonsanslag på svært konservative anslag over utvinnbare ressurser. Basert på slike antakelser tok man sikte på en rask utfasing av gasseksporten og man kjøpte også mindre kvanta norsk gass for ikke å tømme egne reserver for raskt. Reserveanslagene ble imidlertid justert kraftig opp i fjor (uten at ny gass ble funnet) og i dag rekner man med at Nederland vil være en betydelig nettoeksportør av gass til etter århundreskiftet.

Utenfor Europa er i første rekke Nigeria en potensiell eksportør, men også LNG eller en rørledning fra Midt-Østen kan komme på tale.

Forbruket av gass gikk ned i perioden 1979 til 1982, økte svakt i 1983 og relativt kraftig i 1984. Etterspørselsutviklingen var dels et resultat av konjunktursituasjonen og dels et resultat av utviklingen i gassprisen. Prisen på gass er nært knyttet til råoljeprisen. Litt forsinket forplantet prishoppet på råolje i 1979–80 seg til gassmarkedet. På samme måte som i råoljemarkedet var prisene som eksisterte i gassmarkedet tidlig på 1980-tallet i utakt med de underliggende markedsforholdene. Eksempel på dette er prisene som ble forhandlet for Statfjordgassen og senere den mislykte avtalen for eksport av Sleipnergass. Det høye prisnivået på gass førte til en dramatisk reduksjon i gass brukt til elektrisitetsproduksjon, men også gass til andre energitunge prosesser i industrien har gått betydelig tilbake. Disse leveransene av tilfeldig gass («interruptible contracts») er viktige for å balansere produksjonen mot sesongmessige svingninger i forbruket i andre sektorer, hvor gass hovedsakelig brukes til romoppvarming.

Gassmarkedet i Vest-Europa vil trolig være preget av overskuddstilbud i lang tid. Legger man til grunn prognoser for forbruksvekst i området 1,5–2 prosent pr. år som er vanlig i dag, innebærer det at allerede kontraktsforpliktede leveranse er høyere enn hva markedet vil kunne avta de neste 5–8 år. Dette innebærer selvfølgelig et sterkt press på prisene, spesielt for priser på nye kontrakter som inngås i denne perioden. Men også på litt lenger sikt er det grunn til å vente et tilbudspress i gassmarkedet med mindre man får opp veksten i forbruket til et nivå omkring 3–4 prosent pr. år. Årsaken er at potensiell produksjon langt overgår forventet forbruk.

På grunn av dagens overskuddstilbud er det grunn til å vente en nedgang i gassprisen relativt til prisen på annen energi i de nærmeste årene. Hvor langt ned relativprisen mellom gass og annen energi, spesielt olje, må gå for å skape en mer langsiktig likevekt i markedet, er usikkert.

Et svakt fall i relativpris i motsetning til en gradvis økning opp mot råoljeparitet slik som tidligere forventet, vil trolig skape balanse i gassmarkedet i løpet av 4–8 år, og er trolig en forutsetning for at store norske prosjekter som Troll skal kunne innpasses på det europeiske markedet før århundreskiftet. En slik prisutvikling vil trolig også påvirke investorenes forventninger om framtidige priser og således gi signal til både regjeringer og private investorer som skal fatte beslutninger om investering i andre energikilder. Dessuten vil en lavere gasspris relativt til andre energibærere åpne muligheten for å utvikle nye markeder, i første rekke i Sør-Europa og Skandinavia. I disse områdene er gassforbruket nå svært lavt. Introduksjon av gass krever imidlertid lave priser for å gi insentiv til å investere i nødvendig infrastruktur. For Norge bør strategien trolig fortsatt være å satse på de etablerte store markedene på kontinentet og i England. Utvikling av nye markeder er svært risikobetont. Eksistensen av slike nye markeder vil likevel lette konkurransetrykket mot hovedmarkedene.

3. Potensielle alliansepartnere

Et mye omtalt tema er hvilke muligheter som eksisterer for samarbeid mellom to eller flere tilbydere. Utgangspunktet for forslag om strategisk samarbeide er som oftest Nederlands spesielle situasjon. Landet har stor produksjonskapasitet (opp til omlag 120 bcm i korte perioder), men begrensede reserver. Et samarbeid Norge–Nederland skulle utnytte Nederlands evne til å være svingprodusent, både for å utjevne sesongmessige og konjunkturbestemte variasjoner i forbruket, mens Norge skulle produsere et mer konstant volum for å utnytte dyre installasjoner off-shore. Dette kan gjennomføres ved direkte produksjonssamarbeid eller ved at norske produsenter kjøper lagerkapasitet i uttømte nederlandske felt. I perioder med lavt forbruk kunne deler av produksjonen gå til lager, mens forbrukstoppene ble dekket ved leveranser fra lager.

En omfattende bruk av lager er imidlertid kostnadskrevende. En allianse mellom Sovjet og Nederland lar seg trolig realisere uten slike kostnader. Argumentene mot sovjetisk gass er at leveransene kan komme til å bli avbrutt av politiske årsaker. Denne risikoen gjør at en rekke konsumentland ikke har ønsket å gjøre seg for avhengig av slike leveranser. En enkel måte å redusere denne risikoen på kan oppnås ved et samarbeid Sovjet–Nederland. Landene inngår en bytte-avtale (swap-avtale), som innebærer at Sovjet leverer deler av Nederlands kontraktsforhandlede eksport. Nederland reduserer sin produksjon tilsvarende og Sovjet opparbeider seg en «gass-bank» i Nederland. Denne gassen er ikke politisk risikabel og kan erstatte direkte leveranser fra Sovjet dersom disse skulle avbrytes. På denne måten oppnår Nederland å redusere takten i uttømmingen av landets ressurser og Sovjet reduserer den av konsumentlandene opplevde politiske risiko ved sovjetisk gass.

Konklusjonen er trolig at en slik konstellasjon er like sannsynlig som at Norge deltar i et samarbeid med Nederland. Vi har ingen naturlige allierte i dette markedet og må være forberedt på en svært hard konkurranse med aktører som har en rekke strategiske fordeler med hensyn til kostnadsforhold, infrastruktur og nærhet til markedet.

4. Dagens markedsføring av norsk gass

Til nå har norsk gass vært solgt «på rot», dvs. man selger ett og ett felt og kjøper forplikter seg til å avta feltets produksjon over hele dets levetid, såkalte uttømmingskontrakter. Kontraktene fikserer pris i initialåret, en skaleringsklausul for prisen, en produksjonsprofil for feltets levetid samt en øvre og nedre grense for produksjonen i hver periode. I disse forhandlingene kan det se ut som at man fra norsk side har lagt stor vekt på bestemmelsene om pris ut fra den antakelse at kontraktene er bindende i juridisk og faktisk forstand. Et premiss i det som blir sagt i det følgende er imidlertid at det er liten grunn til å anta at juridiske kontrakter vil være de facto bindende

dersom markedet i særlig grad avviker fra det prisnivået som var forventet på det tidspunkt da kontrakten ble inngått. Hvis prisnivået i initialåret er for høyt, eller indekseringsklausulen ikke fører til at kontraktsprisutviklingen avspeiler de faktiske konkurranseforholdene i markedet, er det grunn til å anta at re-forhandlinger vil finne sted.

Verdien av slike kontrakter indikeres ved utviklingen i det nord-amerikanske markedet de siste år. Etter prishoppet på råolje i 1979–80 grep politiske myndigheter i Canada inn for å regulere opp prisen på gasseksporten til USA. (I Europa skjedde det samme i Nederland og Sovjet.) Etter forhandlinger på politisk plan ble dette akseptert fra USA og man fastsatte en såkalt «uniform border price» på all gass eksportert fra Canada til USA. På grunn av institusjonelle endringer i USA (deregulering av gassmarkedet) og prishoppet på olje i 1979–80, oppsto i 1982–83 «the gas bubble». Siden har gassprisene vært under et vedvarende press nedover. På dette grunnlag opphevet USA den inngåtte avtalen og tvang kanadiske myndigheter og produsenter til å reforhandle kontraktene. Et annet eksempel er eksporten av LNG fra Algerie til USA. Det forelå her en inngått kontrakt mellom det algirske gass-selskapet og Distrigas i Boston-området. Algerie haddemed bakgrunn i denne kontrakten satt i gang utbyggingen av en LNG-terminal samt kontrahert LNG-tankere. På unilateralt grunnlag grep senere Federal Energy Regulatory Commission inn og opphevet kontrakten fordi man mente prisen var for høy og således var til skade for amerikanske konsumentinteresser. Også kontrakter mellom private selskaper i USA er reforhandlet de siste år fordi forbruksutviklingen har vært langt svakere enn ventet.

Dagens uttømmingskontrakter inneholder klausuler både om pris og volum. Fra norsk side er det avgjørende å sikre en høy utnyttelse av kapitalutstyret i Nordsjøen. Ingen av de andre leverandørene til det europeiske markedet vil i perioden frem til århundreskiftet måtte foreta tilsvarende kapitalinvesteringer for å opprettholde dagens eksportvolum. Dersom vår påstand er rett om at prisklausulene er relativt lite verd dersom markedet endrer seg, synes det å indikere at man bør legge mindre vekt på å fiksere prisen for hele feltets levetid slik som i dag og mer vekt på garatier for at produksjonskapasiteten for norske gassfelt utnyttes. Et argument som styrker en slik endring i vektlegging fra norsk side er det forhold at både Troll, Sleipner og en del andre gassfelt som eventuelt skal forhandles i perioden fram til 1990, vil måtte forhandles i en periode da gassmarkedet er svakt. Dette innebærer at Norge, ved bibehold av dagens kontraktsstrategi, kan risikere å måtte akseptere relativt lave priser på Trollgass som skal leveres i en 20–30 årsperiode fra midten av 1990-årene. Etter århundreskiftet kan det således godt tenkes at Trollgass, på samme måte som Ekofisk-gass etter 1980, blir den billigste gass som leveres til det europeiske kontinentet.

Også hvis en ser på norsk eksport av gass fram til i dag, ville vi trolig være tjent med en kontraktsstruktur som fastsatte mer kontinuerlige og fullstendige reforhandlinger av priser med fast mellomrom. Norge er den eneste store eksportør av gass til det europeiske markedet som i dag selger gass på historiske kontrakter, dvs. som selger gass etter kontrakter forhandlet før prishoppet i 1979–80. Både Sovjet, Nederland og Algerie reforhandlet gassprisene etter prishoppet på råolje i 1979–80 og har i dag en felles pris for all gass som eksporteres. Beregninger tyder på at etter 1980 har Norge levert den billigste gassen for eksempel til det vest-tyske markedet. Hadde våre kontrakter spesifisert reforhandling av prisen med bestemte tidsintervall, ville gjennomsnittsprisen på norsk gass fram til i dag trolig vært høyere enn den faktisk har vært.

På dette grunnlaget kan det være grunn til å antyde at norsk markedsføringsstrategi for gass bør endres på tre vesentlige punkter:

- ⭑ Større vekt bør legges på å sikre utnyttelse av den faste kapitalen i Nordsjøen, mindre på fiksering av priser over feltets levetid. Risikoen knyttet til den faste kapitalen i Nordsjøen bør deles mellom produsent og konsumentsiden på en annen måte enn det som i dag er spesifisert i form av kontrakter over hele feltets levetid.
- ⭑ For det andre bør man gå bort fra uttømmingskontrakter slik de har vært utformet til i dag og over til forsyningskontrakter.
- ⭑ For det tredje bør det vurderes om det ville være hensiktsmessig å opprette et eget konsortium på salg av all (ny) norsk gass.

5. Spredning av risikoen knyttet til den faste kapital

Aktuelle gassprosjekter i Nordsjøen er langt mer kapitalintensiv enn ny kapasitet utbygd av andre store eksportører til det europeiske markedet. Den faste kapitalen i Nordsjøen er i dobbelt forstand «sunk cost». Dette påvirker på en radikal måte maktforholdene mellom kjøper og selger. Ex ante, dvs. før investeringene er foretatt, sitter produsenten med de avgjørende kort. Produsenten bestemmer hvorvidt utbygging skal skje, hvordan den skal skje, tidspunktet og hvilken produksjonsprofil man skal velge. Ex post har imidlertid produsenten få handlingsparametre. Konsumenten er den dominerende aktør, spesielt i en situasjon med overskuddstilbud. Produsenten sitter med sin «sunk cost» kapital, mens gass-selskapene på etterspørselssida løpende må selge det fastsatte kvantum. Så lenge sluttforbruket av gass i all hovedsak foregår i markeder med konkurranse mellom ulike energibærere, finnes ingen administrative anordninger som kan sikre avsetning av det kontraherte kvantum dersom pris og kvantum ikke er i overensstemmelse med markedsforholdene. I de store forbruksland i Vest-Europa eksisterer i dag i all hovedsak den infrastruktur i form av rørledninger som skal til for å dekke forbruket fram til århundreskiftet. På etterspørselssiden kommer vekten derfor *ikke* til å ligge på ex ante beslutninger, dvs. beslutninger om kapasitetsutvidelse, men kommer til å konsentrere seg om løpende beslutninger vedrørende bruk av eksisterende utstyr.

For Norge er situasjonen annerledes. Vi må, dersom vi skal tilby ny gass utover gass levert ifølge eksisterende kontrakter, fatte beslutninger som i hovedsak er av ex ante karakter og som innebærer betydelige investeringer sett i forhold til norsk økonomi. For Sovjet, Nederland og Algerie dreier beslutningene seg om å selge gass som produseres relativt billig og kan transporteres gjennom allerede eksisterende transportnett som hovedsakelig er nedbetalt. For Sovjet og Algerie (som for Norge) er dessuten alterna-

tiv-verdien eller skyggeprisen på gassen lav på grunn av store reserver. De vil derfor trolig velge en fleksibel prispolitikk der de balanserer hensynet til å utnytte eksisterende produksjons- og transportkapasitet mot behovet for inntjening av hard valuta.

For Norge er det i denne situasjonen med stor usikkerhet både om framtidig pris og den totale markedsveksten, viktig å spre den risiko som er knyttet til nye store investeringsprosjekter i Nordsjøen. En måte å gjøre dette på er å trekke inn gassdistribusjonsselskapene på kontinentet på eiersiden i en eller annen form.

Dette kan gjøres på en rekke forskjellige måter. Et alternativ kan være å stille som krav under forhandlingene om nye gasskontrakter at selskapene inngår i finansieringen av produksjonsutstyret i Nordsjøen med ansvarlig lånekapital (en slags B-aksjer uten stemmerett). Avkastningen for denne kapitalen bør fikseres på en slik måte at ved normal, dvs. planlagt kapasitetsutnyttelse av feltet, gir også kapitalen en rimelig («normal») avkastning. Er kapasitetsutnyttelsen derimot vesentlig lavere påvirker dette også avkastningen for den ansvarlige lånekapitalen i negativ retning. Et annet alternativ kunne være å gi gassdistribusjonsselskapene direkte eiendomsrett til rørledningsnettet eller produksjonsutstyret. Dersom i tillegg det offentlige regulerer tariffene på dette nettet, kan man gi gasskjøperne samme type insentiv som ovenfor til å utnytte kapasiteten. Tariffene kan fastsettes slik at ved normal kapasitetsutnyttelse for de felt som er knyttet til rørledningen, gir tariffen en rimelig avkastning på den investerte kapitalen. Blir derimot kapasitetsutnyttelsen på felt knyttet til rørledningen vesentlig lavere enn planlagt, reguleres tariffen på en slik måte at avkastningen på rørledningsselskapets kapital gradvis reduseres. I ekstreme tilfeller kan en tenke seg at kapitalen kan gå tapt for gass-selskapene, dvs. at rørtransportselskapet kan gå konkurs. Det innebærer i så fall at gass-selskapene ikke bare risikerer en lav avkastning på sin («sunk cost») kapital, men at man også risikerer å miste denne kapitalen.

Et viktig moment i diskusjonen om norsk gasseksport til kontinentet, har vært om det er knyttet en spesiell belønning («premium») til norsk gass fordi norske leveranser sammenliknet med sovjetiske og algirske er antatt å være spesielt sikre og på andre måter preferable av politiske årsaker. Dessuten er det grunn til å fremheve at norsk gass er en måte europeiske konsumenter kan diversifisere sin energi-import på. Dersom det eksisterer en slik premie, vil trolig størrelsen avhenge av hvordan man søker å ta den ut. Dersom den tidligere skisserte utviklingen i det europeiske gassmarkedet skulle være riktig, dvs. at gass i økende grad blir omsatt på lik linje med andre råvarer og at man får et effektivt marked med både spot og terminpriser på gass, vil det trolig være svært vanskelig å ta ut denne premien i form av en høyere gasspris enn det andre produsenter får betalt. En slik prisdiskriminering mellom produsenter strider mot logikken som eksisterer i markedet mellom de enkelte selskapene, og ville trolig representere et betydelig politisk problem for de involverte regjeringer. Forsøker man derimot å ta ut premien i form av en deling av risikoen knyttet til den faste kapitalen i Nordsjøen, f.eks. i form av billig ansvarlig lånekapital med lang nedbetalingstid (feltet/kontraktens levetid), reduseres disse politiske og markedsmessige problemene trolig. En slik strategi innebærer at gassdistribusjonsselskapene involveres på eiersiden og gis rene kommersielle interesser i å utnytte den eksisterende kapasiteten. Premien blir i så fall mer skjult for markedet. En slik eierstruktur vil trolig også redusere faren for uønskede politiske inngrep fra importlandenes side (jfr. USA's inngrep i kontrakten om LNG-leveranser fra Algerie).

Fordelene ved å trekke inn gasselskapene på kontinentet med ansvarlig lånekapital eller direkte med eierinteresser på norsk sokkel, vil m.a.o. være at man kan spre risikoen knyttet til den faste kapitalen samtidig som man kan gi selskapene insentiver som innebærer at Norge blir «the base load» leverandør til det europeiske markedet. Målet må være å sikre at Norge blir den siste leverandør som må redusere produksjonen dersom markedet er svakt, uansett av hvilken grunn.

6. Fra uttømmingskontrakter til forsyningskontrakter og etablering av et konsortium for salg av norsk gass

Uttømmingskontrakter innebærer at man inngår kontrakt om tømming av et bestemt felt. Forsyningskontrakter innebærer at produsenten påtar seg en forpliktelse om å levere et bestemt kvantum i en bestemt tidsperiode til et bestemt marked. Hverken kvantum eller leveringstid i slike kontrakter er knyttet til produksjonstekniske forhold. De pågående forhandlingene om Troll-gassen kan tyde på at Statoil nå beveger seg bort fra tradisjonelle uttømmingskontrakter.

Forsyningskontrakter vil innebære at det er mulig å inngå kontrakter tilpasset de enkelte markedene på kontinentet, dvs. til enkelte land eller delmarkeder innen de enkelte land, for avgrensede perioder avhengig av behovet i dette markedssegmentet. Problemene med å balansere produksjonen mot en svingende og usikker forbruksutvikling flyttes i større grad over på produsenten. Forutsetningen for at en slik kontraktsstruktur skal være mulig eller innebære flere frihetsgrader for produsenten, er imidlertid at man kan knytte sammen flere felt og/eller at produsenten får adgang til direkte å spille på etterspørselen i ulike markeder (f.eks. ved adgang til å avsette marginale kvanta på et spotmarked). Ved sammenkobling av flere felt er man ikke lenger beskranket av produksjonstekniske forhold ved et enkelt felt, men kan selge produksjonen fra en samling av felt. I en slik situasjon blir målet for «storprodusenten» å skaffe seg en optimal porteføljе av kontrakter som utnytter kapasiteten over tid.

Et eget konsortium for salg av norsk gass, eventuelt all ny norsk gass, kan være det «institusjonelle virkemidlet» som muliggjør å knytte sammen salg av flere felt. Dessuten vil en slik konsentrasjon på tilbudssida styrke vår markedsmakt vis à vis konsortiet av gasselskaper som forhandler om kjøp av norsk gass til kontinentet. Norge står i dag overfor et effektivt monopsoni på kontinentet. Alle viktige kjøpergrupper har gått sammen i et konsortium ledet av Ruhrgas (konsortiet består av Ruhrgas, Brigitta, Thyssengas, Gelsenberg, Gassunie, Distrigaz og Gaz de France). I Norge koordinerer Statoil salget på vegne av rettighetshaverne. Dermed unngås direkte konkurranse mellom ulike norske produsenter.

Et salgskonsortium kan organiseres på ulike måter. En forutsetning er trolig at

eierstrukturen på produksjonssida blir representert i konsortiet noenlunde i overensstemmelse med de mengder gass de respektive selskapene produserer eller i forhold til deres produksjonspotensial (dvs. en type aksjeselskapsform der aksjene avhenger av hvor mye gass man kontrollerer og der aksjeporteføljen refordeles når ny gass kommer i produksjon). Dessuten er det rimelig at det offentlige i en eller annen form kommer inn i selskapet. Selskapet har som formål å skaffe seg en optimal portefølje av gasskontrakter og betaler gjennomsnittspris for den gassen selskapet selger til sine ulike leverandører. Fordelene ved en slik organisering er følgende:

– Ved å koble sammen produksjonen og salg fra ulike felt kan risikoen reduseres, fordi produksjonen på et helt felt ikke lenger er avhengig av en enkelt kontrakt, men av hele kontraktsporteføljen.

– Den gjennomsnittlige kapasitetsutnyttelsen for norske gassfelt bør kunne økes og kostnadene reduseres ved at man ser en rekke felt i sammenheng.

– En slik organisering av gass-salget muliggjør en fleksibel tilpasning til markedet både når det gjelder volum og den enkelte kontrakts løpetid. Norge/gass-konsortiet kan henvende seg til hvert enkelt land eller til delmarkeder i hvert enkelt land for å selge gass. Trolig kan dette på sikt bidra til å bryte opp konsortiet for kjøp av norsk gass.

– Å stykke opp kontraktene i volum og tid uavhengig av det enkelte felt muliggjør salg direkte til store sluttforbrukere og muliggjør således å diskriminere mellom ulike markeder (industri, el-produksjon og husholdningsmarkedet). I et mer velutviklet gassmarked vil det trolig oppstå et spotmarked for gass. Denne kontraktstruktur vil åpne muligheten både for å spille på spotmarkedet ved å selge tilfeldig gass til storforbrukere og samtidig selge gass under langsiktige leveringsavtaler til gassdistribusjonsselskapene.

7. Avslutning

Hovedformålet med de forslag til endringer i norsk salgspolitikk for gass som er antydet ovenfor, er å øke fleksibiliteten i salget, øke antall virkemidler som står til rådighet fra norsk side, endre markedsmakt ved direkte å spille på etterspørselen fra storforbrukere og ta ut den premie som måtte eksistere for norsk gass i form av risikospredning knyttet til den faste kapitalen på sokkelen. Også andre tiltak enn de som her er nevnt kan tenkes.

FINANS- OG TOLLDEPARTEMENTET
SØKER

Førstesekretær/Konsulent (Vikar)

TIL PLANLEGGINGSAVDELINGEN

Arbeidet omfatter makroøkonomiske analyser og langsiktige analyser av offentlig økonomi og ressursbruk. Sosialøkonomisk embetseksamen eller tilsvarende utdanning er nødvendig
Nærmere opplysninger ved ekspedisjonssjef Per Schreiner i tlf. 11 73 10, eller avdelingsdirektør Sigurd Tveitereid i tlf. 11 73 12.

Stillingen lønnes etter statens regulativ i
Lønnstrinn 16–21/19–23
(Kr 113 871,– til kr 155 326,–)
Fra lønnen trekkes 2% pensjonsinnskudd.

Søknad med
bekreftede kopier av attester og vitnemål innen 26. september til
FINANS OG TOLLDEPARTEMENTET,
Administrasjonskontoret,
Postboks 8008 Dep., 0030 Oslo 1

Aktuell kommentar

Utviklingen i pengemengden gjennom 1984 og 1985[1])

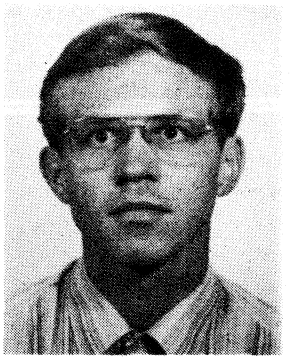

Harald Bøhn

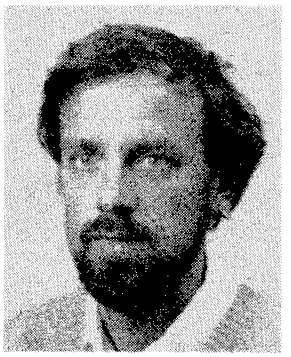

Jan Fredrik Øvigstad

Pengemengden vokste med 19,9% gjennom 1984, noe som er den høyeste vekstrate som er registert siden Norges Bank begynte med regelmessige beregninger av pengemengdeveksten. I artikkelen påpekes en del forhold som kan ha bidratt til denne høye vekstakten. Tradisjonelle forklaringer som sterk inntekstvekst og høyt rentenivå i Norge sammenliknet med utlandet har trolig spilt en rolle. En del av utviklingen må imidletid forklares ved spesielle forhold, som nedbygging av reguleringene på kredittmarkedet, økt annenhåndsomsetning av boliger, aksjer og obligasjoner samt reduserte boliginvesteringer. Mye av veksten kan bli kilde til økt etterspørsel i tiden framover, noe som kan tilsier at det er behov for en strammere pengepolitikk. Usikkerheten om tolkning av tall, og om hvilke virkninger pengepolitikken har på realøkonomien, tilsier imidlertid at en bør være forsiktig med å foreta drastiske omlegginger i virkemiddelbruken.

AV
HARALD BØHN OG
JAN FREDRIK QVIGSTAD*

Pengemengden (M_2) vokste med 19,9% gjennom 1984. Veksten var særlig sterk gjennom andre halvår. Dette er den høyeste vekstraten som er registrert siden en i Norges Bank begynte med regelmessige beregninger av utviklingen i pengemengden. Denne utviklingen var ikke forutsett. Det offisielle anslaget for 1984 gitt i oktober 1983 var på 10,2%. Så sent som i desember 1984 var anslaget på 12,8% Hvorfor vokste pengemengden så sterkt? Kan veksten forklares ut fra vanlig teori eller er det spesielle forhold som ligger bak? Hva kan konsekvensen av en slik vekst bli for de øvrige sentrale makroøkonomiske variable? Behøver dramatiske tall å lede til dramatiske konklusjoner?

La oss først se hva som gikk galt med prognosen. Tabell 1 viser anslagene gitt i desember 1984 sammenlignet med endelig regnskap. En ser at tilførselen fra statlige sektorer ble mindre enn antatt (1,5 prosentpoeng) og har dermed bidratt til lavere pengemengdevekst. «Sprekken» skyldes i sin helhet tilførselen fra

- private banker og obligasjonsmarkedet (5,4 prosentpoeng)
- valutasalg (3,2 prosentpoeng).

Siden den innenlandske likviditetstilførsel ble større enn forventet, skulle en ut fra en monetær betalingsbalanseteori ha forventet at tilførselen ved valutasalg skulle ha blitt mindre enn forventet.

Hadde en satt opp tabellen mer disaggregert, ville en ha sett at det særlig var *utlån fra bankene* og *nettokapitalinngangen til publikum fra utlandet* som stod for mertilførselen.

Utviklingen hittil i 1985 har ikke vært så dramatisk. Veksten i første halvår, målt som årlig rate, var om lag 7%. Siste måneder har det imidlertid igjen vært sterk vekst i pengemengden.

Hvor interessant er utviklingen i pengemengden?

I mange land har utviklingen i pengemengden vært brukt som en av *indikatorene på den nominelle vekst i økonomien.* Dermed har myndighetene på et tidlig tidspunkt kunnet skaffe seg informasjon om den økonomiske utviklingen. En svakhet med pengemengden som indikator er selvfølgelig at den ikke kan gi noen fordeling av nominell vekst på pris og kvantum.

Vel så interessant er det at pengemengden har vært brukt som en *indikator på hvor ekspansiv den økonomiske politikken er.* Dette har også vært gjort i stigende grad i Norge. Men i følge teorien for små økonomier med faste valutakurser og full kapitalmobilitet, har myndighetene ingen mulighet til å føre en selvstendig pengepolitikk. Rentenivået vil bli bestemt av forholde-

Tabell 1. *Økning i pengemengden (M_2) i 1984 etter kilde. Anslag gitt i desember 1984 og regnskap.*

	Anslag des. 1984	Regnskap
1. Tilførsel fra statlige sektorer	8,6	7,1
1.1. Tilførsel fra underskudd før lånetransaksjoner	7,4	5,9
1.2. Netto tilførsel ved lånetransaksjoner	1,2	1,2
2. Tilførsel fra private banker og obligasjonsmarkedet	9,5	14,9
3. Tilførsel fra innenlandske kilder (1+2=3)	18,1	22,0
4. Tilførsel ved valutasalg	– 5,3	– 2,1
5. Økning i pengemengden (3+4=5)	12,8	19,9

[1]) Vi vil takke blant annet Odd Per Brekk, Audun Grønn, Michael Hoel, Steinar Juel og Arild Lund for kommentarer og bidrag.

*) Harald Bøhn og Jan Fredrik Qvigstad arbeider begge i Norges Bank. Bøhn er avdelingssjef i Kredittpolitisk avdeling, Qvigstad ass. direktør i Utrednings- og informasjonsavdelingen.

ne på de internasjonale penge- og kapitalmarkeder, og pengemengden blir bestemt fra etterspørselssiden.

I praksis vil midlertid myndighetene ha visse påvirkningsmuligheter. For det første vil ikke innenlandske og utenlandske fordringer være perfekte substitutter, noe som er en forutsetning for de teoretiske konklusjoner nevnt ovenfor. Dette innebærer for eksempel at nordmenn vil kunne holde fordringer i norske kroner fremfor i valuta selv om den innenlandske renten er lavere enn renten i utlandet. Dessuten har vi i Norge en viss valutaregulering som gjør at kapital ikke kan flyttes fritt over grensene. Disse forhold gir myndighetene en viss frihet i pengepolitikken. Det kan derfor være av interesse ut fra et styringssynspunkt å studere pengemengdeutviklingen.

En bør imidlertid innse at det utenlandske rentenivået setter et bånd hvor det norske rentenivået kan ligge. Pengemengdeveksten kan derfor bare styres innenfor et tilsvarende bånd. Mye tyder på at det norske rentenivået den senere tid har ligget nær øvre grense i dette båndet. Dersom en tar sikte på å redusere pengemengdeveksten gjennom et høyere rentenivå, og uten å endre valutakursen, krever dette trolig innføring av nye restriksjoner på kapitalbevegelser mellom Norge og utlandet, samt at disse virker effektivt.

Hva kan en forvente ut fra standard teori?

I moderne porteføljeteori tenker en seg at aktørene (publikum) har en *formue* som kan plasseres i ulike finans- og realobjekter. Disse objektene kan være sedler, mynt, bankinnskudd, obligasjoner, aksjer, fast eiendom etc. Objektene gir ulik avkastning og likviditet og er beheftet med forskjellig grad av risiko. Aktørene vil så vurdere hvor mye av *inntekten* de skal konsumere og hvor mye de skal spare slik at formuen øker. Denne siste avveiningen er et valg mellom konsum i dag og i fremtiden. Det antas at dette valget tas ut fra intertemporale nyttevurderinger. Publikums etterspørsel etter penger er et resultat av et porteføljevalg og er avhengig av:

- rente på penger (+)
- rente på andre plasseringsformer (–)
- inntekt (+)
- formue (+)

Figur 1. *Forholdet mellom bruttonasjonalproduktet utenom olje og sjøfart og pengemengden. Pengemengden målt ved utgangen av kvartalet.*

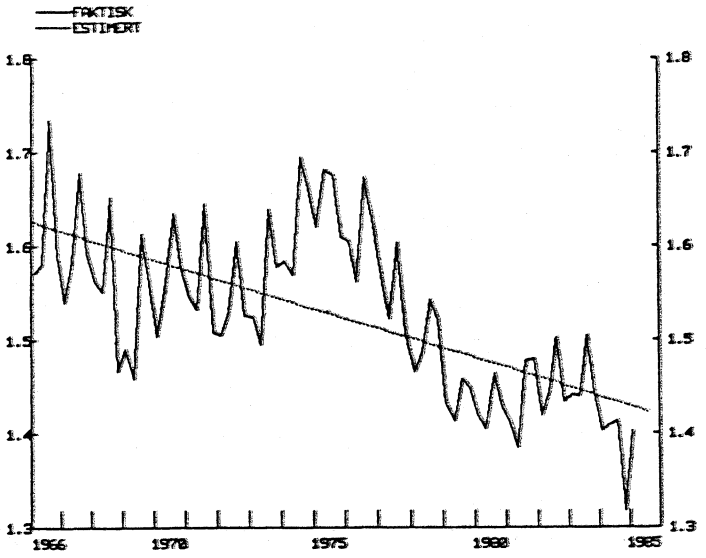

Kilde: Norges Bank

Inntekts- og formuesutviklingen

De fleste empiriske undersøkelser støtter opp under det som også er en vanlig teoretisk antakelse – nemlig at hvis inntekt og formue begge øker med 1%, så øker også etterspørselen etter penger med 1%. Bruker vi et enkelt inntektsmål, f.eks. bruttonasjonalproduktet (BNP) utenom olje og sjøfart, så økte det med vel 9% fra 1983 til 1984. Veksttakten gjennom 1984 var trolig omtrent den samme, likeledes veksten i formuen. Pengeetterspørselen, forklart ved inntektsvekst og formuesutviklingen, skulle dermed også øke med vel 9% – eller omlag 21 milliarder kroner. Den faktiske veksten i pengemengden var 46 milliarder kroner. Det er følgelig et «gap» på omlag 25 milliarder kroner som må forklares av andre forhold. Om en bruker andre inntektsmål, eller annen periodisering, påvirker ikke dette resultatene nevneverdig. Figur 1 viser hvorledes forholdet mellom inntekt og pengemengde har utviklet seg på kvartalsbasis siden 1966.

Trendmessig har pengemengden økt noe raskere enn inntekten, men det har vært store avvik i enkeltår. Figuren viser at pengemengden mot slutten av 1984 var langt høyere enn det den historiske trenden skulle tilsi, men en observerte også store avvik midt på 1970-tallet.

Det kan tenkes at dersom transaksjonsvolumet i økonomien øker sterkere enn inntekten, vil pengeetterspørselen øke noe sterkere enn inntekstveksten skulle tilsi. I 1984 var det en betydelig vekst i annenhåndsomsetningen av ulike formuesobjekter som boliger, aksjer og obligasjoner og en del spesielle forhold er knyttet til denne type transaksjoner.

- Når en bolig omsettes, vil det antakelig være slik at de nye eierne har en høyere belåningsandel enn selgerne. Selv om noen av selgerne vil gå inn i et annet hus i annenhåndsmarkedet, er det grunn til å tro at økt omsetning på boligmarkedet har ført til høyere likviditetsgrad hos publikum. Det er ca. 1,6 millioner boliger i Norge. Anta at 1% var standardomsetningen tidligere og at denne økte til 2% i 1984. Anta videre at gjennomsnittsprisen var 300 000 kr. pr. bolig. I så fall økte omsetningen med 4,8 milliarder kroner. Hvis belåningsgraden økte med f.eks. 50% av salgssummen, betyr det en likviditetsøkning på 2,4 milliarder. Dette regneeksemplet tyder på at den økte annenhåndsomsetningen av boliger ikke kan forklare noen stor andel av «gapet».
- Dersom aktiviteten i annenhåndsmarkedet for aksjer og obligasjoner øker, vil en vente at aktørene vil ønske å sitte med likviditet slik at de kan gå inn i markedet når en god anledning byr seg. Fra 1983 til 1984 var det en betydelig vekst i annenhåndsomsetningen av aksjer og obligasjoner. På obligasjonssiden sto bankene for mye av økningen, og det er derfor grunn til å anta at veksten i obligasjonsomsetningen har hatt begrenset virkning på likviditetsveksten.
- Imidlertid har også aksjeomsetningen vokst kraftig gjennom 1984. For de tre første kvartaler var den tre ganger så stor som i tilsvarende periode

i 1983. Høyere inntjening i næringslivet, endring i skatteregler og mer optimistiske fremtidsutsikter har ført til at næringslivet har økt sin etterspørsel etter aksjer og drevet opp aksjekursene. Når bedrifter kjøper aksjer av hverandre, blir likviditeten værende i næringslivsektoren. Hvis en går over fra en situasjon med lave aksjekurser og null omsetning i aksjemarkedet til en situasjon med dobbelt så høye aksjekurser og kontinuerlig bytting av aksjer, vil en vente at dette slår ut i næringslivets etterspørsel etter likviditet. Næringslivet er da også den sektoren som hadde sterkest likviditetsvekst i 1984, uten at aksjeomsetning kan forklare noen stor del av gapet på 25 milliarder kroner.

Avkastningen på penger og alternative plasseringer

Kan så «gapet» forklares ved utviklingen i renten på penger og avkastningen på alternative innenlandske og utenlandske plasseringer? Over en årrekke har en sett at renten på *penger* gradvis har økt. Dette har tatt form av økt rente på anfordringsinnskudd, innføring av trappetrinnskonti, m.m. Siden stadig nye kontotyper har vunnet innpass, er det vanskelig å måle denne utviklingen. Det er imidlertid skjedd en rentehevning også for alternative *innenlandske finansielle plasseringer*. Likevel er det blitt relativt sett mer lønnsomt å holde penger sammenlignet med for noen år siden. Det er nå mulig å få innskuddsrenter som fullt ut er konkurransedyktige med obligasjonsrentene. Dette kan ha bidratt noe til den store pengemengdevekst en opplevde gjennom 1984. Empiriske studier tyder imidlertid at pengeetterspørselen er lite renteelastisk. De store kvantitative utslagene kan derfor neppe forklares.

En av plasseringsmulighetene for husholdninger er *kjøp av realkapital* i form av boliger. Mens boliginvesteringer gjennom mye av etterkrigstiden har vært en gunstig spareform, har mange forhold bidratt til at denne spareformen de siste år har gitt lavere forventet avkastning enn før, b.l.a. usikkerhet om skatteregler, demografiske forhold og økt tilbud på grunn av mer effektiv utnyttelse av eksisterende boligmasse. Disse endringene i rammebetingelsene på boligmarkedet førte til et større utbud av brukte boliger. Prisen sank, noe som førte til en vesentlig reduksjon i formuen til husholdningene. Det er som nevnt 1,6 millioner boliger her i landet. Med de forutsetninger som er nevnt foran, utgjør boligformuen kr. 480 milliarder. En reell nedgang i boligprisene med 10 % representerer da et formuestap på kr. 48 milliarder for husholdningene. Fordi en vesentlig del av boligene er belånt, vil en prisnedgang i boligmarkedet få en forholdsvis større virkning på den egenkapital husholdningene har liggende i boligen.

Ved så store endringer i den relative avkastning på penger sammenlignet med investeringer i boliger, og med en så stor reduksjon i husholdningenes formue som her antydet, kan en vente to reaksjoner fra husholdningenes side. Den ene er at en større andel av den løpende sparing vil bli kanalisert til pengesparing fremfor boligsparing. Den andre effekten er at husholdningenes sparerate vil øke i et forsøk på å bygge opp igjen noe av det formuestapet som fant sted.

Den første av disse effektene kan en forsøke å kvantifisere ved å ta utgangspunkt i antall boliger som blir bygd hvert år. I 1984 ble det bygget ca. 11 000 færre boliger enn det etablerte mønsteret, men dette ble delvis oppveid av økt standard, oppussing og utbedring. I følge nasjonalregnskapet var boliginvesteringene 3–4 milliarder lavere enn «normalt». Disse pengene skulle da omplasseres og mulighetene var å:

Figur 2. *Rentedifferanser. Differansen mellom tre-måneders eurokronerenten og tilsvarende rente på mark, dollar og pund.*

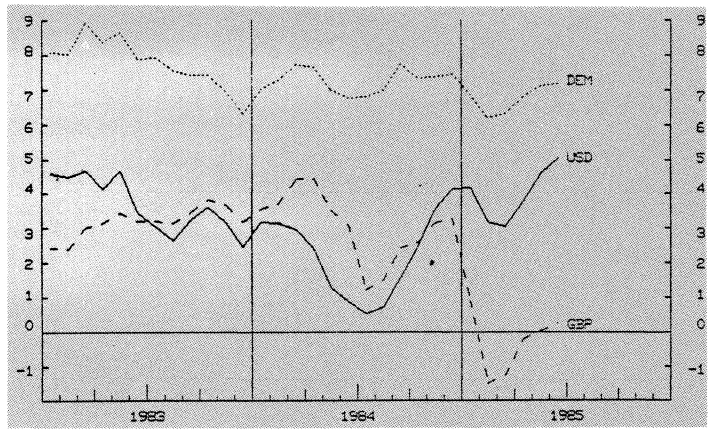

Kilde: Norges Bank

Tabell 2. *Norske sektorers bankinnskudd i utlandet. Mill. NOK.*

	31.12.83	31.03.84	30.06.84	30.09.84	31.12.84
1. Andre finansinstitusjoner[1])	594	597	654	916	933
1.1. Forsikringsselskaper	581	405	374	558	548
1.2. Kredittforeninger	–	–	1	358	385
1.3. Andre	13	192	279	–	–
2. Statsforetak	3 042	2 237	2 294	2 278	2 244
2.1. Oljeleting/utvinning	132	– 27	33	125	157
2.2. Rørtransport	94	18	9	18	2
2.3. Annen virksomhet	2 816	2 246	2 252	2 135	2 085
3. Kommuner og kommuneforetak	–	–	135	63	42
4. Øvrige sektorer	10 085	12 472	10 633	13 215	8 577
4.1 Rederier	2 625	2 340	2 607	2 517	2 646
4.2. Oljeleting/utvinning	7 014	9 415	7 377	9 883	5 148
4.3. Oljeboring	350	354	288	407	414
4.4. Verft	–	–	–	–	–
4.5. Andre	96	363	361	408	369
5. I alt (1+2+3+4)	13 721	15 306	13 716	16 472	11 796

[1]) Eksklusive Norges Bank, private og statlige banker.
Merknad: Tabellen vil bli oppdatert.

– låne mindre
– øke pengeetterspørselen
– øke plassering i andre finansielle fordringer.

Det er all grunn til å tro at en stor del av midlene gikk med til å øke likviditetsgraden. Likevel vil dette altså maksimalt kunne bidra med 3–4 milliarder i forklaringen av pengemengdeveksten.

I hvilken grad husholdningenes sparerate økte i et forsøk på å bygge opp formuestapet, er langt vanskeligere å anslå.

Rentedifferansen overfor alternative *finansielle plasseringer i utlandet* kan ha betydd en del. Næringsdrivende som har inntekter og utgifter i valuta, har adgang til å opprette arbeidsvalutakonti i utenlandsk bank. For andre enn rederier, forsikringsselskaper og fondsmeglere skal opprettelsen godkjennes av Norges Bank. Norges Bank kan dessuten etter særskilt søknad samtykke i at næringsdrivende som har enten inntekter eller utgifter i valuta, oppretter arbeidsvalutakonti i utenlandsk bank. Tilførsel av midler til slike konti ved direkte salg av kroner vil bare kunne skje etter tillatelse fra Norges Bank, mens overføringer til norske fra utenlandske konti kan skje fritt. Alt i alt praktiseres valutareguleringen på dette området forholdsvis liberalt, noe som gjør at bankinnskudd i utlandet for deler av publikumssektoren er et nært substitutt til penger. For salg og kjøp av utenlandske aksjer/obligasjoner er det nå en liberal reguleringspraksis, noe som bidrar til at også slike plasseringer kan være nære substitutter til penger. Slike plasseringer har imidlertid tradisjonelt hatt mer langsiktige formål.

I første halvdel av 1984 var det en positiv rentedifferanse på kroneinnskudd i forholdet til gjennomsnittet av en del viktige valutaer på ca. 4% jfr. figur 2. Variasjoner innenfor svingningsmarginene for kronekursen kan imidlertid fort spise opp denne rentedifferansen. Etter september 1984 – da kronen ble plassert i øvre del av svingningsmarginene – forsvant dette kursrisikoelementet. Riktig nok kunne en fortsatt risikere en kronenedskriving, men innenfor svingningsmarginene kunne kronen kun appresieres. Norske sektorers beholdning av bankinnskudd i utlandet falt da også mot slutten av året, jfr. tabell 2. Obligasjonsbeholdningene viste ingen spesiell utvikling. Reduksjonen i bankinnskuddene var nær 5 milliarder kroner gjennom 4. kvartal og nær 3 1/2 milliard kroner i forhold til gjennomsnittet av de første 3 kvartalene. Kapitalinngangen til publikum i 1984 skjedde i de sektorene som tradisjonelt har stått overfor valget mellom å holde fordringer i kroner eller valuta – nemlig sjøfarts- og oljesektoren. I disse sektorene er det også relativt store bedrifter som ofte har egne avdelinger med spesifikk oppgave å drive finansforvaltning. En må derfor forvente at renteføl somheten er stor.

Andre forhold

Gjennom 1984 ble en rekke direkte reguleringer på kredittmarkedet avviklet. Markedet ble således mindre preget av rasjonerte delmarkeder enn tidligere. Den siste tiden har det vært lett å få lån til gjeldende rente. Mange husholdninger har trolig følt en viss usikkerhet ved hvorvidt dette skal vedvare, eller om en vil vende tilbake til det vante rasjoneringssystemet. De som har forventet streng rasjonering i fremtiden, har trolig i noen grad tatt opp lån for å bygge opp likviditet. Dette har kunnet skje blant annet ved at de har lånt mer enn strengt tatt nødvendig ved boligkjøp eller anskaffelse av varige forbrukergoder.

Videre har utviklingen av direkte reguleringer ført til at innskudd/utlån som tidligere ble gitt av finansieringsselskap eller i det uregulerte marked har blitt tatt inn igjen i bankenes balanse. Dette har bidratt til vekst i M_2. Tidligere har en anslått omfanget av slike overføringer i 1984 til 4 – 6 milliarder kroner. Det er mulig at disse anslagene undervurderer de overføringer som fant sted.

Dersom det inntrykket festner seg at liberaliseringsprosessen ikke vil bli reversert, skulle en forvente at likviditetsbehovet blir mindre. Det er mindre grunn til transaksjonsmotivert pengehold dersom en kan lånefinansiere de anskaffelser en måtte ønske å foreta. Dette tilsier således at en bør forvente avtakende pengemengdevekst utover i 1985/86.

Ulike definisjoner av penger – betyr det noe?

I litteraturen diskuteres det om en bør bruke et snevert eller et vidt pengebegrep som styringsmål. I Norge har en, i tillegg til andre styringsmål som renter, kreditt-tilførsel og innenlandsk likviditetstilførsel, valgt et relativt vidt begrep – M_2. Dette valget har dels sin bakgrunn i at ulike former tidsinnskudd er disponible på kort varsel og kan brukes til transaksjonsformål. Et vidt pengemengdebegrep er dessuten mindre følsomt for finansielle innovasjoner enn et mer snevert begrep.

Vi skal se på utviklingen i fire forskjellige pengemengdebegrep. Vi har brukt følgende definisjoner.

M_1: Sedler og mynt, innskudd på anfordring, ubenyttede kassekreditter og byggelån.

M_2: M_1 + tidsinnskudd. De nye banksertifikatene er også inkludert i denne definisjonen. Dette er det «offisielle» pengemengdebegrepet.

M_3: M_2 + innlån i finansieringsselskaper (som er et alternativ til særinnskudd i bank) fratrukket selskapenes innskudd i bank, dvs. en har gjort selskapene om til «banker». I begrepet har en også inkludert plasseringer i det regulerte marked (som også er et alternativ til særinnskudd i bank), registrert ved garantiomfanget.

M_4: M_3 + publikumssektorens bankinnskudd i utlandet.

Figuren 3 viser vekstraten for de ulike pengemengdebegrepene. Det er selvfølgelig forvirrende å vise så mange baner i én og samme figur. Men en får likevel et hovedinntrykk – nemlig at vekstratene for de ulike begrepene er ganske ensartet. Banene ligger innenfor et «bånd». De enkelte vekstratene kan bytte plass innbyrdes i dette «båndet», men det gir antakelig mer uttrykk for at det er tilfeldig hvor en har trukket grensen mellom de ulike definisjonene. En annen lærdom av figuren er bredden på «båndet». Godt øyemål tilsier at bredden er ca. 2–3 prosentpoeng. En bør derfor ha bredden på dette båndet i bakhodet når en kommenterer utviklingen i pengemengden.

Av utviklingen innen «båndet» er det verdt å merke seg at vekstraten for M_2 lå under M_3 fram til 4. kvartal 1983. Dette har trolig sammenheng med de omtalte direkte reguleringer som ble avviklet ved utgangen av 1983. Etter dette har vekstratene vært sammenfallende. En ser også i figuren at M_1 ligger øverst i båndet. Dette må sees i sammenheng med økte renter på sjekkdisponible innskudd, jfr. omtale foran. Videre ser en at M_4

Figur 3. *Utviklingen i M1, M2, M3, og M4. Prosentvis vekst fra samme måned året før.*

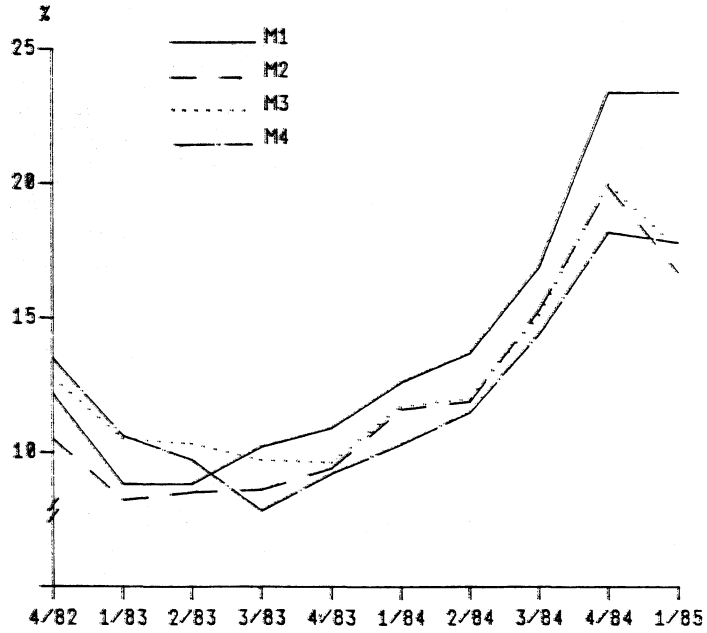

Kilde: Norges Bank

ligger nederst i «båndet» fra og med slutten av 1983. Dette har sammenheng med den omtalte rentedifferansen mellom norske og utenlandske bankinnskudd.

Følgene av den sterke likviditetsveksten

Mye kan tyde på at en del av den sterke likviditetsveksten til dels skyldes spesielle faktorer som gjorde seg gjeldende gjennom 1984. En del av disse faktorene var av en slik karakter at det er rimelig å tro at mye av veksten er blitt absorbert i økonomien. Mye kan imidlertid tyde på at pengemengden likevel har vokst utover hva en vil betrakte som et langtids likevektsnivå. Dersom dette er riktig, vil en vente å se resultater av den sterke likviditetsveksten gjennom 1985 og 1986. Et resultat kan være en avdemping av likviditetsveksten som følge av at aktørene sikter seg inn mot likevekstbanen. En har observert en noe svakere likviditetsvekst gjennom første del av 1985, men den har tatt seg opp igjen de siste månedene.

Videre vil høy likviditet hos publikum kunne slå ut i økt etterspørsel etter varer og tjenester. Dette kan lede til produksjonsøking. En indikasjon på at dette kan ha skjedd er den sterke produksjonsvekst en har hatt gjennom 1. halvår 1985, hvor veksten i BNP ekskl. olje og sjøfart, av Statistisk Sentralbyrå er anslått til 6%, årlig rate. Videre kan så sterk økning i etterspørselen bidra til «press i økonomien». Vi kan dermed få økte avansemarginer og høyere lønnskostnader – og høyere priser. Over det siste halvåret har en sett tendenser til prisstigning på bruktboligmarkedet, og de siste tallene for konsumprisindeksen tyder på at veksten også der har tiltatt. Det er imidlertid vanskelig å forutsi hvordan følgene av likviditetsveksten vil fordele seg på disse ulike størrelsene, men det er vel grunn til å anta at en neppe kan ha en årlig realvekst på 6% over lang tid før en støter på kapasitetsproblemer.

Pragmatisk holdning

Den økte pengemengden kan dels tilskrives

- sterk inntektsvekst
- høyt rentenivå i Norge sammenlignet med utlandet, noe som igjen har sammenheng med den ubegrensede retten til å trekke renteutgifter fra på inntekt når skatt skal beregnes.

Rentenivået på penger i forhold til andre innenlandske finansielle fordringer antar å ha spilt helt marginal rolle.

Men også spesielle forhold kan ha spilt en rolle i 1984, blant annet

- nedbyggingen av reguleringene
- økt annenhåndsomsetning av boliger, aksjer og obligasjoner
- reduserte boliginvesteringer.

Visse varsellamper bør imidlertid begynne å lyse når mye av utviklingen må forklares av «spesielle forhold». En del av den likviditeten som er bygd opp ut fra disse forholdene, kan bli en kilde til økt etterspørsel i tiden fremover. Historien i 1984 er derfor ikke et argument for en slakkere pengepolitikk i 1985 – snarere tvert i mot. De lærdommene en kan trekke er:

- Det hadde vært en fordel ut fra etterspørselsreguleringen å opprettholde kapitalreguleringen overfor utlandet, selv om det kan reises flere tilbudssideargumenter mot dette.
- Av samme grunn hadde det vært ønskelig å redusere fradragmulighetene for renter
- Det burde kanskje skje en viss renteheving. Hensynet til kapitalinngangen fra utlandet setter imidlertid grenser for hvor langt en kan gå i denne retning.
- En mindre ekspansiv finanspolitikk ville gjøre det lettere å gjennomføre pengepolitiske innstramninger uten for sterkt press på rentenivået.

Det er imidlertid usikkerhet både omkring tolkningen av pengemengdetallene og om hvilke virkninger pengepolitikken har på realøkonomien. En bør derfor være forsiktig med å foreta drastiske omlegginger i virkemiddelbruken. I stedet bør en anta en pragmatisk holdning med en gradvis justering av virkemidlene for å nå de avledede måltall.

HUSK
påmelding til NSF's
høstfest 2. november
Tlf. (02) 20 22 64

Amerikansk økonomisk politikk

ALBERT REES:
Striking a Balance. Making National Economic Policy. The University of Chicago Press, Chicago and London, 1984.

Albert Rees er en kjent amerikansk økonom. Han har vært professor i Princeton og Chicago, og innehatt viktige stillinger i den amerikanske statsadministrasjon. Han var tilknyttet staben for presidentens økonomiske råd i 1954-55 og var sjef for Rådet for lønns- og prisstabilisering i 1974-75. Han er nå direktør for Alfred P. Sloan Foundation.

Rees har derfor en solid bakgrunn for å skrive en bok om amerikansk økonomisk politikk, og dette viser klart igjen i *Striking a balance*. Stadig vekk ser man bevis for at forfatteren er en mann som har interessert seg sterkt for disse spørsmål, og at han hatt dem tett inn på livet. Han kjenner sitt emne til minste detalj, og han har en fremragende evne til å skrive klart og enkelt. Han viser stadig hva som er det viktigste, og det er litt av en triumf å kunne pakke så meget insikt inn i en bok på 120 sider. Amerikanske fagøkonomer vet naturligvis det meste av dette på forhånd, men for den interesserte legmann og for utenlandske fagfeller, er boken et funn.

Disposisjonen er enkel. I del I om målene for politikken, drøfter han full sysselsetting, stabile priser, vekst og effektivitet, balanse i utenriksøkonomien og avveining av de forskjellige målene. Del II om virkemidlene har også seks kapitler: Skatter og offentlige utgifter, offentlige låneopptak og offentlige utlån, pengepolitikk, lønns- og priskontroll og inntektspolitikk, offentlig reguleringer og statsbedrifter, handelspolitikk. Del III om den politiske prosess, gir først en innføring i den institusjonelle oppbygging, dvs forholdet mellom Kongressen, Presidenten og de selvstendige direktoratene. I et kort sluttkapittel følger så en drøftelse av det politiske spill bak formuleringen av den økonomiske politikk.

Rees legger særlig vekt på utviklingen i de senere år, men han griper også flere ganger så langt tilbake som til Roosevelt-perioden. Han hevder at Roosevelt og Reagan er de presidenter i nyere tid som best har maktet å få sine lovforslag gjennom i Kongressen. Dessverre omtaler han ikke Lyndon Johnson. Forfatteren sammenlikner også finansieringen av Korea-krigen og Viet Nam-krigen. I det første tilfelle ble skattene hevet omtrent umiddelbart for å finansiere krigsomkostningene, mens det ikke skjedde i det siste tilfelle. Den første krigen fikk derfor ikke synderlig prisutslag, mens inflasjonen i USA skjøt fart noen år etter de store uttellingene i Viet Nam – samtidig med The Great Society-reformene – satte inn.

Rees synes å ha et meget balansert syn når det gjelder de forskjellige ny-orienteringer som har vært forsøkt i amerikansk politikk. Han viser at erfaringene fra forsøkene på inntektspolitikk ikke er særlig oppmuntrende, og han peker på de klare begrensninger både i supply side-orientert politikk og i den ensidige monetarisme.

Forfatteren prediker intet budskap. Han er ikke av de økonomer som setter seg på sine høye hest og sier at politikerne er for dårlige, at de ikke har mot til å si nei og at de ikke er i stand til å føre en konsistent politikk. Hvis Rees har et budskap, er det heller å vise at økonomisk politikk er komplisert og hvorfor det er det. En side er at man beveger seg i et terreng med stor usikkerhet. En annen er at økonomisk politikk er et sentralt element i maktkampen mellom forskjellige grupper i samfunnet. Men ingen som leser Rees bok kan være i tvil om at forfatteren mener at det er vitalt å forstå de økonomiske sammenhenger, og at økonomisk analyse er et meget nyttig verktøy. På den måten er Rees en eminent talsmann for sosialøkonomien som fag.

Preben Munthe

LØNNSSTATISTIKKEN 1985

Alle medlemmer av foreningen og andre økonomer uteksaminert ved Universitetet i Oslo har fått tilsendt skjema. Innsendingsfrist er 30. september. Resultatet publiseres i Sosialøkonomen nr. 1/86.

Oligopol og spillteori

Spillteoretiske betraktningsmåter har etter hvert fått en vid anvendelse innen samfunnsvitenskapene. I denne artikkelen vises det med utgangspunkt i et talleksempel en duopolsituasjon som formelt sett er identisk med det som i spillteoretisk litteratur omtales som «fangens dilemma»: Isolert sett vil det lønne seg for hver produsent å tilpasse seg på en måte som er dårligere enn om produsentene samarbeider ved å danne kartell. Hvis kartell blir dannet vil produsentene ha et insitament til å lure den andre ved å produsere mer enn det som gir størst kartellfortjeneste. I artikkelen blir det også gått noe inn på forhold som mer generelt påvirker samarbeidsmulighetene mellom produsenter. Det blir også gitt eksempel på en toprodusentsituasjon som ikke korresponderer med «fangens dilemma».

AV
VIDAR RINGSTAD

En fruktbar og mye brukt analysemetode for atferd til markedsdeltakere med innflytelse på markedsresultatet er den såkalte spillteori. Den går ut på å analysere strategier som de enkelte deltakerne kan velge og den atferd og det markedsresultat dette innebærer. Et sentralt punkt er det her at det en markedsdeltaker gjør har betydning for de andre markedsdeltakerne. Sentralt i denne litteraturen står det også at markedsdeltakerne meget vel vil kunne velge en strategi som alle taper på sammenlignet med en situasjon der de ser sine interesser i fellesskap og samarbeider.[1])

Fangens dilemma

Dette er et poeng som ofte blir illustrert ved det såkalte «fangens dilemma». Dette går i korthet ut på følgende: To personer som sammen har begått en forbrytelse blir tatt av politiet, men politiet har dårlige beviser og hver for seg blir de tatt til avhør. Hver kan antas å vite at om han holder tett vil han få f.eks. 5 års fengsel dersom den andre også holder tett og 20 år dersom den andre forråder ham. Videre kan det antas at om en fange forråder den andre og den andre holder tett går førstnevnte fri mens begge får 10 år dersom de forråder hverandre.

Vi kan i dette eksemplet sette opp de ulike mulige utfall som i tabell 1. I hver «rute» er antall år som fange 1 blir idømt plassert nederst til venstre mens det tilsvarende tall for fange 2 er plassert øverst til høyre.

Tabell 1. *Fangens dilemma. Et talleksempel.*

		Strategi for fange 2	
		Holder tett	Forråder
Strategi for fange 1	Holder tett	5 5	0 20
	Forråder	20 0	10 10

[1]) Jfr. f.eks.: Hirshleifer (3), kap 13. og Ruffin and Gregory (7) kap. 30.

Vi ser nå lett av denne tabellen at for begge fanger vil den beste strategien isolert sett være å forråde den andre, for uansett hvilken strategi den andre velger vil den føre til lavest straff. Vi ser imidlertid også at begge parter ville tjene på å samarbeide fordi dette ville føre til 5 års fengsel for begge, mot 10 år dersom de valgte det som hver, isolert sett anså som den beste strategien. Dette er en illustrasjon på et fenomen som går igjen i mange sammenhenger og som har bidratt til at det spillteoretiske analyseapparatet er blitt stadig mer anvendt både innenfor samfunnsøkonomiske problemstillinger og i andre samfunnsvitenskaper.[2]) En har altså her en situasjon der det valg som for den enkelte synes best fører til et dårligere resultat enn om de involverte parter så sine interesser i sammenheng og foretok sine disposisjoner i samsvar med det.

Duopolistens dilemma

For å illustrere relevansen av dette analyseverktøyet i forbindelse med markeder med fåtallsdominans kan vi bygge på et talleksempel som jeg har brukt annetsteds.[3]) Det er her snakk om to produsenter som alternativt er antatt å tilpasse seg som Cournot-duopolister[4]) og som kartellmedlemmer.

Vi går ut fra at de har kostnadsfunksjonene:

$$K_1 = 100 - 20X_1 + X_1^2$$
$$K_2 = 100 + 0{,}5X_2^2 \quad (1)$$

der X_1 og X_2 er produksjonen til de to produsentene.

Det er videre forutsatt at markedets etterspørselsfunksjon er:

$$p = 100 - X \quad (2)$$

der $X = X_1 + X_2$.

Fortjenestefunksjonene til de to produsentene er:

$$F_1(X_1 ; X_2) = pX_1 - K_1$$
$$F_2(X_2 ; X_1) = pX_2 - K_2 \quad (3)$$

[2]) Jfr. Hernes (2) og Johansen (4).
[3]) Jfr. Ringstad (6) avsnitt 7.3. Det var Dag Aasland (1) som gjorde meg oppmerksom på denne anvendelsen av talleksemplet.
[4]) Jfr. Nicholson (5) kap. 14.

I duopoltilfellet velger produsent 1 den verdi på X_1 som gir maksimal verdi på F_1 og tilsvarende for produsent 2. De to førsteordensbetingelse vi således får, gir likevektsverdiene på X_1 og X_2 og vi kan bl.a. finne hvor stor fortjenesten er for de to produsentene.

Tilsvarende kan vi i kartelltilfellet finne de verdiene på X_1 og X_2 som gir maksimum av $F_1 + F_2$ og hvor store F_1 og F_2 er i det tilfellet.

Som et kortvarig fenomen kan en også, som vi skal komme tilbake til, ha at en produsent tilpasser seg som kartellmedlem og den andre som duopolist. Vi kan da finne produksjon og fortjeneste ved førsteordensbetingelsene for maksimum av $F_1 + F_2$ mhp. X_1 og maksimum av F_2 mhp. X_2, alternativt førsteordensbetingelsene for maksimum av F_1 mhp. X_1 og maksimum av $F_1 + F_2$ mhp. X_2.

På dette grunnlag kan vi lage en tabell av samme type som den for «fangens dilemma», der innmaten er fortjeneste i stedet for antall år fengsel. Dette er gjort i tabell 2. Hver produsent har altså to strategier; det vi har kalt kartellstrategien og duopolstrategien og hver vet også at den andre også har disse. Vi ser da, helt parallelt med «fangens dilemma» at duopolstrategien er den beste for hver produsent isolert set, ettersom den gir høyere fortjeneste uansett hvilken strategi den andre produsenten velger. Vi ser likevel at dette gir dårligere resultat (målt med fortjeneste) enn om begge hadde valgt den andre strategien; kartelltilpasning. Det lønner seg altså for produsentene å samarbeide.

Det framgår imidlertid også av tabellen at i et kartell vil det være incitament til å avvike fra kartelltilpasningen fordi det for den enkelte produsent (men ikke for kartellet som helhet) vil lønne seg å produsere mer. Hvis en ikke har skikkelige kontrollordninger, straffemetoder eller andre virkemidler for å unngå dette vil kartellet lett bryte sammen.

Vi ser av tabellen at det beste resultatet vil en bedrift oppnå dersom den får den andre til å tilpasse seg som kartellist mens den selv tilpasser seg som duopolist. Dette kan imidlertid ikke være noen varig situasjon, dersom den andre produsenten i det hele tatt skjønner hva som foregår, ettersom dette jo er det dårligste alternativet for han.

Vidar Ringstad ble cand. oecon ved Universitetet i Oslo i 1965, og dr. philos i 1971. I tiden 1971–73 var han forsker i Statistisk Sentralbyrå og har siden vært knyttet til Telemark distriktshøgskole, først som undervisningsleder og fra 1979 som høgskoledosent.

Tabell 2. *Eksempel på anvendelse av spillteori i et to-tilbydertilfelle.*

		Strategi for bedrift 2	
		Kartell-tilpasning	Duopoltil-pasning
Strategi for bedrift 1	Kartell-tilpasning	900 1100	1076 860
	Duopoltil-pasning	700 1252	873 1016

Vi kan imidlertid tenke oss at slik tilpasning kan skje som et kortvarig fenomen i forbindelse med følgende markedssituasjon: De to produsentene har analysert situasjonen og funnet ut, som påpekt ovenfor, at den beste strategien de kan velge hver for seg er duopoltilpasning. De innser imidlertid at kartelltilpasning vil være det beste for begge parter sett under ett og at begge vil ha høyere fortjeneste enn om begge tilpasser seg som duopolister. De danner derfor kartell. De innser også at hver av dem i alle fall på kort sikt, har fordel av å lure den andre. Hvis f.eks. produsent 1 prøver å lure produsent 2, vil førstnevnte kunne øke fortjenesten sin med 152. Den andre vil imidlertid oppdage dette ved at han får solgt mindre og fortjenesten går ned med 200. Det som da vil skje er enten at produsent 1 må innordne seg kartellet på nytt eller at det blir oppløst. I det siste tilfellet ender en altså opp i det rene duopoltilfellet igjen via situasjonen nederst til venstre i tabell 2. Dersom det er produsent 2 som prøver å lure produsent 1 vil en kunne ende opp i duopoltilfellet via situasjonen øverst til høyre i tabell 2. Og dersom begge prøver å lure hverandre vil de ende opp i duopoltilfellet direkte.

Parallelliteten til «fangens dilemma» er klar. Hvis fangene kjenner hverandre godt og de på forhånd har avtalt ikke å forråde hverandre dersom de blir tatt, eller de får anledning til å kommunisere under forhørene, vil de altså begge kunne holde tett og på den måten oppnå det som for begge samlet er den beste situasjonen.

Men som vi ser er incitamentet for hver til å lure den andre klart til stede. Dersom f.eks. fange 1 er en skurk i mer enn en forstand, kan han inngå en avtale med den andre om å holde tett, men bestemme seg for å forråde ham. Dersom da den andre holder seg til avtalen vil den første bli satt fri mens den andre får 20 år. Dersom den andre også er av samme typen, vil de altså ende opp med 10 år hver.

Faktorer som påvirker mulighetene for kartelletablering/samhold

Et naturlig spørsmål å stille i tilknytning til det vi har vært inne på ovenfor er følgende: Hvilke forhold i markedet er det som stimulerer til samarbeide mellom partene for å få økt fortjeneste og hvilke forhold påvirker overlevelsessannsynligheten til en samarbeidsordning som blir etablert? Dette har særlig interesse i forbindelse med nærings- og markedspolitiske overveielser ettersom konkurransebegrensende avtaler jo kan virke meget uheldig for etterspørrerne.

Av de faktorer som i denne forbindelse synes særlig viktige kan derfor først nevnes:

• *Legale hindringer.* Dvs. at myndighetene ved lovgivning hindrer konkurransebegrensende avtaler. Dette er tilfelle her i landet, jfr. prisloven av 1952. Det er likevel lite trolig at en på denne måten hindrer alle avtaler av denne typen. Det er grunn til å tro at det vil bli gjort forsøk på omgåelse av lovgivningen ved å etablere muntlige og uformelle avtaler som jo vil være nesten umulige å kontrollere.

Lovgivningen kan også virke motsatt, dvs. at konkurransebegrensende avtaler får lovbeskyttelse. Dette er f.eks. tilfelle her i landet når det gjelder omsøtningsorganisasjonene i primærnæringene. Disse er egentlig salgskartell, men vil ikke uten videre kunne utnytte sin maktstilling i markedet. De er også pålagt en del «samfunnsoppgaver» som sikring av tilgang på viktige matvarer over hele landet, iverksetting av tiltak for å redusere prisvariasjoner av sesongmessig karakter osv.

Av andre forhold er følgende mest omtalt i litteraturen og undersøkelser som er foretatt viser da også at de spiller en rolle i praksis.

• *Mange tilbydere.* Dess flere tilbydere det er i markedet, dess mer vil en kunne regne med at de ville tjene på en konkurransebegrensende avtale ettersom en vil kunne regne med en negativ samvariasjon mellom antall tilbydere på den ene siden og markedspris og samlet fortjeneste på den andre.[5]) På den annen side er det vanskelig å få etablert et bindende samarbeid mellom mange parter. Det kan også være problemer med kontrollen av at de enkelte ikke prøver å lure de andre når det er mange deltakere. Derfor vil det også være vanskeligere å holde et samarbeid intakt på lang sikt når det er mange enn når det er få parter, om en da i det hele tatt makter å etablere en avtale.

• *Lave etableringsskranker.* Parter som vurderer et samarbeid med sikte på å redusere konkurransen i markedet slik at markedsprisen og fortjenesten blir høyere, vil måtte ta i betraktning sannsynligheten for nyetableringer i markedet. Er det lett å få til slike nyetableringer kan partene finne ut at et samarbeide ikke er lønnsomt ettersom nyetableringer jo vil bringe pris og fortjeneste til partene nedover igjen. Det kan således bli en periode med dårligere fortjeneste enn om de ikke hadde inngått i et samarbeide. Dette vil gjelde for produkter som er standardpregede, som ikke krever spesielle ressurser (som ikke alle rår over eller som ikke er i vanlig salg), spesiell kompetanse, patentretter og som innebærer små faste kostnader i produksjonen.

Dersom partene som vurderer samarbeid har store økonomiske ressurser sammenlignet med potensielle nyetablerte bedrifter, vil de også i tilfelle med lave etableringshindringer kunne finne et samarbeid lønnsomt. De vil da ved priskrig kunne ta knekken på bedrifter som søker å etablere seg. Hvis det er klart at dette er partenes politikk, vil neppe noen forsøke å etablere seg, slik at dette i seg selv er en etableringshindring.

• *Heterogene produkter.* Dersom partene framstiller et produkt som er klart definert, vil det være lettere å få til et samarbeide, og spesielt holde samarbeidet intakt over lengere tid enn om det er snakk om et inhomogent produkt som det altså finnes mange varianter av. Det kan således være lettere å få til en avtale og holde avtalen ved like for råvarer som olje, tinn, jern osv. enn for biler, husholdningsartikler, flyreiser osv. For de sistnevnte produktene er det jo mange varianter, noe som gir godt grunnlag for partene til å lure hverandre, ved at de forsøker å trekke til seg en større enn «sin» del av markedsetterspørselen. Det kan f.eks. utvikles en ny biltype som ikke er direkte sammenlignbar med de eksisterende og som produsenten derfor har et visst spillerom for å sette en «selvstendig» pris på. Flyselskapene kan tilby gratis drinker, mat, film osv. for å gi sitt produkt en spesiell «profil» i markedet slik at de kan oppnå større andel av passasjerene på bekostning av partnere i avtaler som er inngått for å begrense konkurransen i flytjenester.

• *Høy innovasjonstakt.* Dersom det skjer stadig produktutvikling eller annen teknologisk og organisasjonsmessig innovasjon vil det være vanskelig å holde et samarbeid intakt på lengere sikt. Dette har selvsagt sammenheng med at forutsetningene for samarbeidet stadig vil endre seg og det kan være vanskelig å endre avtalene tilsvarende uten at samarbeidet ryker.

• *Ustabilt marked.* Dersom det skjer stadige endringer i etterspørselen vil det lett oppstå spenningstilstander i et samarbeid. Både ved økt og redusert etterspørsel kan det bli diskusjoner om fordelingen av endringene på de enkelte produsenter. Spesielt problematisk kan det være om det er tvil om karakteren av endringene, om de er av forbigående, eller av mer permanent karakter.

• *Store muligheter for å lure sine samarbeidspartnere.* Dersom en i forbindelse med avtalen inngår et løst og lite forpliktende samarbeid, uten adgang til bøtlegging og/eller annen form for straff av en part som bryter vilkårene for samarbeid, vil det være stor sannsynlighet for sammenbrudd av samarbeidet. Denne sannsynligheten vil være enda større dersom en samtidig har høy innovasjonstakt, inhomogene produkter og/eller stor variasjon i etterspørselen som omtalt ovenfor.

Eksempel på ikke-dilemma situasjon

Vi har ovenfor vist eksempler på spillsituasjoner som innebærer at partene må samarbeide for at de skal oppnå det som totalt sett er det beste resultatet.

Vi kan imidlertid lett finne eksempler på situasjoner der valg av den strategi som for hver enkelt er den beste også fører til det beste resultatet totalt sett for begge parter. Dette kan vi illustrere med en annen del av talleksemplet som vi har studert tidligere i denne artikkelen. Sett at de to produsentene har to strategier; tilpas-

Tabell 3. *Ikke-dilemma situasjon. Et talleksempel.*

		Strategi for bedrift 2	
		Duopoltil-pasning	Pristaker-tilpasning
Strategi for for bedrift nr. 1	Duopoltil-pasning	873 1016	700 700
	Pristaker-tilpasning	659 956	548 684

[5]) Jfr. Vislie og Aasness (8).

ning som duopolist eller tilpasning som pristaker. Dette kan f.eks. være i en situasjon der det er illegalt å danne kartell slik at det alternativet er utelukket. Vi kan da lage en tabell av nøyaktig samme slag som tabell 2, der fortjenesten til de to produsentene i de ulike situasjonene som kan oppstå inngår.[6]) Dette er gjort i tabell 3.

Som vi ser av denne tabellen er duopoltilpasning den beste strategien for begge parter uansett hvilken strategi den andre parten velger. En vil derfor ende opp i «ren» duopoltilpasning (dvs. i ruten øverst til venstre i tabell 3) og som vi ser er dette også den situasjonen som totalt sett er best for de to produsentene.

[6]) Pristakeratferd innebærer at produsenten tilpasser seg slik at pris er lik grensekostnader.

LITTERATURHENVISNINGER:

(1) Aasland, Dag: «Noen erfaringer med en ny lærebok». Sosialøkonomen nr. 4, 1984.
(2) Hernes, Gudmund: «Makt og avmakt». Universitetsforlaget, Oslo 1975.
(3) Hirshleifer, Jack: «Price Theory and Applications». Prentice/Hall International Editions. Second Ed. Englewood Cliffs N.J., 1980.
(4) Johansen, Leif: «Spillteori som grunnlag for samfunnsanalyse». Statsøkonomisk Tidsskrift 1974. Også publisert i «Kriser og beslutningssystemer i samfunnsøkonomien». Universitetsforlaget, Oslo 1983.
(5) Nicholson, Walter: «Intermediate Microeconomics and its Application». The Dryden Press. Third Ed. N.Y. 1983.
(6) Ringstad, Vidar: «Samfunnsøkonomi 1: Mikro og markedsøkonomi». Bedriftsøkonomens Forlag, Oslo 1983.
(7) Ruffin, Roy J. and Paul R. Gregory: «Principles of Economics». Scott, Foreman and Co. III, 1983.
(8) Vislie, Jon og Jørgen Aasness: «Om sammenhengen mellom markedsstruktur og antall markedsdeltakere». Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt. Universitetet i Oslo 31/3-1977.

SAMFERDSELSDEPARTEMENTET
SØKER

Førstekonsulenter/konsulenter
TIL UTREDNINGSAVDELINGEN

I Samferdselsdepartementets utredningsavdeling er ledig 2 stillinger som førstekonsulent (fast og vikar).

Avdelingens arbeidsområde omfatter utredning og økonomisk planlegging innen samferdselssektoren. Blant arbeidsoppgavene inngår analyser og utredninger vedrørende: konkurranseforhold, investeringer, prissetting, økonomiske styringssystemer, nytt inntektssystem for kommunene og fylkeskommunene m.m.

For stillingene kreves utdanning fra universitetet eller høgskole. Relevant praksis fra privat eller offentlig virksomhet ønskelig.

Ved eventuelt internt opprykk blir det ledig stilling som konsulent.

Lønnsbetingelser:

Stillingene lønnes etter statens regulativ.
Førstekonsulent: lønnstrinn 24/25
Konsulent: lønnstrinn 19–23
Fra lønnen trekkes 2% pensjonsinnskudd.

Nærmere opplysninger ved ekspedisjonssjef Steinar Killi, tlf. (02) 11 94 81, eller underdirektør Knut Rønning, tlf. (02) 11 94 82.

Søknaden sendes innen 1. oktober til
Samferdselsdepartementet,
Møllergt. 1–3, Postboks 8010 Dep, 0030 Oslo 1.

Planleggingstid og utvinningsgrad ved olje- og gassproduksjon

Et selskap innenfor oljeutvinningssektoren med høy kalkulasjonsrente vil velge en kortere planleggingstid, og dermed få en lavere utvinningsgrad, enn et selskap med lav kalkulasjonsrente. Videre vil det velge en kortere letetid, og derfor få mindre reserver tilgjengelig, enn et selskap med lav kalkulasjonsrente. Dersom selskapene bruker en kalkulasjonsrente som er høyere enn statens, kan dette resultere i at selskapene ikke foretar utbygging selv om denne ville være samfunnsøkonomisk lønnsom.

AV
TORE NILSSEN OG ARILD N. NYSTAD*)

1. Innledning

I en 2-periodemodell hvor innsatsfaktorer betales i periode 1 og inntekter mottas i periode 2, vil en aktør som anvender en høy kalkulasjonsrente, bruke færre innsatsfaktorer, og dermed produsere mindre, enn en aktør med lavere kalkulasjonsrente (se f.eks. Nystad, 1984).

Noen innsatsfaktorer er slik at økt faktorbruk betyr økt tidsforbruk. Vi skal i denne artikkelen påvise formelt at sammenhengen mellom kalkulasjonsrente, faktorbruk og produksjon også gjelder i et slikt tilfelle. Vårt eksempel er innsatsfaktoren planlegging ved produksjon fra et olje- eller gassreservoar.

Utvinningsgraden kaller vi den fraksjonen av et reservoars totale reserver som blir brakt opp til overflaten. Det er naturlig å tenke seg at økt planlegging før utbyggingsstart vil kunne øke reservoarets utvinningsgrad. På den annen side er planlegging tidkrevende. Det er ikke alltid det beste kun å intensivere planleggingen. Til en viss grad vil man ta økt planlegging ut i økt planleggingstid.

Ett års ekstra planlegging vil få to konsekvenser med motsatte fortegn: For det første vil utvinningsgraden, og dermed produksjons- og inntektsvolumet, øke. For det andre blir denne produksjonen, og dermed inntektene, utsatt. Under visse forutsetninger vil den avveiingen dette innebærer, medføre at det finnes en optimal lengde på planleggingstiden. Denne lengden vil være avhengig av kalkulasjonsrenten som brukes.

Hvorvidt det er noen forskjell mellom den kalkulasjonsrenten som selskapene bruker, og den statlige, eller om det er renteforskjeller fra selskap til selskap, er på ingen måte klart.

I en rapport om petroleumsskattlegging fra en arbeidsgruppe nedsatt av Finansdepartementet (Øien, 1984) antar man at selskapene i sine beregninger bruker en høyere realrente enn statens 7%. Denne antagelsen kan være farget av at selskapene utallige ganger har publisert høye tall for sin reelle kalkulasjonsrente, ofte 15–20% (f.eks. Marchal, 1981). I Statoil hevder man at en avkastning på ca. 10% for totalkapitalen etter skatt og i faste priser er et «bedriftsøkonomisk minimumskrav» (Statoil, 1982 s. 133). Men den manglende gløden hos oljeselskapene for arbeidsgruppens konklusjoner får Ramm (1984) til å stille spørsmål ved om selskapenes rente virkelig er høyere enn statens. Selv etter at Øienrapporten er kjent, hevder imidlertid Nicandros (1985) at Conoco benytter en realrente på 10%. To studier som er basert på kapitalverdimodellen[1]), Christophersen (1984) og Franks et al. (1983), gir på den annen side ingen grunn til å konkludere med noe sikkert om kalkulasjonsrentens nivå i selskapene.

Det kan hevdes at det er forskjeller i kalkulasjonsrenten fra selskap til selskap. Dette vil f.eks. skje dersom selskapene i ulik grad oppfatter kapitalbegrensning som en reell faktor, noe en nylig publisert undersøkelse blant amerikanske oljeselskaper (Boyle og Schenck, 1985) tyder på.

Det synes intuitivt riktig å anta at en økning i kalkulasjonsrenten vil føre til reduksjon i planleggingstidens lengde og i utvinningsgraden. I kapittel 2 ser vi nærmere på hvordan dette formelt forholder seg for to forskjellige antagelser om tidsprofilen til produksjonen fra et felt, og lar disse to antagelsene representere henholdsvis et olje- og et gassfelt. I kapittel 3 drøfter vi lignende egenskaper i tilknytning til letefasen.

2. Modellen

Fig. 1 illustrerer produksjonsprofilene for et typisk oljereservoar og et typisk gassreservoar.

I det etterfølgende forenkles produksjonsprofilen for et oljereservoar med en eksponensielt avtagende profil uten opptrapping og platå, mens produksjonsprofilen for et gassreservoar tilnærmes med en rektangulær profil. For ytterligere å forenkle, uten å miste generalitet, gjør vi følgende: Vi setter prisen lik 1, vi holder skatt utenfor, vi antar null planleggings- og investeringskostnader, og vi holder arbeidsintensiteten i planleggingsfasen konstant.

*) Takk til Jostein Aarrestad for nyttige kommentarer.

[1]) Kapitalverdimodellen er beskrevet hos Mossin (1982).

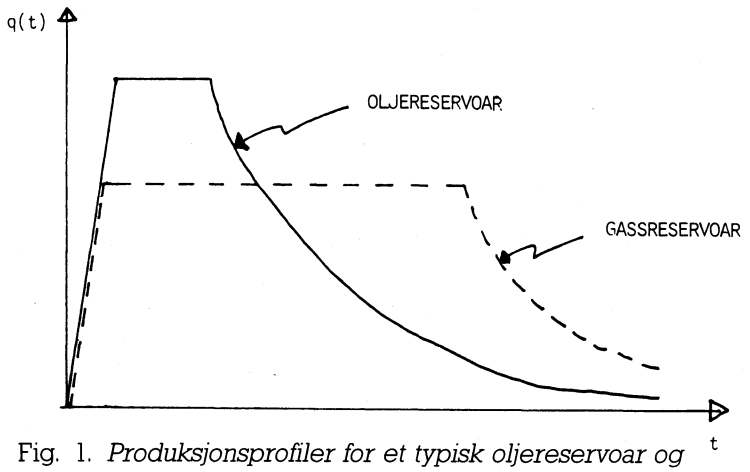

Fig. 1. *Produksjonsprofiler for et typisk oljereservoar og et typisk gassreservoar.*

Det synes rimelig å anta at utvinningsgraden ϱ er en stigende, men konkav funksjon av planleggingstiden t_p, alt annet like:

$$\varrho = \varrho(t_p), \qquad \varrho' > 0, \quad \varrho'' < 0 \qquad (1)$$

Med de forenklingene vi har gjort over, er ϱ både et fysisk mål og et verdimål.

2.1 Eksponensielt fall i produksjonsraten (oljereservoar)

Se først på en produksjonsprofil beskrevet ved ligningen

$$q(t) = q(0)e^{-\delta t} \qquad (2)$$

under sidebetingelsen

$$\int_0^\infty q(t)dt = \varrho Q \qquad (3)$$

der q(t) er produksjonen i periode t etter produksjonsstart, δ er profilens fallrate, og Q er totale tilstedeværende reserver. δ og Q er gitte konstanter. Denne profilen passer særlig på oljefelt. Ligning (2) og (3) til sammen er ekvivalente med:

$$q(0) = \delta\varrho Q \qquad (4)$$

Økning i ϱ medfører altså en proporsjonal økning i q(0). La r være kalkulasjonsrenten. Nåverdien π av denne profilen er da:

$$\pi = \left[\int_0^\infty q(0)e^{-(\delta+r)t}dt\right]e^{-rt_p} = \frac{\delta\varrho(t_p)Q}{\delta+r}e^{-rt_p} \qquad (5)$$

Handlingsparameteren er t_p, og tilpasningen skjer ved:

$$\frac{\partial\pi}{\partial t_p} = 0 \iff \varrho'(t_p) = r\varrho(t_p) \qquad (6)$$

La t_p være optimal planleggingstid. Tar vi det totale differensialet på begge sider i ligning (6), får vi:

$$\varrho''(t_p)dt_p = r\varrho'(t_p)dt_p + \varrho(t_p)dr \iff$$

$$\frac{\partial t_p^*}{\partial r} = \frac{\varrho}{\varrho''-\varrho' r} < 0$$

Med andre ord, jo høyere kalkulasjonsrenten er, jo kortere blir planleggingstiden. Av dette og (1) følger at høyere kalkulasjonsrente fører til lavere utvinningsgrad.

Arild N. Nystad er utdannet sivilingeniør fra Norges Tekniske Høgskole 1972. Han arbeider for tiden som forskningssjef ved Chr. Michelsens Institutt i Bergen. Viktigste arbeidsfelt: Makroøkonomiske modeller og kontrollteori, prosjekt- og ressursøkonomi i forbindelse med utnytting av petroleumsreservoarer.

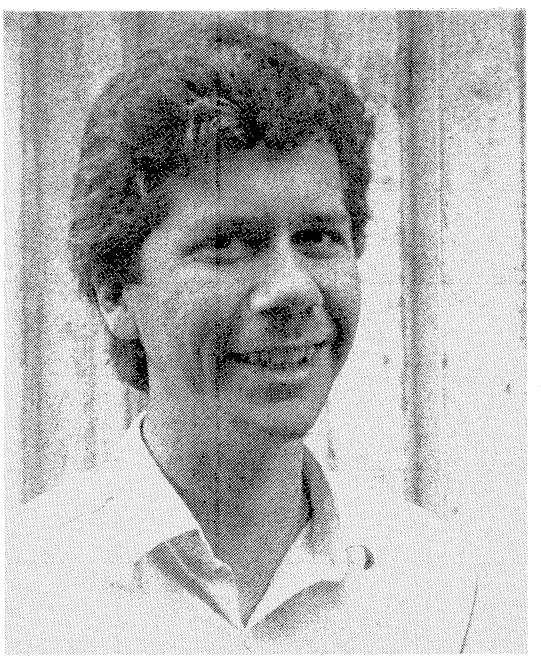

Tore Nilssen er utdannet siviløkonom fra Norges Handelshøyskole 1983. Han arbeider for tiden som forsker ved Chr. Michelsens Institutt i Bergen. Arbeidsfelt: Mikroøkonomiske problemstillinger innen petroleumssektoren.

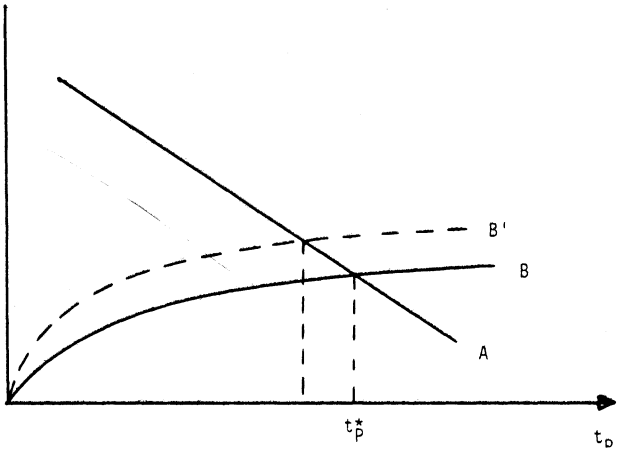

Fig. 2. *Tilpasning ved eksponensielt fall i produksjonsraten.*
Kurve A = Marginal Inntekt = $\varrho(t_p)$
Kurve B = Marginal Kostnad = $re(t_p)$

Venstresiden i ligning (6) er gevinsten vi får ved en marginal økning i planleggingstiden, mens høyresiden er den tilsvarende oppofrelsen dette krever. Det ovenstående kan illustreres grafisk ved å tegne venstre- og høyresiden i (6) i samme diagram. Dette er gjort i fig. 2, hvor kurve A beskriver $\varrho'(tp)$ og kurve B beskriver $r\varrho(t_p)$. En økning i r fører til et skift oppover i kurve B (til kurve B'), slik at skjæringspunktet beveger seg oppover langs kurve A, og t_p^* reduseres.

2.2 Rektangulær produksjonsprofil (gassreservoar)

Til forskjell fra olje er gass vanskelig å lagre; den må forbrukes med en gang. Det betyr at produksjonen fra et gassfelt blir etterspørselsbestemt. Vi antar nå at utvinning pr. periode q(t) av denne grunn holdes konstant lik $\dot{1}$ over feltets levetid. Tiden det tar å tømme reservoaret er da

$$T = \varrho(t_p)Q \qquad (7)$$

En økning i ϱ fører altså til en proporsjonal økning i T. Nåverdien av denne profilen er:

$$\pi = \left[\int_0^{\varrho(t_p)Q} e^{-rt}\,dt\right]e^{-rt_p} = \frac{1}{r}\,e^{-rt_p}\left(1-e^{-r\varrho(t_p)Q}\right) \qquad (8)$$

Tilpasningen skjer ved:

$$\frac{\partial \pi}{\partial t_p} = 0 \iff \varrho'(t_p)Q = e^{r\varrho(t_p)Q} - 1 \qquad (9)$$

Tar vi det totale differensialet på begge sider i ligning (9), får vi:

$$\varrho''(t_p)Q\,dt_p = e^{r\varrho(t_p)Q}\left[r\varrho'(t_p)Q\,dt_p + \varrho(t_p)Q\,dr\right]$$

$$\iff \frac{\partial t_p^*}{\partial r} = \frac{\varrho e^{r\varrho Q}}{\varrho'' - r\varrho' e^{r\varrho Q}} < 0$$

Igjen får vi at høyere kalkulasjonsrente fører til kortere planleggingstid og dermed lavere utvinningsgrad.

Bruker vi ligning (7), ser vi at ligning (9) er det samme som:

$$\frac{\partial T}{\partial t_p} = e^{rT} - 1 = r\int_0^T e^{rt}\,dt. \qquad (10)$$

Venstresiden her er gevinsten i form av den forlengede produksjonstid vi får ved en marginal økning i planleggingstiden, mens høyresiden er kostnaden vi påfører oss ved å vente med produksjonsstart. Også nå kan vi illustrere dette grafisk, se fig. 3. Her er kurve A venstresiden og kurve B høyresiden i ligning (9). Kurve A er monotont fallende, fordi $\varrho'' < 0$, mens kurve B er monotont stigende. En økning i r fører til et skift oppover i kurve B (til kurve B'), slik at kurvens skjæringspunkt beveger seg oppover langs kurve A, og t_p reduseres.

3. Alternativ anvendelse: Leting i en region

Betrakt en uutforsket region på kontinentalsokkelen som er av en slik natur at fremtidig utbygging kun er mulig ved at andelshaverne på blokkene i regionen går sammen om oppbygging av felles kapasitet, noe som betyr en simultan utbygging av feltene i området når letingen er avsluttet. På norsk sokkel synes Tromsøflaket, og delvis Haltenbanken, i øyeblikket å være av denne typen.

La oss anta at tilgjengelige reserver Q er en stigende, men konkav funksjon av letetiden t_L, i det minste i det intervallet av t_L som vi betrakter:[2])

$$Q = Q(t_L) \qquad Q' > 0,\quad Q'' < 0 \qquad (11)$$

Se bort fra planleggingsfasen i dette tilfellet, men la oss ellers gjøre de samme forenklingene som før. Vi betrakter også her to forskjellige profiler. Med eksponensielt fall i produksjonsraten (tilsvarende en oljeregion) er nåverdien av produksjonen lik (jfr. ligning (5)):

$$\pi = \frac{\delta Q(t_L)}{\delta + r}\,e^{-rt_L} \qquad (12)$$

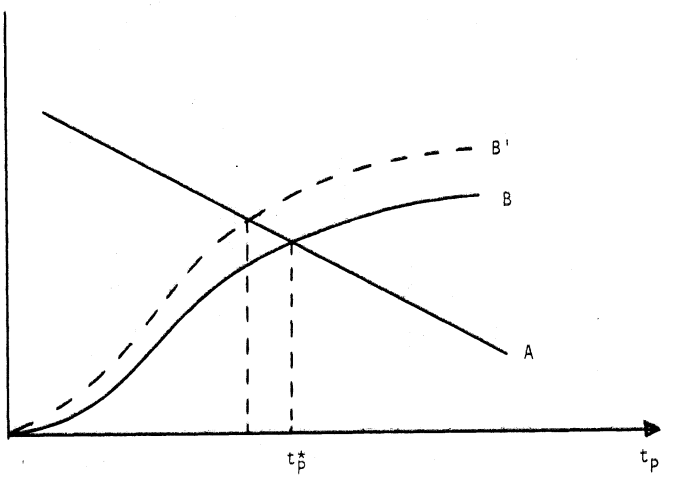

Fig. 3. *Tilpasning ved rektangulær profil.*
Kurve A = Marginal Inntekt = $\varrho'(t_p)Q$
Kurve B = Marginal Kostnad = $e^{r\varrho(t_p)Q} - 1$

[2]) Funksjonen er ofte antatt å være konveks for lave verdier av t_L, se Clark et al. (1981).

Med konstant produksjonsrate lik 1 (tilsvarende en gassregion) er nåverdien av produksjonen lik (jfr. ligning (8)):

$$\pi = \frac{1}{r} e^{-rt_L} (1-e^{-rQ(t_L)}) \qquad (13)$$

Analysen videre, og dermed resultatet, er helt parallell til forrige kapittel: Jo høyere kalkulasjonsrente de samarbeidende selskapene bruker, jo tidligere vil de stoppe letingen og dermed finne mindre. Dersom selskapene bruker en kalkulasjonsrente som er høyere enn statens, *kan* også resultatet bli at selskapene ikke bygger ut i det hele tatt i en region som er samfunnsøkonomisk lønnsom.

4. Konklusjon

Vi har vist ved partiell analyse at en beslutningstaker med høy kalkulasjonsrente vil velge en kortere planleggingstid, *og dermed få en lavere utvinningsgrad,* enn en med lav kalkulasjonsrente. Likeledes har vi vist at den samme beslutningstakeren vil velge en kortere letetid, *og dermed få mindre reserver tilgjengelig,* enn den med lav kalkulasjonsrente. Disse resultatene er vist separat for olje og gass.

Vi har her rettet søkelyset mot betydningen av forskjeller i kalkulasjonsrenten mellom aktørene, enten forskjellen er mellom stat og selskap eller mellom selskaper. Valg av kalkulasjonsrente har implikasjoner for utvinningsgraden i de enkelte olje- og gassreservoarer.[3]) Myndighetene vil derfor ha interesse av informasjon om hvilken kalkulasjonsrente de forskjellige oljeselskapene benytter.

[3]) I tillegg til kalkulasjonsrenten påvirker også petroleumsskattene utbyggingsmåten og dermed utvinningsgraden, jfr. Nystad (1984).

REFERANSER:

Boyle, Hugh F. og George K. Schenck (1985): «Investment analysis: U.S. Oil and Gas Producers Score High in University Survey», *Journal of Petroleum Technology,* April, s. 680–690.

Christophersen, Yngvar (1984): «Samfunnsøkonomisk risiko og kalkulasjonsrente», *Bedriftsøkonomen,* nr. 6, s. 311–313.

Clark, Peter, Patrick Coene og Douglas Logan (1981): «A comparison of ten U.S. oil and gas supply models», *Resources and Energy,* s. 297–335.

Franks, Julian R., Stewart D. Hodges og Kaveh Alamouti (1983): *Estimating the Risk and Required Rate of Return on Oil Exploration Companies.* Rapport til Olje- og Energidepartementet, Oslo.

Marchal, Jacques H. (1981): «The Establishment of Financial Terms for Exploration», i United Nations, *The Future of Offshore Petroleum,* New York (McGraw-Hill), s. 203–211.

Mossin, Jan (1982): *Investering og kapitalkostnad.* Oslo (Tanum-Norli).

Nicandros, C. S. (1985): «An Oil Company Evaluation of Worldwide Exploration Opportunities», *DnC Oil Now,* nr. 14, s. 1–19.

Nystad, Arild N. (1984): «Kalkulasjonsrente, petroleumsskatter og utvinningsgrad av olje- og gassreservoarer». *Sosialøkonomen,* nr. 10, s. 23–28.

Ramm, Hans Henrik (1984): Foredrag på *Financial Times'* konferanse i Oslo 19. juni.

Statoil (1982): «Norsk olje- og gassvirksomhet fram til århundreskiftet. Statoils perspektivanalyse, august 1982», vedlegg til St. meld. nr. 40 (1982–83) *Om perspektivene ved petroleumsvirksomheten de nærmeste årene,* s. 117–154.

Øien, Arne (koordinator) (1984): *Petroleumsskattlegging.* Rapport fra en arbeidsgruppe nedsatt av Finansdepartementet, Oslo.

NORSK LÆRERLAG
er en fagorganisasjon for 53 000 lærere i grunnskolen og barnehagen, organisert gjennom 22 fylkeslag og 466 lokallag.

SAKSBEHANDLER/SEKRETÆR I NORSK LÆRERLAG

Stillingstilknytning: Lønns- og forhandlingsavdelingen.

Ønske om spesielle kvalifikasjoner: Økonomiske beregninger og vurderinger.

Da en av våre sekretærer har permisjon i ett år fra 1. september 1985, er vikariat ledig i denne tiden. Mulighet for forlengelse, eventuelt senere tilsetting. Sekretæren fungerer som saksbehandler i lønns- og forhandlingsavdelingen.

Lønns- og forhandlingsavdelingen forbereder for landsstyret saker vedrørende lønns- og arbeidsforhold for alle medlemmer, ivaretar sekretærfunksjonen for lønnskomitéen, utarbeider materiale til bruk for organisasjonens forhandlinger, deltar i forhandlingene og yter service overfor medlemmer vedrørende deres lønns- og arbeidsvilkår.

I tillegg til de allminnelige arbeidsoppgaver, som alle i avdelingen deler på, er det ønskelig at vikaren er spesielt kvalifisert til arbeidet med tekniske beregninger og vurderinger i forbindelse med tariffoppgjør og generelle samfunnsøkonomiske spørsmål.

Den som blir tilsatt må kunne bruke både bokmål og nynorsk i skriftlig fremstillinger.

Lønn i ltr. 23–27 på statens regulativ.
Fri pensjons- og forsikringsordning.
5 ukers ferie pr. år.
Kontortid kl. 0800–1530.
Om sommeren kl. 0800–1500.
Fleksitidsordning er under utprøving.

De som tilsettes må regne med noe reisevirksomhet og deltaking i møter og kurs, slik at det blir noe uregelmessig arbeidstid.

Nærmere opplysninger ved henvendelse til kontorsjef Kåre Homstvedt eller avdelingssjef Annfinn Nossum.

Søknad med attester og referanser
sendes innen 23. september 1985 til
NORSK LÆRERLAG,
Rosenkrantzgt. 15, 0160 OSLO 1.
Tlf. (02) 41 58 75.

Hvorfor er det så vanskelig å bli kvitt arbeidsløsheten i OECD-landene?

Artikkelen gjør rede for teoriene om keynesiansk og klassisk arbeidsløshet, og vurderer arbeidsløsheten i OECD-området i lys av disse teoriene. Den tegner følgende bilde av forholdene: Hvis vi betrakter OECD-området som ett samfunn, kan vi si at sysselsettingen i dette samfunnet både støter mot en grense som er et resultat av «den keynesianske mekanismen for skaping av arbeidsløshet» og støter mot en grense som er et resultat av «den klassiske mekanismen for skaping av arbeidsløshet». – Det argumenteres også for at under det nåværende økonomiske system er det lite sannsynlig at vi får en økonomisk politikk som sikrer at arbeidsløsheten i OECD-området blir kraftig redusert.

AV
FRITZ C. HOLTE

INNLEDNING[1])

Hvorfor har det vært så mye arbeidsløshet i OECD-området de siste årene? Hvorfor får vi ikke en økonomisk politikk som gjør at vi blir kvitt arbeidsløsheten? Skyldes det at under det nåværende økonomiske systemet er det vanskelig eller umulig å finne fram til en slik politikk? Eller skyldes det at målet om full sysselsetting er lavere prioritert enn ett eller flere andre mål, og av den grunn ikke får avgjørende betydning for valget av politikk?

Disse spørsmålene danner utgangspunktet for denne artikkelen. Jeg tar ikke opp spørsmålene i sin fulle bredde, men nøyer meg med å undersøke om enkle versjoner av teoriene om keynesiansk og klassisk arbeidsløshet ser ut til å kunne gi en del av svarene på dem. Det innebærer at jeg lar være å komme inn på en rekke av de forholdene som er med på å bestemme hvor stor arbeidsløsheten blir. Blant annet er følgende spørsmål ikke berørt eller bare gitt en svært stemoderlig behandling: 1) Virkningene av endringer i produksjonsteknikk. 2) Virkningene av at det fins mange forskjellige produkter og mange ulike typer av arbeidsinnsats. 3) Virkningene av skjevheter i internasjonal handel og av internasjonale betalingsproblemer. 4) Virkningene av endringer i forhold som påvirker tilbudet av arbeid.

Artikkelen er organisert slik: Først gjør jeg rede for enkle versjoner av teoriene om keynesiansk og klassisk arbeidsløshet. Deretter sier jeg litt om den nåværende situasjonen i OECD-landene og om en del forhold som kanskje vil forhindre at vi med det første får noen sterk reduksjon i arbeidsløsheten.

Dette er den første av to artikler jeg har skrevet om arbeidsløshet. Den andre kommer i neste nummer av Sosialøkonomen.

KEYNESIANSK OG KLASSISK ARBEIDSLØSHET

I moderne samfunn kan produsentene blant annet møte disse problemene: a) De får ikke solgt produktene. b) Produksjonskostnadene for de sist produserte enhetene er større enn de inntektene som oppnås ved å selge disse enhetene.

La oss se på hva hvert av disse to problemene kan bety for sysselsettingen.

Keynesiansk arbeidsløshet

Vi skal i første omgang tenke oss at vi har å gjøre med et lukket land hvor produsentene bare møter det første av disse to problemene. Med andre ord: De kan få vansker med å få solgt produktene, men oppnår alltid fortjeneste på alle enhetene de klarer å selge.

Det er rimelig å anta at under slike forhold blir etterspørselen etter arbeid bestemt av hvor mye arbeidsinnsats som trengs for å framstille den produktmengden som

Figur 1: *Produktmarkedet.*
T = Samlet tilbud av produkter, målt i faste priser.
E = Samlet etterspørsel etter produkter, målt i faste priser.
G_T = Tilbudet av arbeid.
G_K = Den sysselsettingen som gir balanse mellom etterspørselen etter produkter og tilbudet av produkter.

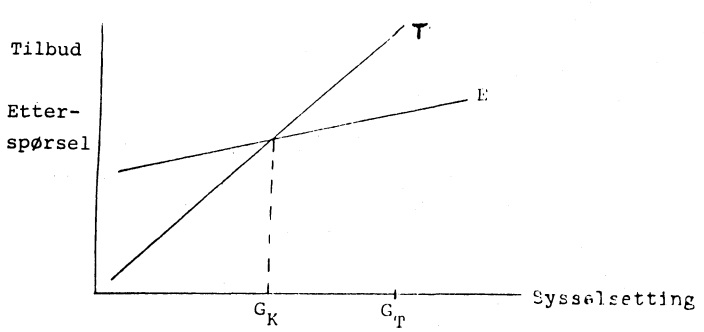

[1]) Jeg vil takke Jarle Bergo, Tore Eriksen, Steinar Juel, Svein Longva, Asbjørn Rødseth og Nils Martin Stølen for nyttige kommentarer til et utkast til denne artikkelen.

Figur 2: *Arbeidsmarked.*

E = Etterspørselskurven for arbeid.

T = Tilbudskurven for arbeid.

G_C = Etterspørselen etter arbeid når reallønnssatsen er w_1.

G_T = Tilbudet av arbeid når reallønnssatsen er w_1.

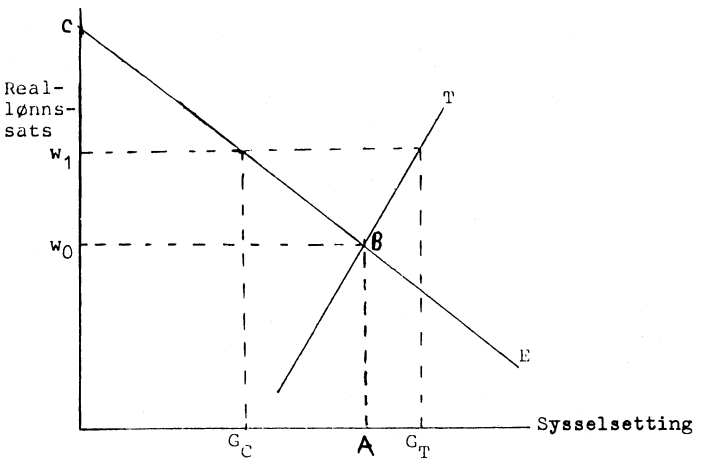

blir etterspurt. Vi kan da få arbeidsløshet av den typen som beskrives i sysselsettingsteorien til Keynes. Her er en sterkt forenklet versjon av denne teorien:[2])

Sysselsetting fører til produksjon, og produksjon fører til tilbud. Under ellers like vilkår er det derfor slik at jo flere som er sysselsatte desto større er det samlede tilbudet av produkter. (Jf. tilbudskurven i figur 1.)

Sysselsetting fører til produksjon, produksjon fører til inntekter, og inntekter fører til etterspørsel. Under ellers like vilkår er derfor den samlede etterspørselen etter produkter større jo flere som er sysselsatte. (Jfr. etterspørselskurven i figur 1.)

Når kurvene går slik som vist i figur 1, skal vi anta at vi får en arbeidsløshet som er lik differansen mellom a) tilbudet av arbeid, og b) den sysselsettingen som gir balanse mellom etterspørselen etter produkter og tilbudet av produkter.

Klassisk arbeidsløshet

La oss skifte forutsetninger. Fra nå av og inntil annet blir sagt, antar vi følgende: Produsentene kan risikere at de sist produserte enhetene gir tap. Men produktprisene blir tilpasset slik at produsentene alltid får solgt så mye som de ønsker.

Med dette utgangspunktet kan vi få såkalt klassisk arbeidsløshet. Her er en enkel versjon av teorien for denne typen arbeidsløshet:

Vi forutsetter at vi har å gjøre med et samfunn hvor det bare fins ett arbeidsmarked og én type arbeid, og hvor alt arbeid er like godt betalt.

Med den nominelle lønnssatsen mener vi «lønnen pr. timeverk, målt i penger». Reallønnssatsen er «den nominelle lønnssatsen dividert med en indeks for produktprisene».

I figur 2 har vi tegnet kurver som viser hvordan etterspørselen etter arbeid og tilbudet av arbeid varierer med reallønnssatsen.

Jo dyrere arbeidet er i forhold til produktene, desto færre muligheter fins det for produksjon som lønner seg, og desto lavere blir derfor etterspørselen etter arbeid. Etterspørselskurven i figur 2 er følgelig tegnet slik at den synker når vi går fra venstre mot høyre i diagrammet.

Vi skal anta at jo høyre reallønnssatsen er, desto større blir tilbudet av arbeid. I samsvar med dette er tilbudskurven for arbeid i figur 2 tegnet slik at den stiger når vi går fra venstre mot høyre.

Vi ser av figur 2 at hvis kurvene for etterspørsel og tilbud går slik som vist i figuren, fins det ett og bare ett nivå for reallønnssatsen som gir balanse mellom etterspørsel og tilbud. Sett at reallønnssatsen ligger noe høyere enn dette nivået. Den kan f.eks. være lik w_1. Vi ser av figur 2 at i så fall blir etterspørselen G_T, mens tilbudet blir G_C. Vi skal anta at hvis etterspørsel og tilbud er forskjellige, er det den minste av disse to størrelsene som blir avgjørende for sysselsettingen. Det innebærer at i den situasjonen som er vist ved figur 2, blir sysselsettingen G_C. I denne situasjonen får vi en arbeidsløshet som er lik differansen mellom tilbudet av arbeid og den realiserte sysselsettingen, dvs. $(G_T - G_C)$.

Tre grenser for sysselsettingen

La oss til slutt forutsette at produsentene både kan møte avsetningsproblemer og risikere at produksjonen ikke lønner seg. Vi kan drøfte denne situasjonen ved å kombinere de to analysene foran. Men da er det kanskje fornuftig å foreta en navneforandring. Den kurven vi i figur 2 har kalt «etterspørselskurven for arbeid», skal vi nå kalle «den klassiske etterspørselskurven for arbeid». Denne kurven setter en øvre grense for etterspørselen etter arbeid; en grense som skapes av lønnsomhetsbetraktninger vi har pekt på under drøftingen av klassisk arbeidsløshet. Etterspørselen etter arbeid kan ikke bli høyere enn denne grensen, men den kan bli lavere.

På grunnlag av drøftingene i tilknytning til figurene 1 og 2 får vi tre grenser for hvor stor sysselsettingen kan bli.

Fritz C. Holte er utdannet cand. oecon fra 1950. Han er professor ved Norges Landbrukshøgskole.

[2]) I enkle grafiske framstillinger av sysselsettingsteorien til Keynes er det vanlig å la etterspørsel og tilbud av produkter være funksjoner av BNP. Men forutsetter vi at BNP er en monotont stigende funksjon av sysselsettingen, kan vi i stedet la etterspørselen og tilbudet være funksjoner av sysselsettingen.

For det første er ikke produsentene interessert i å produsere varer og tjenester de ikke får solgt. Dette setter en grense for etterspørselen etter arbeid, og dermed for sysselsettingen. Denne grensen skal vi kalle «den keynesianske grensen».[3])

For det andre ønsker ikke produsentene å drive med produksjon hvor kostnadene er større enn inntektene. Også dette setter en grense for deres etterspørsel etter arbeid, og dermed også for hvor mange som kan komme i arbeid. Denne grensen skal vi kalle «den klassiske grensen».

For det tredje kan sysselsettingen ikke bli større enn tilbudet av arbeid. Denne grensen skal vi kalle «tilbudsgrensen».

Vi skal anta at hvis de tre grensene er forskjellige, er det den laveste av dem som avgjør hvor stor sysselsettingen blir.

Utjevningsmekanismer

Det fins teorier som sier at de tre grensene for sysselsettingen har en tendens til å bli like store. La oss se på en av disse teoriene.

Av figur 2 ser vi at hvis reallønnssatsen er lik w_0, da er tilbud og etterspørsel like store. Vi kan derfor kalle w_0 «likevekts-reallønnssatsen».

Sett at reallønnssatsen av en eller annen grunn er høyere enn w_0, for eksempel w_1. I så fall er tilbudet av arbeid større enn etterspørselen. Vi skal anta at det fører til konkurranse om arbeidsplassene, og til at denne konkurransen drar den nominelle lønnssatsen nedover. Hvis produktprisene holder seg konstante, eller i hvert fall ikke reduseres like mye som den nominelle lønnssatsen, blir reallønnssatsen lavere. Lavere reallønnssats fører til lavere tilbud av arbeid og økt etterspørsel etter arbeid, og det betyr at det blir mindre avvik mellom tilbud og etterspørsel. Med andre ord, den klassiske grensen og tilbudsgrensen er kommet nærmere hverandre. Vi skal anta at denne utviklingen vil fortsette helt til de to grensene ligger like høyt.

På tilsvarende måte kan vi anta at hvis reallønnssatsen er lavere enn w_0, får vi en utvikling oppover mot w_0. Den er et resultat av at bedriftenes konkurranse om å sikre seg arbeidskraft fører til nominell lønnsøkning og dermed også til reallønnsøkning. Også denne prosessen bidrar til at den klassiske grensen og tilbudsgrensen blir sammenfallende.

Ved å kombinere resonnementene i de to forrige avsnittene kan vi trekke følgende konklusjon: Hvis arbeidsmarkedet virker slik vi har antatt, vil «økonomiske mekanismer» sørge for en utjevning av forskjeller mellom den klassiske grensen og tilbudsgrensen.

Det fins også teorier om at forskjeller mellom den keynesianske grensen og den klassiske grensen vil bli utjevnet. I disse teoriene er utjevningen knyttet til endringer i produktprisene. (Mer om dette i et appendix.)

[3]) I visse perioder kan sysselsettingen ligge høyere enn den keynesianske grensen. Men i slike perioder er produksjonen større enn salget, slik at produsentenes lagre av egne produkter stadig øker. Dette er en situasjon produsentene ikke kan la bli permanent. Før eller seinere vil derfor sysselsettingen tilpasses slik at det ikke produseres mer enn det blir solgt.

I det følgende skal jeg forutsette at sysselsettingen vanligvis ikke overstiger den keynesianske grensen.

Tre typer av arbeidsløshet

De utjevningsmekanismene som er skissert foran, kan tenkes å føre til at de tre grensene for sysselsettingen vanligvis blir like store. Men det behøver ikke nødvendigvis være slik. Det er mulig at mekanismene blir for svake til å få avgjørende innflytelse på utviklingen. Det kan også tenkes at de blir satt ut av virksomhet. For eksempel kan en tariffavtale forhindre at den nominelle lønnssatsen presses nedover i situasjoner hvor tilbudet av arbeid er større enn etterspørselen.

Vi skal anta at hvis grensene er forskjellige, er det den (de) laveste av dem som avgjør hvor stor sysselsettingen blir.

Hvis tilbudsgrensen er høyere enn minst én av de to øvrige grensene, får vi arbeidsløshet. Det fins da følgende tre muligheter.

a) Den keynesianske grensen er lavere enn begge de to andre grensene. I så fall får vi keynesiansk arbeidsløshet.

b) Den klassiske grensen er lavere enn de to andre. Det fører til klassisk arbeidsløshet.

c) Den keynesianske og den klassiske grensen er like høye, samtidig som begge to er lavere enn tilbudsgrensen. Den type arbeidsløshet vi får i en slik situasjon, skal vi kalle kombinert keynesiansk/klassisk.

Jeg vil her særlig understreke muligheten av at arbeidsløsheten kan være kombinert keynesiansk/klassisk. Mye av diskusjonen om arbeidsløshetsproblemene ser nemlig ut til å bygge på en forutsetning om at en gitt arbeidsløshet enten er keynesiansk eller klassisk. I den utstrekning det regnes med at en har en kombinasjon av disse to typene av arbeidsløshet, blir det ofte gjort ved at en antar at det er keynesiansk arbeidsløshet i noen bransjer og/eller geografiske områder, og klassisk arbeidsløshet i andre bransjer og/eller geografiske områder.[4])

MER OM KLASSISK ARBEIDSLØSHET

Innledning

Også i dette kapitlet skal vi beskjeftige oss med et samfunn hvor det bare fins ett arbeidsmarked, én type arbeid og én lønnssats. Vi skal hele tiden forutsette at den keynesianske grensen ligger høyere enn tilbudsgrensen, slik at vi ikke kan få keynesiansk arbeidsløshet.

Kapitlet kan bl.a. leses som en illustrasjon til følgende generelle beskrivelse: Som oftest er en realisert situasjon resultatet av et samspill mellom en rekke forhold. Vanligvis finner vi det da formålstjenlig å rette oppmerksomheten mot ett eller noen få av dem, og ta de øvrige som gitt. De forholdene vi retter oppmerksomheten mot, pekes ut som årsakene til at situasjonen er blitt slik den er blitt. Men hvilke forhold dette er, kan variere. Vi kan derfor nå fram til ulike konklusjoner om hva som er årsakene til bestemt fenomen.

Inntektsfordeling og arbeidsløshet

Vi skal anta at det i arbeidsmarkedet som er beskrevet i figur 2, er reallønnssatsen lik w_1. Vi ser av figuren at i så fall får vi klassisk arbeidsløshet.

[4]) Se f.eks. Moene (1980) og Norman (1984). Norman peker på muligheten av at det er klassisk arbeidsløshet i Vest-Tyskland og Storbritannia, og keynesiansk arbeidsløshet i en del andre land.

I første omgang skal vi se bort fra muligheten av at tilbuds- eller etterspørselskurven kan ligge på andre steder i diagrammet enn de gjør. Med et slikt utgangspunkt vil vi si at årsaken til arbeidsløsheten er at reallønnssatsen er for høy, og at vi skal oppnå full sysselsetting, må denne satsen senkes til w_0.

Arealet av trekanten BCw_0 kan vi kalle «producers surplus ved å benytte en arbeidsinnsats på A enheter til en pris på w_0 pr. enhet». (Jf. begrepet «consumers surplus».) Slik figuren er tegnet, er dette arealet forholdsvis stort. Det innebærer at hvis reallønnssatsen er w_0, vil bedriftseiernes andel av faktorinntekten være forholdsvis stor. En slik reallønnssats kan derfor møte motstand blant lønnstakerne. De vil mene at de har krav på en rimelig andel av faktorinntekten, og det synes de kanskje ike at de oppnår hvis reallønnssatsen er w_0.

Disse drøftingene illustrerer at vi kan få en konflikt mellom på den ene siden et eventuelt ønske om at reallønnssatsen skal være så lav at den ikke virker begrensende på sysselsettingen, og på den andre siden lønnstakernes krav om å oppnå det de synes er en rimelig inntekt. Konflikten skyldes at i en markedsøkonomi har lønnssatsen bl.a. disse to funksjonene: a) Den gir, sammen med annen informasjon, bedriftslederne beskjed om hvor mye arbeidskraft det lønner seg for dem å sysselsette. b) Den spiller en avgjørende rolle i fordelingen av faktorinntekten mellom henholdsvis bedriftseiere og lønnstakere.

Konsekvensene for sysselsettingen av ulik lønnsevne i ulike anvendelser av arbeid

Med *lønnsevnen* ved en bestemt anvendelse av arbeid i en bestemt bedrift, skal vi her mene den høyeste reallønnssatsen bedriften uten å tape på det kan betale for arbeid den bruker på denne måten.

I figur 2 faller den klassiske etterspørselskurven bratt når vi går langs diagrammet fra origo til det sysselsettingsnivået som gir balanse mellom tilbud av arbeid og etterspørsel etter arbeid. Ser vi på bakgrunnen for kurven, kan vi forklare dette slik: Figuren beskriver en situasjon hvor det er store variasjoner i den lønnsevnen arbeidet har i de ulike anvendelser det vil bli gitt hvis en har full sysselsetting. Går vi over fra en situasjon hvor realønnssatsen er høy til situasjoner hvor denne satsen blir stadig lavere, vil disse anvendelsene bli tatt i bruk i tur og orden etter hvor stor lønnsevne de har. Den bratt fallende etterspørselskurven i figur 2 reflekterer det forhold at lønnsevnen ved de sist benyttede anvendelsene faller raskt etter hvert som sysselsettingen øker.

I tilknytning til figur 2 kan vi nå resonnere på følgende måte: a) Den bratte etterspørselskurven fører til at producers surplus blir stort hvis reallønnssatsen er w_0. b) Det forhold at producers surplus blir stort hvis reallønnssatsen er w_0, gjør det sannsynlig at vi får klassisk arbeidsløshet. (Jf. drøftingene i avsnittet «Inntektsfordeling og arbeidsløshet».) c) Av a) og b) følger at fordi etterspørselskurven er bratt, er sjansene store for å få klassisk arbeidsløshet.

I motsetning til figur 2 beskriver figur 3 en situasjon hvor den klassiske etterspørselskurven går nesten vannrett. Det må være en situasjon hvor arbeidskraften har nesten like stor lønnsevne i alle de anvendelser av den som kan komme på tale. I denne situasjonen virker det lite sannsynlig at en vil få klassisk arbeidsløshet. Ved det nivået på reallønnsatsen som gir likevekt i arbeidsmarkedet, er nemlig producers surplus så lite at det virker lite sannsynlig at lønnstakerne vil prøve å presse reallønnssatsen over dette nivået.

Med utgangspunkt i det vi har pekt på i tilknytning til figurene 2 og 3, kan det være nærliggende å hevde at vi vil få klassisk arbeidsløshet hvis disse tre betingelsene alle er oppfylte:

1) Lønnsevnen varierer sterkt. Hvis en skal ha full sysselsetting, må det derfor bli store variasjoner i lønnsevne mellom de mest lønnsomme og de minst lønnsomme av de måtene arbeidet blir brukt på.

2) Arbeidskraft blir sysselsatt der og bare der hvor den har en lønnsevne som er minst like stor som reallønnssatsen.

3) Alt arbeid lønnes like godt, og reallønnssatsen blir slik at lønnstakerne får det meste av den samlede faktorinntekten i samfunnet.

Hvis vi tar for gitt at vi skal ha en «sysselsettingsmekanisme» som er i samsvar med punkt 2 og en «inntektsfordelingsmekanisme» som er i samsvar med punkt 3, vil vi kanskje konkludere slik: Årsaken til klassisk arbeidsløshet er at arbeidet har ulik lønnsevne i ulike anvendelser.

Figur 3: *Arbeidsmarkedet.*
E = Den klassiske etterspørselskurven etter arbeid.
T = Tilbudskurven for arbeid.

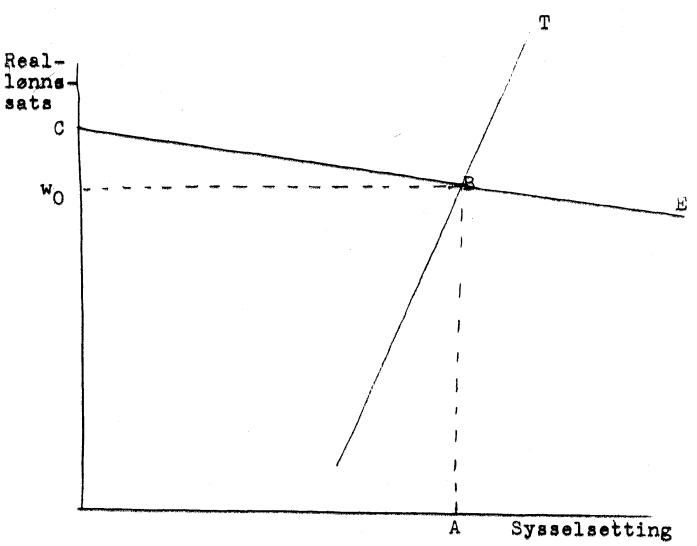

ARBEIDSLØSHETEN I OECD-LANDENE

Modell og virkelighet

Det har i de seinere årene vært få hindringer for handelen mellom OECD-landene. Det fører til at den økonomiske utviklingen i hvert av disse landene i betydelig grad er knyttet til utviklingen i andre OECD-land. I noen sammenhenger kan det derfor være hensiktsmessig å betrakte OECD-landene som ett samfunn. Vi skal gjøre dette her, og vi skal analysere dette samfunnet ved hjelp av den enkle modellen som er skissert i kapitlene foran.

Det fins store forskjeller mellom OECD-samfunnet og den modellen vi skal bruke. Men det fins også viktige likheter. La meg utdype én side ved dette.

I modellen forutsetter vi at det fins bare én lønnssats. Den lønn som må betales for en bestemt arbeidsinnsats, blir altså ikke tilpasset lønnsevnen i den anvendelsen dette arbeidet gis.

I OECD-samfunnet fins det derimot en rekke ulike

lønnssatser, og det er ingen tvil om at lønnsforskjeller i mange tilfeller er et resultat av at ikke alle arbeidsplasser har samme lønnsevne. Det er likevel langt fra fullt samsvar mellom lønnsevne og lønn. For de fleste typer arbeid inngås det tariffavtaler, og det vil som oftest være vanskelig eller umulig å få besatt arbeidsplasser mot en betaling som er lavere enn fastsatt i avtalen. For øvrig blir lønningene i den enkelte bransje påvirket av hva som betales for arbeid i andre bransjer, og også dette bidrar til å utjevne forskjeller mellom lønnssatsene.

Det er følgelig slik at en i OECD-samfunnet har en mellomform mellom to ytterligheter som er a) at alle lønnstakere oppnår samme lønnssats, og b) at det fins ulike lønnssatser fordi hver lønnstaker oppnår en lønn som er tilpasset lønnsevnen av det arbeidet han eller hun utfører. Mellomformen kan beskrives ved å si at det er en mer eller mindre sterk tendens til felles lønnssats. Det innebærer at på dette punktet er det både en viss forskjell og en viss likhet mellom forholdene i OECD-samfunnet og den modellen vi skal bruke. Jeg skal anta at likheten er stor nok til at den, sammen med andre likheter mellom modell og virkelighet, innebærer at vi kan ha nytte av modellen når vi beskjeftiger oss med arbeidsløsheten i OECD-samfunnet.

Hva slags arbeidsløshet har vi hatt i OECD-området i 1970- og 1980-årene?

I 1970- og 1980-årene har vi hele tiden hatt mye arbeidsløshet i OECD-landene. Hvis årsakene til dette kan forklares ved hjelp av den modellen vi skal bruke, betyr det at minst en av de to øvrige grensene har ligget betydelig lavere enn tilbudsgrensen for sysselsettingen. Det fins da tre muligheter. Vi skal se på dem i tur og orden.

La oss i første omgang gå ut fra at den klassiske grensen for «OECD-samfunnet» har ligget betydelig lavere enn både tilbudsgrensen og den keynesianske grensen for dette samfunnet. Hvis vi forutsetter at etterspørsels- og tilbudskurven for produkter har ligget i forhold til hverandre som vist i figur 4, ser vi at i så fall må etterspørselen etter produkter ha vært betydelig større enn tilbudet. Det virker rimelig å anta at det ville ha ført til et «selgerens marked», hvor det er lett å få avsetning for sine produkter, og hvor det ofte er vanskelig å få kjøpt det en ønsker. – Ut fra det jeg vet og har hørt om 1970- og 1980-årene, finner jeg det usannsynlig at en særlig ofte har hatt slike forhold i disse årene. Jeg vil derfor forkaste

Figur 4: *Produktmarkedet.*
G_C = Den klassiske grensen.
G_K = Den keynesianske grensen.
G_T = Tilbudsgrensen.

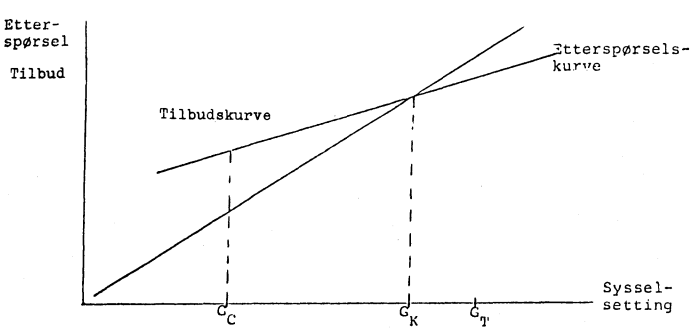

Figur 5: *Arbeidsmarkedet.*
w_1 = Gjeldende reallønnssats.
G_K = Den keynesianske grensen.
G_C = Den klassiske grensen.
G_T = Tilbudsgrensen.

Punkt H markerer det sett av verdier en har på sysselsettingen og reallønnssatsen.

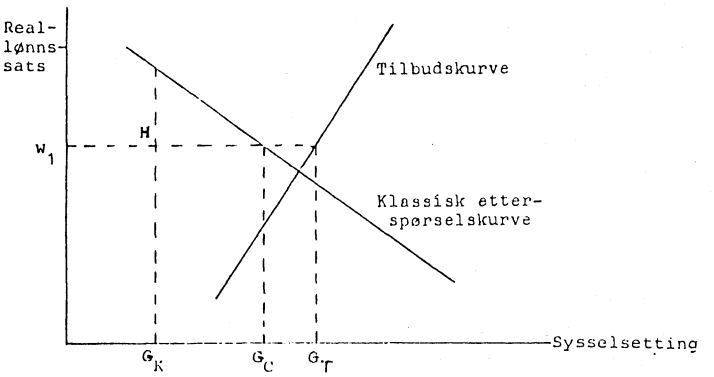

en eventuell hypotese om at den klassiske grensen i hele eller større deler av perioden har ligget betydelig lavere enn den keynesianske grensen.

La oss dernest forutsette at den keynesianske grensen har ligget betydelig lavere enn både tilbudsgrensen og den klassiske grensen. Hvis vi forutsetter at den klassiske etterspørselskurven for arbeid verken har vært helt eller tilnærmet vannrett, ser vi av figur 5 at i så fall har produsentene vært i følgende situasjon:[5]) All produksjon som er i gang, lønner seg så godt at produsentene kan tåle en økning i reallønnssatsen uten at det vil gjøre produksjonen ulønnsom. Det betyr bl.a. at de kan finne seg i en økning i den nominelle lønnssatsen uten at det blir nødvendig å heve produktprisene for å få produksjonen til å lønne seg. Det må også bety at den enkelte produsent, uten å få problemer, kan tåle at kostnadene i hans egen bedrift stiger selv om kostnadene i konkurrerende bedrifter blir liggende på samme nivå som før. – Det jeg har hørt om 1970- og 1980-årene stemmer dårlig med et slikt bilde av forholdene. Det har nemlig ofte vært snakket om at konkurransen har vært hard, og om at det har vært nødvendig å være kostnadsbevisst for å kunne klare seg. Jeg skal derfor forkaste en eventuell hypotese om at den keynesianske grensen i hele eller større deler av perioden har ligget betydelig lavere enn den klassiske grensen.

Den tredje muligheten er følgende: Den klassiske og den keynesianske grensen har enten vært like store eller ligget nær hverandre, og begge disse grensene har ligget betydelig lavere enn tilbudsgrensen. I så fall kan forholdene, eventuelt med en viss forenkling, beskrives ved å si at vi har hatt kombinert keynesiansk/klassisk arbeidsløshet. – Ut fra det jeg har sagt om de to første mulighetene, skal jeg anta at det er denne formen for arbeidsløshet vi vanligvis har hatt i 1970- og 1980-årene.

[5]) Figur 5 er tegnet ut fra en forutsetning om at produksjonen foregår i de mest lønnsomme bedriftene. Denne forutsetningen er ikke nødvendigvis oppfylt når en har keynesiansk arbeidsløshet. (Jf. Moene 1980.) Forutsetningen er imidlertid uten betydning for konklusjonen på det resonnementet som gjennomføres her.

HVORDAN ER MYNDIGHETENES MULIGHETER FOR Å REDUSERE ARBEIDSLØSHETEN?

Innledning

La oss forutsette at vi for tiden har kombinert keynesiansk/klassisk arbeidsløshet i OECD-området. Hva må i så fall skje for at arbeidsløsheten skal bli mye mindre i løpet av de nærmeste årene? Her er noen muligheter, ikke alle like sannsynlige:

a) De mekanismene som bidrar til utjevning av forskjeller mellom de tre grensene for sysselsettingen, vil sørge for at arbeidsløsheten blir sterkt redusert.

b) Den klassiske grensen må heves betydelig. Skjer det, vil en utjevningsmekanisme sørge for at den keynesianske grensen blir hevet til noenlunde samme nivå som den klassiske.

c) Den keynesianske grensen må heves betydelig. Skjer det, vil en utjevningsmekanisme sørge for at den klassiske grensen blir hevet til noenlunde samme nivå som den keynesianske.

d) Det er nok at det skjer noe som fører til at enten den keynesianske eller den klassiske grensen blir hevet kraftig. Skjer det, vil en utjevningsmekanisme sørge for at også den andre av disse to grensene blir hevet.

e) Både «den klassiske mekanismen for skaping av arbeidsløshet» og «den keynesianske mekanismen for skaping av arbeidsløshet» kan hver for seg forhindre at vi får en sterk reduksjon av arbeidsløsheten. Sysselsettingsutviklingen vil derfor avhenge både av hvilke muligheter den klassiske mekanismen får for å skape arbeidsløshet, og av hvilke muligheter den keynesianske mekanismen får for å skape arbeidsløshet.

Jeg skal ikke her utdype og kommentere alle disse mulighetene. I stedet vil jeg stort sett nøye meg med å drøfte hvilke muligheter myndighetene har for å heve henholdsvis den keynesianske og den klassiske grensen. Hovedsaklig på grunn av disse drøftingene skal jeg til slutt gjøre rede for hvordan jeg vurderer sjansene for en sterk reduksjon av arbeidsledigheten i løpet av de nærmeste årene.

Mange av de offentlige tiltakene som kan tenkes satt i verk for å redusere arbeidsløsheten, fører til økte offentlige utgifter. Det kan derfor være nyttig å minne om følgende:

Gjennom lengre tid har de offentlige utgiftene i det enkelte OECD-land økt mye raskere enn landets nasjonalinntekt. Det har ført til hardere beskatning, og i en rekke tilfeller også til store underskudd på offentlige budsjetter. I noen land har underskuddene resultert i en offentlig gjeld som er så stor at den representerer en alvorlig belastning på de offentlige finansene.

Etter hvert er det blitt en utbredt oppfatning at denne utviklingen ikke bør fortsette, og at i stedet bør få en kraftig oppbremsing av veksten i de offentlige utgiftene.[6]) Denne oppfatningen er av betydning for hvilke tiltak myndighetene vil være villige til å sette i verk for å få redusert arbeidsløsheten.

Arbeidsløsheten fra OECD-synspunkt og arbeidsløsheten fra nasjonalt synspunkt

Her er et sterkt forenklet bilde av den nåværende økonomiske situasjonen i OECD-samfunnet:

Vi har kombinert keynesiansk/klassisk arbeidsløshet. For å bli kvitt denne arbeidsløsheten, må vi få en hevning både av «den keynesianske grensen for OECD-samfunnet» og «den klassiske grensen for OECD-samfunnet».

I hvert enkelt OECD-land kan det synes nærliggende å resonnere slik: Hvor stor arbeidsløshet vi får i vårt land, avhenger først og fremst av kostnadsutviklingen i vårt næringsliv. I OECD-området fins det etterspørsel nok til at vi kan få avsatt alt vårt lands næringsliv kan produsere – hvis vi bare er konkurransedyktige nok. Vil vi unngå stor innenlandsk arbeidsløshet, må vi først og fremst sørge for at vår konkurranseevne overfor utlandet blir god.

Vi kan uttrykke det slik: Under arbeidet med innenlandske sysselsettingsproblemer kan det enkelte lands myndigheter finne det rimelig å glemme at det fins en keynesiansk grense for sysselsettingen, og i stedet konsentrere seg om de økonomiske mekanismene som skaper klassisk arbeidsløshet. Med andre ord: Selv om arbeidsløsheten fra OECD-synspunkt er kombinert keynesiansk/klassisk, så fortoner den seg fra nasjonalt synspunkt som klassisk.

Dette bildet er tegnet på grunnlag av en modell hvor vi bare har én produksjonssektor. Tar vi hensyn til at det fins mange næringer, og til at det fins næringsgrupper med ulik konkurransesituasjon, må konklusjonen modifiseres. Det er først og fremst i et lands utekonkurrerende næringer at arbeidsløsheten har en sterk tendens til å fortone seg som klassisk. I de hjemmekonkurrerende næringene og særlig i de skjermede næringene vil arbeidsløsheten lettere kunne fortone seg som keynesiansk eller kombinert keynesiansk/klassisk.[7]) Hovedpoenget i beskrivelsen blir likevel stående: Det klassiske aspektet ved arbeidsløsheten blir sterkere når den vurderes fra et nasjonalt synspunkt enn når den vurderes fra et OECD-synspunkt.

Kommer myndighetene til å sørge for en kraftig hevning av den keynesianske grensen?

Ser vi bort fra urealistiske alternativer kan vi få en betydelig hevning av den keynesianske grensen for OECD-samfunnet bare hvis vi får en kraftig økning av den samlede etterspørselen i dette samfunnet. Hvor sannsynlig er det at det vil bli ført en økonomisk politikk som sikrer at vi får en slik økning?

Av analytiske grunner skal jeg i første omgang anta at myndighetene i «et typisk OECD-land» ønsker en sterk økning i den samlede etterspørselen fra landets husholdninger, bedrifter og institusjoner. At dette kanskje er en lite realistisk antakelse, skal jeg komme tilbake til seinere.

Inntil annet er sagt skal jeg med etterspørsel mene nominell etterspørsel, dvs. etterspørsel målt i løpende priser.

[6]) Det er også blitt argumentert på andre måter for at veksten i de offentlige utgiftene bør bremses. Jf. s. 316 i det norske langtidsprogrammet for 1986–1989.

[7]) I «Økonomisk utsyn over året 1983» drøftes hva slags arbeidsløshet Norge har hatt i perioden 1974–1982. Det er et hovedpoeng i drøftingene at innslagene av henholdsvis keynesiansk og klassisk arbeidsløshet har vært ulik i ulike næringsgrupper.

Den samlede etterspørselen kan deles i a) etterspørsel fra den offentlige sektor, b) konsumetterspørsel fra private, og c) investeringsetterspørsel fra private.

En økning i etterspørselen fra det offentlige krever økte offentlige utgifter. Ut fra det som er sagt foran om holdningene til å øke disse utgiftene, virker det lite sannsynlig at etterspørselen fra det offentlige vil øke så sterkt at en av den grunn får betydelig større samlet etterspørsel.

Husholdningenes disponible inntekter, og dermed også konsumetterspørselen fra private, vil øke hvis overføringene fra den offentlige sektor til private husholdninger øker, eller hvis det innføres lettelser i personbeskatningen. Store økninger i overføringene og/eller omfattende skattelettelser vil det imidlertid neppe være lett å få gjennomført i de nærmeste årene i «et typisk OECD-land».

Myndighetene har ikke så god styring over den private investeringsetterspørselen at de gjennom valg av politikk kan sikre at denne etterspørselen øker sterkt. Den private investeringsetterspørselen avhenger nemlig på en avgjørende måte av potensielle investorers vurderinger av framtidsutsiktene, og disse vurderingene har myndighetene liten styring over.

Hittil har vi beskjeftiget oss med den nominelle etterspørselen. Av større interesse for vår analyse er om det er sannsynlig at myndighetene kommer til å føre en økonomisk politikk som sikrer at en får en sterk økning i den samlede innenlandske realetterspørselen.

Ser vi bort fra urealistiske alternativer, gjelder følgende: En politikk som fører til en sterk økning i realetterspørselen må både a) føre til at den nominelle etterspørselen øker sterkt, og b) sikre at prisstigningen blir såpass moderat at en unngår at for mye av økningen i den nominelle etterspørselen «spises opp» av prisstigning. Men bl.a. av grunner jeg nettopp har pekt på, er det for tiden antakelig begrenset hva myndighetene i et «typisk OECD-land» kan og vil gjøre for å øke de ulike deler av den nominelle etterspørselen. Deres muligheter for å bremse på prisstigning er også begrensede, i alle fall hvis bremsingen skal skje samtidig med at den nominelle etterspørselen øker sterkt.

Ut fra det jeg hittil har pekt på, virker det rimelig å trekke følgende konklusjoner: Det er lite sannsynlig at myndighetene i «et typisk OECD-land» kommer til å føre en økonomisk politikk som sikrer en sterk økning av den samlede realetterspørselen fra landets husholdninger, bedrifter og institusjoner. Derfor er det også lite sannsynlig at det vi kan kalle «summen av de enkelte OECD-lands økonomiske politikk» vil bli slik at den sikrer en sterk realetterspørselsøkning i OECD-samfunnet.

Det fins andre forhold som bidrar til å underbygge disse konklusjonene.

Vi har hittil forutsatt at myndighetene i «et typisk OECD-land» ønsker en sterk økning i den samlede innenlandske etterspørselen. Det er neppe noen god beskrivelse av hva som sannsynligvis vil være situasjonen i de nærmeste årene. Blant annet ut fra målet om å få en innenlandsk lønns- og prisutvikling som forbedrer konkurranseevnen, er mange lands myndigheter sterkt opptatte av at den samlede etterspørselen fra innenlandske husholdninger, bedrifter og institusjoner ikke må bli «for stor». Denne politikken bidrar til at i OECD-samfunnet blir den samlede etterspørselen mindre enn hva som trengs for å kunne oppnå full sysselsetting i dette samfunnet. Vi kan se det slik: De enkelte lands forsøk på å bekjempe det de fra nasjonalt synspunkt først og fremst oppfatter som klassisk arbeidsløshet, bidrar til at den keynesianske grensen for OECD-samfunnet blir liggende lavere enn tilbudsgrensen for dette samfunnet. (Jf. drøftingene foran i avsnittet «Arbeidsløsheten fra OECD-synspunkt og arbeidsløsheten fra nasjonalt synspunkt».)

Mange er klar over både at den samlede etterspørselen i OECD-samfunnet er «for liten», og at det enkelte land kan se seg lite tjent med å sette i verk etterspørselsstimulerende tiltak hvis politikken i de øvrige landene blir like kontraktiv som før. Det har da heller ikke manglet på forslag om at landene i fellesskap skal sette i verk tiltak som øker etterspørselen. Men det er vanskelig å bli enige om hva som skal gjøres, blant annet fordi myndighetene i hvert enkelt land er sterkt opptatte av at deres land ikke må påta seg forpliktelser de synes er urimelig store i forhold til de forpliktelsene andre land påtar seg.

På grunnlag av drøftingene foran konkluderer jeg slik: Det virker lite sannsynlig at myndighetene i OECD-landene, hver for seg eller gjennom internasjonalt samarbeid, kommer til å føre en politikk som sikrer at den keynesianske grensen blir liggende mye høyere enn den gjør i dag.

Kommer myndighetene til å sørge for en kraftig hevning av den klassiske grensen?

1. I avsnittet «Inntektsfordeling og arbeidsløshet» pekte jeg på at vi kan få en konflikt mellom på den ene siden et ønske om at reallønnssatsen skal være så lav at den ikke virker begrensende på sysselsettingen, og på den andre siden lønnstakernes krav om å oppnå det de synes er en rimelig inntekt. Myndighetene i det enkelte OECD-land har visse muligheter for å redusere eller eliminere denne konflikten.

Sett nemlig at lønnstakerne først og fremst ønsker å unngå at deres disponible realinntekt blir mindre. Selv om lønningene blir lavere, kan dette ønsket oppfylles hvis myndighetene samtidig setter i verk tiltak som bidrar til å øke lønnstakernes disponible realinntekt. Det kan for eksempel gis subsidier som fører til lavere konsumpriser, eller det kan innføres lettelser i personbeskatningen. (Jf. de såkalte Kleppepakker som ble benyttet under norske inntektsoppgjør i 1970-årene.)

Skal slike tiltak nyttes i så stort omfang at de fører til en betydelig hevning av den klassiske grensen, må de offentlige utgiftene øke mye, og/eller skatteinntektene blir sterkt redusert. Ut fra det som er sagt foran om holdningene til økte offentlige utgifter, finner jeg det lite sannsynlig at vi vil få en kraftig økning i subsidiene. Jeg tror også at det vil være få OECD-land hvor det vil bli gitt betydelige skattelettelser i løpet av de nærmeste årene. Problemer med å unngå store underskudd på offentlige budsjetter er et av de forholdene som gjør en slik politikk lite sannsynlig.

2. Ved å subsidiere virksomhet som ikke klarer seg på egen hånd, kan myndighetene gjøre slik virksomhet privatøkonomisk lønnsom. Det vil heve den klassiske grensen. Det vil riktignok også påføre staten utgifter. Men det beløpet som kreves for å oppnå en bestemt heving av den klassiske grensen på denne måten, er antakelig langt mindre enn det beløpet som kreves for å oppnå en like stor heving ved hjelp av offentlige tiltak som øker alle lønnstakeres disponible realinntekter og derfor får dem til å redusere lønnskravene.

Vi kan beskrive formålet med en slik subsidiering på denne måten: Ved å subsidiere bedrifter som vil gå med tap om de må klare seg uten hjelp, utjevnes forskjeller i lønnsevne. Det fører til at den klassiske etterspørselskurven blir flatere, og gjør det dermed lettere å unngå klassisk arbeidsløshet. (Jf. avsnittet «Konsekvenser for sysselsettingen av ulik lønnsevne i ulike anvendelser av arbeid».)

Jeg tviler imidlertid på at en subsidiering av ulønnsomme bedrifter i langt større utstrekning enn det gjøres i dag, vil bli akseptert som en brukbar økonomisk politikk for å bekjempe arbeidsløshet. Mange har nemlig store motforestillinger mot å støtte næringsliv som ikke klarer seg på egen hånd, i alle fall hvis de samme bedriftene skal subsidieres gjennom lengre tid.

3. Forskjellene i lønnsevne avhenger bl.a. av hvilken teknologi som blir brukt og hvilket produksjonsutstyr de enkelte bedriftene har. Gjennom tiltak som påvirker den teknologiske utviklingen og/eller de private investeringenes omfang og sammensetning, kan myndigheten øve innflytelse på hvor store forskjellene i lønnsevne kommer til å bli i årene framover, og dermed på beliggenheten av den klassiske grensen. Det virker imidlertid lite sannsynlig at denne påvirkningsmuligheten vil sikre at vi får en kraftig heving av den klassiske grensen. Myndighetenes muligheter for å påvirke omfanget av de private investeringene er begrensede, og deres muligheter og vilje til å styre den teknologiske utviklingen og sammensetningen av de private bedriftenes investeringer vil antakelig være nokså små.

4. På grunnlag av drøftingene foran konkluderer jeg slik: Det virker lite sannsynlig at myndighetene i OECD-landene i de nærmeste årene kommer til å føre en politikk som sikrer at den klassiske grensen blir liggende mye høyere enn den gjør i dag.

Økt sysselsetting i den offentlige sektor?

For å gjøre drøftingene enklere, har jeg hittil resonnert som om alle lønnstakere arbeider i privat næringsliv. Men mange er sysselsatte i den offentlige sektor. Der finner vi vanligvis verken a) marginale lønnsomhetsbetraktninger av den typen som skaper en klassisk grense for sysselsettingen i den private sektor, eller b) avsetningsproblemer av den typen som skaper en keynesiansk grense for sysselsettingen i den private sektor.

På bakgrunn av dette kan det synes nærliggende å prøve å bli kvitt arbeidsløsheten gjennom økt offentlig sysselsetting. Av flere grunner kan vi antakelig vente en fortsatt økning i antall sysselsatte i den offentlige sektor. Men det vil bety større utgifter for det offentlige. Ut fra det som er sagt foran om holdningene til økte offentlige utgifter, virker det derfor lite sannsynlig at det vil bli opprettet så mange nye arbeidsplasser i den offentlige sektor at arbeidsløsheten av den grunn blir sterkt redusert.

Avsluttende vurderinger

Hovedsaklig på grunnlag av det jeg har pekt på foran, men dels også på grunnlag av hypoteser, resonnementer og empiri jeg ikke har funnet plass til i denne artikkelen, vurderer jeg situasjonen slik:

1. Det er lite sannsynlig at myndighetene i OECD-landene, hver for seg eller gjennom internasjonalt samarbeid, klarer å finne fram til en politikk som sikrer at arbeidsløsheten i OECD-området blir mye mindre enn den er i dag.

2. Hvis myndighetene i et bestemt OECD-land klarer å sørge for at landets konkurranseevne overfor andre OECD-land forbedres, kan det føre til at arbeidsløsheten i vedkommende land blir mindre. Men endringer i OECD-landenes innbyrdes konkurranseevne løser ikke OECD-områdets arbeidsløshetsproblemer.

3. Selv om myndighetene sansynligvis ikke klarer å finne fram til en politikk som sikrer at arbeidsløsheten i OECD-området blir mye mindre enn den er i dag, kan det likevel tenkes at den, i alle fall for en tid, blir sterkt redusert. En mulighet er denne: Utvikling av nye produkter og ny teknikk gjør at den klassiske etterspørselskurven for arbeid blir flyttet «oppover og til høyre» i diagrammet. (Jf. figur 2 foran.) Under forutsetning av at reallønnssatsen ikke stiger «for mye», fører dette til en hevning av den klassiske grensen. De nye mulighetene for lønnsom produksjon fører også til en sterk økning i den private investeringsetterspørselen, og dermed også i den samlede etterspørselen etter produkter. Følgelig blir også den keynesianske grensen hevet. Siden både den klassiske og den keynesianske grensen blir hevet, reduseres arbeidsløsheten.

4. Selv om det, som nevnt i punkt 3, kan tenkes at arbeidsløsheten blir betydelig mindre, har vi ingen garanti for at dette vil skje i løpet av de nærmeste årene. Bl.a. av følgende grunn virker det minst like sannsynlig at vi vil få mye arbeidsløshet i OECD-området i årene framover: Det er lite som tyder på at den teknologiske utviklingen vil bidra til at lønnsevnen i ulike anvendelser av arbeid blir jevnere enn den er i dag.

Jeg vil understreke at vurderingene i punktene 1–4 bygger på en forutsetning om at OECD-området beholder sitt nåværende økonomiske system. Jeg vil også understreke at disse vurderingene ikke er en oppfordring til en fatalistisk holdning til arbeidsløsheten i OECD-området. Etter min mening bør det settes mye inn på å få redusert den. Det kan gjøres dels ved at myndighetene utnytter de mulighetene det nåværende økonomiske systemet tross alt gir dem til å bekjempe arbeidsløshet, og dels ved å endre systemet på en måte som gjør det lettere å unngå omfattende arbeidsløshet.

APPENDIKS: SKISSE AV EN TEORI OM AT PRISENDRINGER FØRER TIL UTJEVNING AV FORSKJELLER MELLOM DEN KEYNESIANSKE OG DEN KLASSISKE GRENSEN

I drøftinger av sysselsettingsproblemene brukes i blandt en teori som, med den språkbruken jeg benytter, kan skisseres slik: Forskjeller mellom den keynesianske og den klassiske grensen skaper mangel på balanse mellom tilbudet av produkter og etterspørselen etter produkter. Det fører til endringer i produktprisene, og derfor også til endringer i realpengemengden og reallønnssatsen. Endringene i realpengemengden fører til endringer i etterspørselen etter produkter, og endringene i reallønnssatsen fører både til endringer i etterspørselen etter produkter og endringer i lønnsomheten av produksjonen. Etterspørselen etter produkter og lønnsomheten av produksjonen endres på disse måtene i en slik retning at det blir bedre balanse mellom den keynesianske og den klassiske grensen.

I en annen teorivariant rettes søkelyset utelukkende mot at endringer i realpengemengden kan føre til utjevning av forskjellen mellom grensene. Endringene i reallønnssatsen kan nemlig bli forhindret av at denne satsen alltid innstiller seg slik at det blir balanse mellom tilbud av arbeid og etterspørselen etter arbeid. Tilpasningsmulighetene for reallønnssatsen blir da «brukt opp» til å skape balanse i arbeidsmarkedet. – Endringene i reallønnssatsen kan også bli forhindret av at lønnstakerne både krever og oppnår lønnstillegg hvis produktprisene stiger.

REFERANSER

Moene, Karl Ove (1980): Klassisk eller keynesiansk arbeidsløshet? Sosialøkonomen nr. 5/1980.

Norman, Victor D. (1984): Frihandel – nok en gang. Sosialøkonomen nr. 8/1984.

NOS: Økonomisk utsyn over året 1983. – Statistisk Sentralbyrå 1984.

Stortingsmelding nr. 83 1984–1985; Langtidsprogrammet 1986–1989.

PRISDIREKTORATET

Spesialrådgiver, engasjement

Prisdirektoratet har et hovedansvar for gjennomføringen av myndighetenes pris- og konkurransepolitikk. Retningslinjene for denne politikken er endret i de senere år. Tyngdepunktet i direktoratets arbeid er som følge av dette skjøvet over fra direkte prisregulering til overvåking og tiltak for å fremme effektiv markedskonkurranse.

For å styrke sin kompetanse og kapasitet i overensstemmelse med denne nyorienteringen av myndighetenes politikk er det foreslått opprettet et engasjement som spesialrådgiver under Markeds- og konkurranseavdelingen. Stillingen vil foreløpig bli besatt ved engasjement men vil, med forbehold av Stortingets godkjenning, bli fast fra 1. januar 1986.

Stillingens arbeidsområde vil være utredning og vurdering av konkurransepolitiske spørsmål generelt og i tilknytning til konkrete saker innenfor avdelingens arbeidsfelt, herunder å bistå ved utarbeiding av retningslinjer for avdelingens løpende saksbehandling.

Stillingen krever utdanning fra universitetet eller høyskole, god innsikt i samfunns- og bedriftsøkonomiske spørsmål og analytiske evner. Søkere med innsikt i pris- og konkurransepolitisk lovgivning og erfaring fra konkurransepolitisk arbeid vil bli foretrukket.

Lønnstrinn 32.

Nærmere opplysninger ved Prisdirektør Egil Bakke eller avd. dir. Jan A. Halvorsen, Prisdirektoratet, tlf. 41 82 70.

Søknad stiles til
FORBRUKER- OG ADMINISTRASJONSDEPARTEMENTET
og sendes
Prisdirektoratet
innen 26. september 1985.

Portrett:
Sentralbanksjef Hermod Skånland

«Menneskelig å opptre lettsindig»

Sentralbanksjef Hermod Skånland intervjuet av Johan Jørgen Thorsen*

De som får sin velstand som resultat av en lang prosess med hardt arbeid, lærer å innrette seg fornuftig. Når man får en lotterigevinst i hodet, er det menneskelig å opptre lettsindig. Vår nye sentralbanksjef, Hermod Skånland, er derfor ikke overrasket over debatten om valutareservene. Den gjør ham likevel litt nedstemt på grunn av de korte tidsperspektivene som legges til grunn – ikke minst i et valgår.

– Norges Bank vil nå komme til å arbeide under en ny lov, med ny ledelse, ny organisasjon og nytt bygg. Vil disse endringene til sammen også bety en vesentlig omlegging av bankens arbeidsmåte eller blir det mer snakk om en større fasadepussing?

– I det arbeidet vi nå gjør med organisasjonen tar vi også sikte på å fornye vår arbeidsmåte. Organisasjonsmodellen er bare et hjelpemiddel. Hvor godt vi lykkes, vil vise seg i det banken virkelig gjør.

Skånland peker i denne sammenheng også på at sentralbankens stilling og muligheter er nokså mye bestemt av hva slags kredittpolitikk myndighetene fører.

– Man har langt mer nytte av en sentralbank under en markedsorientert kredittpolitikk, men det er selvsagt andre grunner for at vi bør gå videre i denne retningen.

– Ligger ikke en mer markedsorientert kredittpolitikk i kortene, uansett hvilken regjering vi måtte få til høsten?

– Jeg ser dette som en overmoden sak, men det har jo hittil vist seg vanskelig å få politisk gjennomslag for å ta de definitive skritt.

Informasjon for å øve innflytelse

– Du har gjennom pressen tatt til orde for at Norges Bank må styrke sin informasjon overfor den jevne borger. Hvorfor er dette blitt nødvendig? Er det fordi informasjon liksom ligger i tiden eller rett og slett fordi en større del av påvirkningsprosessen i samfunnet foregår gjennom massemedia?

– Vi tror det er viktig at noen har muligheter for å øve innflytelse uavhengig av politiske grupperinger og næringsinteresser. En slik innflytelse kan banken øve direkte overfor de besluttende organer, men også gjennom informasjon til publikum. Blant sentrale politikere kan det være god innsikt i de økonomiske sammenhenger, men de er bundet i sin handlefrihet til det som er politisk mulig. Gjennom informasjon til publikum kan sentralbanken bidra til å utvide området for hva som er politisk mulig. En politiker som sier at en oppgave ikke lar seg løse, vil lett bli anklaget for å mangle handlekraft. Norges Bank kan lettere peke på inkonsistenser, at enkelte ting simpelthen ikke lar seg gjøre og at det må treffes valg. Spør du en politiker om han vil velge full sysselsetting på kort eller lang sikt, er det umulig for ham å svare annet enn at han vil ha begge deler. Vi står friere til å peke på de konflikter en kan stå overfor i en slik sammenheng.

Skånland kan ikke i dag si hvilke endringer det vil bli i den måten informasjonsvirksomheten drives på: – Det er ett element i den organisasjonsplanen vi arbeider med.

Ny organisasjon skal øke profesjonaliteten

– Den nye organisasjonsmodellen innebærer oppdeling etter funksjon, slik at blant annet innland og utland blir integrerte deler. Hvordan vil utenforstående legge størst merke til at banken endrer sin arbeidsmåte?

– Det er ikke så viktig om publikum merker at vi får en ny organisasjonsmodell, det er viktigere at de får inntrykk av at vi løser våre oppgaver bedre enn før. Spesielt vil markedspleien bli stadig viktigere, særlig under friere markedsforhold. Vi håper vel også å kunne øke vår profesjonalitet når det gjelder valutahåndtering og valutaplasseringer. Overfor kredittinstitusjonene vil Norges Bank i hovedsaken ha de samme oppgavene som før. For dem vil det være langt viktigere hvilke oppgaver de politiske myndigheter vil overlate til Norges Bank enn hva slags grupperinger vi foretar innenfor banken for å løse dem.

– En økonomisk publikasjon påstod nylig at Norges Bank er en svært lite fancy institusjon. Synes du dette er en treffende karakteristikk?

– Jeg håper at det er det. Vi legger ikke an på å være fancy. Når vi er opptatt av vår egen image er det fordi dette betyr noe for arbeidet

* Thorsen er cand. philol. og arbeider som informasjonssjef i Den norske Bankforening.

vi skal utføre i samfunnet. Da er det nok viktigere å legge vekt på å bli oppfattet som saklige, nøkterne og at vi har en høy grad av integritet og profesjonalitet.

En ubenyttet sjanse

– Du har tidligere gitt endel synspunkter i forbindelse med den nye loven om Norges Bank. Er det i ettertid grunn til å kritisere stortingsflertallet for at det glemte å ta vare på viktige institusjonelle garantier?

Sentralbanksjefen mener man unnlot å stille spørsmål ved om dagens praksis og eksisterende lovgivning gir den banken samfunnet er best tjent med: – Man tok gjeldene praksis og eksisterende lovgivning som gitte data i behandlingen av den nye loven. Så laget man en lov for Norges Bank ut fra dette, uten at det på en fordomsfri måte ble stilt spørsmål om hva slags sentralbank vi har behov for og hvorfor. Om man fra et slikt utgangspunkt hadde kommet fram til det samme resultat, ville det vært lite å innvende. Men vi benyttet aldri sjansen som et lovarbeid gir, til å drøfte hva slags sentralbank Norge er best tjent med.

– Når det er sagt, er det grunn til å understreke at sentralbankens stilling ikke er svakere med den nye loven enn praksis var tidligere. Banken er tillagt oppgaver i betalingsformidlingen som tidligere ikke var presisert, og den mye omdiskuterte instruksjonsretten er først og fremst et middel som banken kan nytte for å få reist en sak overfor offentligheten og i Stortinget.

– Ser man derfor bankens situasjon i lys av de realiteter som eksisterte før loven kom og ikke sammenlignet med en formalitet som sluttet å gjelde med den annen verdenskrig, er det åpenbart at bankens stilling er styrket. Også den ting at Norges Bank nå i eventuelle diskusjoner med myndighetene har en nylig behandlet lov i ryggen, stiller banken sterkere enn da man bare kunne bygge på politisk og forvaltningsmessig praksis. Skulle det oppstå meningsforskjell om hva som er praksis, er det nokså åpenbart hvem som står sterkest til å fastlegge den.

– Hva med innvendinger fra politikere som Carl I. Hagen?

– Carl I. Hagen hadde et interessant lovforslag som imidlertid ikke svarte til de politiske realiteter vi har i dag.

En seriøs drøfting av en sentralbank langs de linjer Carl I. Hagen skisserte kunne likevel vært verdifull. Man hadde neppe valgt det hos oss, men det finnes tross alt meget levedyktige demokratier med en sentralbank som arbeider ut fra et slikt mønster.

Personorientert tendens

– Hvor mye regner du med at din egen person vil bety?

– Det ville være unnfallende beskjedenhet å tro at ens egen person i denne sammenheng ikke betyr noe, men jeg er naturligvis helt avhengig både av staben som helhet og av den øvrige ledelse. Gjør jeg en skikkelig jobb, har også andre utsikt til å nå langt med sitt arbeid. Gjør jeg en dårlig jobb, blir også deres muligheter mindre. Skånland mener en sentralbank, både i Norge og andre steder, har en tendens til å bli identifisert med lederen: – I en personorientert mediaverden blir naturligvis ikke denne tendensen mindre.

Menneskelig å ikke oppføre seg fornuftig

– Om bankens oppgave er å gi myndighetene de riktige råd, er det rimelig gode erfaringer med at rådene blir fulgt?

– Ja, sier Skånland, men trekker samtidig frem de begrensningene i handlefrihet som departementet og Regjeringen har. – Det stiller naturligvis oss overfor spørsmålet om hvor mye politiske bindinger vi skal bygge inn i vår rådgivning. All den tid det er vår oppgave å gi råd om politikk, mener jeg at vi ville forsømme vår oppgave om vi aksepterte at ting som i prinsippet kan endres, allikevel skal være uendret fordi man for øyeblikket ikke kan få den nødvendige politiske tilslutning.

– Har debatten om bruk av valutareservene i den senere tid vært et nedslående tegn? I hvor stor grad regner du med at politikere, uansett farve, greier å motstå fristelsen til å løse «presserende oppgaver» med nær sagt hvilke som helst økonomiske midler?

– Vi kjenner ikke til noen eksempler på kloden om et land som plutselig har fått rikdom og som har klart å innrette seg fornuftig. De som derimot får sin velstand som resultatet av en langvarig prosess med hardt arbeid, lærer nettopp dette gjennom å innrette seg fornuftig. Når man får en lotterigevinst i hodet, er det menneskelig å opptre lettsindig, til tross for hva mer langsiktige hensyn skulle tilsi. Så for så vidt er det ikke særlig overraskende at vi opplever en slik debatt om valutareservene. Særlig i et valgår kan man naturligvis bli litt nedstemt over hvor korte perspektiver debatten har. Det ligger i sakens natur at med valg eller gjenvalg for en fireårsperiode, så har dette også lett for å bli perspektivet. Men det vi foretar oss nå vil få nokså avgjørende konsekvenser langt inn i neste hundreår.

Vi trenger tilstramninger

– Bør statsbudsjettet for neste år inneholde vesentlige innsparinger, om det skal bli mulig å gå i retning av en mer balansert økonomi?

– Ethvert statsbudsjett

Hermod Skånland

som ikke øker skattene, vil komme til å ha ekspansiv virkning hvis man ikke foretar tilstramning i den automatikk som bestemmer statens utgifter. All den tid jeg ikke i dag ser det som ønskelig at også budsjettet for 1986 skal være ekspansivt, mener jeg det er nødvendig å foreta tilstramninger i regelverket for utgiftene. Jeg er mer i tvil om statsbudsjettet for 1986 bør ha en makroøkonomisk tilstramningseffekt. 1985-budsjettet er alt for ekspansivt, men når det først er gjort, kan en tilstramning i 1986 lett bli en konjunkturpolitisk feil med motsatt fortegn. Men formodentlig er Regjeringens problem å unngå at det blir for ekspansivt.

– Men er ikke tilstramninger lettest å gjenomføre like etter et valg?

– Ikke hvis det har vært ført en løfterik valgkamp.

Et problem å leve med

– Det er i allefall blitt påpekt flere ganger offentlig at sentralbanksjefen selv har lite å skryte av når det gjelder økonomi. Vil Norges Bank i tiden som kommer være i stand til å konkurrere om de beste fagfolkene på alle nivåer? Lønnsnivået begynner å bli ganske høyt for mennesker med denne typen bakgrunn.

– En sentralbanksjef står vel sterkere om han ikke pranger med sin privatøkonomi, selv mangler jeg mer tid enn penger. Men det er riktig at Norges Bank har problemer med å holde på folk som har arbeidet på et nivå hvor de kan få like interessante oppgaver andre steder og samtidig høyere lønn. For folk som har kommet opp på et slikt nivå at arbeidet er så spesifikt at det er dette som holder dem her, er problemet mindre. Men vi er ikke alene om å ha disse problemene, og vi kan jo ikke alle få de beste fagfolkene.

Skånland trekker frem flere statlige institusjoner som også har behov for det flinkeste personellet på markedet, men mener alle må leve med problemet:

– Og det er klart at jo høyere sysselsettingsnivå vi sikter mot, jo sterkere blir dette dilemmaet følt. Vi kan ikke hver for oss forsøke å løse det ved å overby hverandre.

Selvdisiplin skal øke produktiviteten

– Gjennomgår Norges Bank på samme måte som andre norske banker sin egen personellsituasjon kritisk, eller kan denne typen organisasjoner alltid ta litt lettere på dette fordi den mangler konkurranse?

– De siste fem årene har vi hatt en økning i vårt arbeidskraftforbruk på under en prosent årlig, mens den ligger på tre og en halv i banker og opp imot tre i offentlig administrasjon. Samtidig har vi hatt en sterk økning i arbeidsoppgavene. Jeg er derfor ikke i tvil om at Norges Bank har en produktivitetsøkning som kan måle seg med det aller meste i offentlig virksomhet i norsk næringsliv. For å få dette til må vi vise selvdisiplin. For ledelsen som har ansvaret for dette, er det en belastning ikke å ha konkurranse eller bestemte budsjettrammer å vise til, men jeg håper likevel å kunne effektivisere oss ytterligere fremover uten noen hjelp utenfra.

– Hva med avdelingene rundt omkring i landet? Det har vært diskusjon om å legge enkelte ned.

– Det er riktig, og vi arbeider med spørsmålet om hvilke oppgaver avdelingene skal ha. Gjennom den nye lovbehandlingen har både Stortinget og finansministeren bedt om dette, men tidligere har Stortinget bestemt gått mot nedleggelse av avdelinger. Nå er ikke nødvendigvis dette veien å gå. Vi må huske på at svært mange av dem egentlig driver som grossister i penger. Om de legges ned, vil dette bety å overføre arbeid til andre avdelinger eller til banker og postverk. Man ville utvilsomt ha innrettet dette annerledes om det hele kunne startes opp fra et nullpunkt, blant annet for å begrense de bygningsmessige investeringer. Men når de nå engang er foretatt, må vi ta utgangspunkt i det vi har.

Politikk eller fag

– Det har ofte vært lagt vekt på at du står Arbeiderpartiet nært. Er politisk tilhørighet en fordel i denne typen jobber, om man vil øve innflytelse? Det er jo også nærliggende å peke på at din stedfortreder burde ha gode kontakter i den andre fløyen. Hva med tilhørighet til økonomiske skoler?

– Jeg har selv inntrykk av å ha rimelig bra forhold til flere politiske grupperinger. Men det er mulig at de politiske partier har større tillit til «sine egne». I så fall er det nok av betydning at både Storvik og jeg har våre politiske tilknytninger. Ellers ligger det i oppgaven for oss begge å opparbeide og holde vedlike kontakter i ulike miljøer, ikke bare de politiske. Jeg er egentlig litt reservert når dette bringes på bane, fordi det ikke er i egenskap av partimedlem noe sted at vi skal arbeide, men i kraft av vår profesjon.

– Jeg føler heller ikke at jeg tilhører noen spesiell økonomisk skole. Om man forsøker å trenge ned i dette med skoler, så vil en sosialøkonom langt på vei kunne presisere det til forskjellig oppfatning med hensyn til tidslag og visse koeffisienters stabilitet og størrelse. Dette er spørsmål som i alle fall vi bør kunne diskutere helt lidenskapsløst og forsøke å komme til bunns i gjennom empirisk forskning. Saksforholdene egner seg veldig lite for emosjonelle trosretninger.

– Så du setter liten pris på at politikere bygger en god del av sitt økonomiske grunnlag på slike økonomiske skoler?

– Jeg synes politikere bør bygge sine oppfatninger på prioritering av verdier eller vedkjenne seg å representere visse gruppeinteresser. Det er jo i høy grad fordelingsmessige spørsmål de steller med. Derimot burde det være mindre grunn til å ha sterke oppfatninger om sammenhenger hvor fagfolk er i tvil eller hvor man faktisk har en del kunnskap basert på empirisk forskning, enten det nå gjelder rentenivå eller sammenhengen mellom aldersgrense for kjøp av brennevin og trafikkulykker. Både i privat og offentlig virksomhet vil beslutninger ofte måtte treffes under usikkerhet, men hvor vi har muligheter for å vite, bør de ikke treffes ut fra hva vi tror.

Sosialøkonomer – og penger?

Av cand. oecon. Per Brander.

Innledning

Jeg tillater meg å ta ordet i dette meget «seriøse» frittstående tidsskrift Sosialøkonomen. – Det er ikke økonomisk forskning og utviklingen i sosialøkonomien jeg vil ta for meg.

Det er mere privatøkonomiske betraktninger i relasjon til Sosialøkonomisk Forening. I tillegg vil jeg kort komme inn på tidsskriftet.

Sosialøkonomer – nye og gamle

Sosialøkonomer er et relativt gammelt folkeferd som i hovedsak har beskjeftiget/beskjeftiger seg med overordnede oppgaver primært i statsadministasjonen. Denne type har i et stort omfang vært konsentrert om sitt arbeid (og posisjon) og i mindre omfang av personlige økonomiske og fagpolitiske spørsmål.

Imidlertid har det kommet en ny type sosialøkonomer som i hovedsak er representert ved de privatansatte som utover arbeidet sitt også er interessert i andre aspekter omkring jobben.

Nye oppgaver – kortsiktet

Utover å få en anstendig lønn er den nye type sosialøkonomer også opptatt av pensjonsforhold, faglige avtaler (lønnsavtaler), låneforhold etc.

Jeg vil derfor foreslå at foreningen tar følgende opp til debatt.

i) Gjennomføre en pensjonsavtale med et forsikringsselskap som kan omfatte alle medlemmer av foreningen.

Det er av stor betydning at man ved skifte av arbeidsplass kan beholde sin forsikring. I det nåværende system skjer det ikke en automatisk overførsel fra selskap til selskap, – og derfor vil den enkelte alltid tape penger.

Offentlige ansatte skal også kunne melde seg inn som supplement til den offentlige pensjonsordning.

ii) Gjennomføre tilleggsavtaler med forsikringsselskapene om boliglån, livsforsikringer og andre tilbud.

Det vil gi en større frihet overfor arbeidsgiver spesielt i relasjon til de som har boligfinansiering via arbeidsgiver. Videre vil det gi statsansatte en mulighet for å få en rimelig boligfinansiering.

iii) Gjennomføre avtaler med en bank (sparebank) som skal gi sosialøkonomer visse rettigheter, f.eks. ved toppbelåning av bolig, kjøp av leilighet i borettslag, etableringslån etc.

Det vil gi den siste økonomiske støtte mange trenger for å kunne skifte bolig eller for å etablere seg som selvstendig næringsdrivende.

Derutover vil det komme en del tilleggsavtaler som kan være av stor nytteverdi.

Jeg har ikke gått inn på den praktiske løsning av hensyn til innleggets lengde.

Nye oppgaver – langsiktet

For å få en viss gjennomslagskraft for sosialøkonomer og deres situasjon må Sosialøkonomisk Forening rustes opp.

Jeg vil derfor foreslå at man tar følgende opp til vurdering.

i) Styrker foreningen gjennom et sterkere sekretariat. Det bør skje ved at det ansettes en sosialøkonom som generalsekretær med en liten og effektiv stab av medarbeidere.

ii) Foreningen bør utarbeide faglige avtaler og statistikk slik det enkelte medlem har et solid grunnlag i sin arbeidssituasjon og ved lønnsforhandlinger samt ved en eventuell nyansettelse.

iii) På sikt bør foreningen øke sitt samarbeide med beslektede yrkesgrupper. Her tenker jeg på f.eks. siviløkonomer og jurister. Disse grupper vil tilsammen utgjøre en virkelig pressgruppe i samfunnet.

Jeg vet at AF skal ivareta noen av de nevnte oppgaver, men etter min mening er AF for stor til å ivareta særinteresser for en gruppe som sosialøkonomer.

Tidsskriftet Sosialøkonomen

Tidsskriftet inneholder uten tvil en mengde interessante artikler. Men mange er meget spesielle og er av liten interesse for de fleste.

Mitt inntrykk er at mange savner litt mere «matnyttig» stoff. For eksempel en litt mere almindlig og åpen debatt om aktuelle emner hvor den enkelte kan komme til orde uten for store utredninger.

I tillegg mener jeg at tidsskriftet bør inneholde litt mere fagforenings-stoff. Man burde behandle konflikter fra arbeidslivet som er av mere generell karakter hvor foreningen eventuelt har hjulpet til.

Avslutning

Som det fremkommer mener jeg at Sosialøkonomisk Forening er litt «sløv» og akademisk. Man bør stå på og derigjennom skaffe foreningens medlemmer en rekke tilbud man ellers aldri ville ha fått.

Videre bør foreningen utvide sitt samarbeide med beslektede yrkesgrupper slik at foreningen totalt får en sterkere posisjon.

Tidsskriftet bør «strammes» opp slik at det mere blir rettet mot den gjennomsnitlige sosialøkonom. Samtidig bør det inneholde mere stoff som kan gi nyttig informasjon til det enkelte medlem.

P.S. De nevnte tiltak vil kanskje medføre økt kontingent til foreningen men jeg tror medlemmene på sikt vil få pengene igjen flere ganger.

Formannens kommentarer

Det er positivt at våre medlemmer er aktivt opptatt av foreningens virksomhet slik det fremgår av Per Branders innlegg ovenfor. De spørsmål som Brander reiser er høyst aktuelle og fortjener oppmerksomhet. Men som det fremgår nedenfor synes Branders innlegg også i noen grad å avdekke manglende kjennskap til hvilke tilbud som allerede eksisterer.

1. De ansatte i staten er de som lengst har vært involvert i fagforeningssammenheng i foreningen gjennom sin forhandlingsrett etter Tjenestetvistloven. Kommuneansatte fikk forhandlingsrett innenfor NKS-området og med Oslo kommune da foreningen inngikk tariffavtaler i 1984.

De privatansatte som er tilsluttet fagforeningen, ble i 1985 spurt om de ønsket opprettet tariffavtale på sin arbeidsplass. Ingen av dem som svarte hadde slikt ønske. Bakgrunnen var at de mente at de for tiden oppnådde en gunstigere avlønning enn de kunne regne med å oppnå med en tariffavtale. De privatansatte mente imidlertid at det var en fordel at foreningen kunne gripe inn ved eventuelle tvistespørsmål, noe den kan gjøre uten slik avtale.

Fagforeningen har én tariffavtale på privat sektor, nemlig med Norconsult A/S. Den fungerer fint. Her er det flere sosialøkonomer, miljøet er velorganisert og sammen står de sterkere i forhold til ledelsen og de andre organisasjonene på arbeidsplassen.

2. Når det gjelder pensjonsforhold, forsikringsordninger m.m. har alle som er medlem i fagforeningen tilbud gjennom AF og Forenede Forsikring. De privatansatte har likevel som regel gunstigere forsikringsordninger gjennom sitt arbeidssted. Vi tror ikke det er mulig å konkurrere med disse ordningene og samle alle sosialøkonomer i en forsikring.

De offentlige ansatte som vil ha supplementforsikring kan også få denne gjennom fagforeningsmedlemskap. Gruppen av øvrige medlemmer blir antagelig så liten at den ikke er interessant. Vi har forsøkt, uten å få til gunstig nok ordning.

3. Med hensyn til kollektive låneavtaler har vi hatt kontakt med bl.a. større banker. Vi tilbød oss å flytte over alle våre konti i banken. Etter nøye overveielse var de ikke interessert i å gå inn i forpliktelser til sosialøkonomene kollektivt, men kunne tenke seg å forhandle med hver enkelt kunde. Det falt derfor bort. Med den nåværende utvikling i lånemarkedet er vel dette i alle fall noe mindre interessant enn tidligere.

4. Foreningen utarbeider faglige avtaler på anmodning fra de fagforeningstilsluttete. Vi utarbeider lønnsstatistikk hvert år. Disse er tilgjengelig for alle gjennom januarnummeret av tidsskriftet.

Vi gir videre veiledende honorarsatser for sosialøkonomisk virksomhet utenfor fast arbeidsforhold. I tillegg gir vi veiledning i ansettelse og arbeidsvilkår i privat virksomhet.

5. Norske Sosialøkonomers Forening har allerede i

(forts. side 40)

Nye forskningsrapporter

Rapportene fåes kjøpt ved henvendelse til institusjonen.

TRANSPORTØKONOMISK INSTITUTT

Biblioteket, Postboks 6110 Etterstad, 0602 Oslo 6, tlf. 19 49 00.

Virkningene av alternative strategier for å øke trafikksikkerheten i Norge. Hovedrapport med metodebeskrivelse og regneeksempler.
Av Rune Elvik, cand. polit., Richard Muskaug, siv.ing. og Tore Vaaje, siv.ing.

Rapporten inneholder beskrivelse av en metode for å beregne sammenhengen mellom ulike trafikksikkerhetstiltak, kostnadene ved dem og virkningen på trafikksikkerheten. Metoden er anvendt på 4 alternative strategier for å øke trafikksikkerheten.

Oslo, april 1984. 67 sider + vedlegg. Prosjektrapport. Kr. 75,–. ISBN 82-7133-456-5.

Virkninger av alternative strategier for å øke trafikksikkerheten i Norge. Tiltaksrapport. Beskrivelse av 45 trafikksikkerhetstiltak.
Av Rune Elvik, cand. polit., Richard Muskaug, siv.ing. og Tore Vaaje, siv.ing.

Notatet inneholder det detaljerte datagrunnlaget om de 45 trafikksikkerhetstiltak som danner grunnlaget for beregninger av virkninger av alternative strategier for å øke trafikksikkerheten i Norge.

Oslo, april 1984. 103 sider. Kr. 40,–. Best.nr. 693/84.

Virkninger av alternative strategier for å øke trafikksikkerheten i Norge. Metoderapport. Analyse av nytte og kostnader ved trafikksikkerhetstiltak og kombinasjoner av trafikksikkerhetstiltak.
Av Rune Elvik, cand. polit.

Notatet supplerer TØI-rapporten «Virkninger av alternative strategier for å øke trafikksikkerheten i Norge». Det beskriver i detalj den metode som er utviklet for å analysere de alternative strategier som er omtalt i rapporten. Viktige punkter i notatet handler om hvordan nytte og kostnader ved tiltakene er beregnet, og hvordan den samlede virkning av flere tiltak som virker sammen er beregnet. Notatet omtaler også hvordan beregningene tar hensyn til trafikkutviklingen. Det avsluttes med en kort brukerbeskrivelse av et EDB-program som beregningene har støttet seg til.

Oslo, okt. 1984. 81 sider + vedlegg. Kr. 50,–. Best.nr. 715/84.

Transportkostnader etter vareslag 1980.
Av Petter Dybedal, cand. oecon.

I denne rapporten blir betydningen av godstransportkostnader i Norge i 1980 belyst ved at fraktkostnader ved innenlandsk transport sees i forhold til verdien av markedsførte og transporterte varemengder. Kostnadstall sammenliknes for 20 hovedvaregrupper og for transporter med lastebil, jernbane og skip i innenriks fart.

Oslo, mars 1985. 37 sider + vedlegg. Prosjektrapport. Kr. 75,–. ISBN 82-7133-485-9.

Markedsførte og transporterte varemengder i Norge 1946–1983.
Av Sønneve Ølnes, siviløkonom og Erik Ørbeck, geograf.

Rapporten gir en oversikt over markedsførte varemengder i Norge fordelt på vareslag, næring og fylker. Videre gis en oversikt over godstransportmønsteret i Norge fordelt på transportmidler, vareslag, fylker og avstandsgrupper.

Oslo, mars 1985. 58 sider + vedlegg. Prosjektrapport. Kr. 75,–. ISBN 82-7133-488-3.

Kjørekostnadshåndboken.
Av Knut O. Gabestad, cand. oecon. og Nils Skarra, sivilingeniør.

Håndboken behandler kjørekostnadsberegninger både i by- og landevegskjøring, årlige driftskostnader for ferjer og prinsipper for nytte-kostnadsberegninger.

Hoveddel, 75 sider + vedlegg. Oslo, okt. 1983. Kr. 75,–.

Tabellhefte og eksempelsamling. Kostnader pr. 1. jan. 1985. Fl.pag. Revidert mars 1985. Kr. 75,–.

NSF 1908

Redaktør:
Harald Bøhn

Redaksjon:
Vidar Knudsen
Halvard Lesteberg
Bent Vale

Redaksjonsutvalg:
Tormod Andreassen
Jarle Bergo
Helge Brunborg
Tore Holm
Arne Jon Isachsen
Jørn Rattsø
Knut Regbo
Alice Rostoft
Steinar Strøm
Arild Sæther
Sigurd Tveitereid
Stein Østre

●

Utgitt av
Norske Sosialøkonomers Forening
Formann: Ingvar Strøm

●

Bladets adresse:
Storgt. 26 IV
0184 OSLO 1
Telefon (02) 41 81 01
Postgiro: 5 16 78 87
Bankgiro: 6001.05.13408

●

Medlem av Den Norske Fagpresses Forening

Utkommer med 11 nummer pr. år, den 15. hver måned unntatt juli.

Abonnement kr. 200,–.
Studentabonnement kr. 100,–.
Enkeltnr. kr. 26,– inkl. porto.

ANNONSEPRISER (ekskl. m.v.a.)
1/1 side ..... kr. 2 100,–
3/4 side ..... kr. 1 650,–
1/2 side ..... kr. 1 200,–
1/3 side ..... kr. 900,–
1/4 side ..... kr. 800,–

Trykt i offset.
Reklametrykk A.s. Bergen

FINANSDEPARTEMENTET – ØKONOMI-AVDELINGEN

Postboks 8008 – Dep., 0030 Oslo 1, tlf. (02) 11 90 90

International Linkage Effects – Some Implications For Policy-Making
Av John Llewellyn.

Forfatteren er Head of Division i OECD's økonomidirektorat. Bl.a. leder han arbeidet med "Economic Outlook".

I artikkelen drøftes egenskaper som knytter seg til henholdsvis verdensøkonomien og nasjonale økonomier. Med utgangspunkt i de ulikheter – både kvantitative og kvalitative – som her foreligger, går L. inn på de konsekvenser dette bør ha for nasjonale holdninger i internasjonale politikk-drøftinger.

20 sider. Arbeidsnotat nr. 8. ISSN 0800-0441.

---

mange år samarbeidet med beslektede yrkesgrupper, som Norsk Siviløkonomers forening og Norges Juristforbund m.fl. Med den ulike bakgrunn som medlemmene tross alt representerer er det vanskelig å tenke seg noen pressgruppevirksomhet utover sammenfallende interesser på fagforeningsområdet. Forøvrig er det slik at det i første rekke er vi selv, både på egen hånd og via AF som må ivareta våre interesser.

6. Når det gjelder fagforeningsstoff og informasjonsmuligheter i Sosialøkonomen, er dette gjenstand for stadig vurdering. Slik arbeidet i sekretariatet nå er tilrettelagt med en god del forskjellig informasjon til forskjellige grupper medlemmer, er det som regel mest hensiktsmessig å sende dette ut direkte til medlemmene. Det er ellers vanskelig å behandle stoff av typen «konflikter i arbeidslivet» i Sosialøkonomen, selv om det ville bli god reklame for foreningen. Det er så små og oversiktlige forhold, at enkeltmedlemmer og arbeidsplasser lett kunne føle seg «uthengt». Vi oppnår trolig de beste resultatene for den enkelte når vi kan opptre i det stille.

7. Vedrørende innholdet i Sosialøkonomen vil redaksjonen på sin side gjerne si følgende: « I henhold til retningslinjene for Sosialøkonomen skal tidsskriftet være et forum for den aktuelle økonomisk-politiske debatt, orientere om utviklingen i faget sosialøkonomi og være et publiseringsorgan for økonomisk forskning. Dette medfører at tidsskriftet må redigeres slik at det blir en rimelig fordeling mellom yngre og lengre artikler og kortere debatt- og kommentarstoff.

Vi antar at mange av de «spesielle» artikler det henvises til er av mer vitenskapelig karakter. Siden det generelt er vanskelig å finne tidsskrifter her i landet som publiserer denne type stoff, ser redaksjonen dette som en viktig oppgave for Sosialøkonomen.

Dette må imidlertid balanseres med publisering av aktuelle kommentarer og debattstoff hvor en kan komme til orde uten store utredninger. Dette stoffet bør selvsagt også holde god faglig standard, men undergis ikke samme faglige vurdering som tyngre artikler.»

Vi håper både Brander og medlemmene forøvrig vil ha nytte av gjennomgangen ovenfor. Både sekretariatet og foreningens tillitsvalgte står selvsagt til disposisjon for nærmere opplysninger og videre diskusjon.

Avslutningsvis bare en kommentar til Branders forslag om en sosialøkonom og generalsekretær som leder av sekretariatet. Dette er en problemstilling som har vært reist og drøftet ved ulike anledninger fra mange år tilbake.

Synspunkter som er fremkommet i styresammenheng, fra andre tillitsvalgte og fra medlemmer har gjennomgående bygget opp under den eksisterende konstruksjon. En avgjørende innvending mot Branders forslag er selvsagt kostnadssiden. En annen er det forhold at svært mye av sekretariatets daglige aktiviteter har liten sammenheng med sosialøkonomi som fag. Men – når det gjelder fagsaker, faglige kontakter, faglig innhold i kursvirksomhet, tidskrifter osv. har vi valgt å satse på nær kontakt mellom styrer og sekretariat og ikke minst på medlemsmassen forøvrig, hvilket ved sin variasjonsbredde trolig dekker de oppgaver en generalsekretær/sosialøkonom ville ha på en minst like god måte.

Ingvar Strøm.

Olav Bjerkholt, Erik Offerdal og Steinar Strøm (red)

OLJE OG GASS I NORSK ØKONOMI

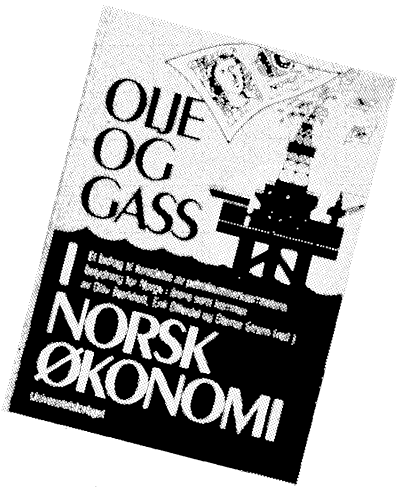

Boken er den første samlede fremstillingen av de samfunns økonomiske konsekvensene av oljevirksomheten i Norge:

- hva oljen har betydd i norsk økonomi - fremtidige oljepriser
- hva den vil bety i fremtiden - det internasjonale oljemarked
- gassmarkedet og problemene med å få solgt gass i fremtiden
- utvinningstempo - virkninger på norsk økonomi
- hvordan forholde seg til usikkerheten i fremtidige oljeinntekter
- næringsutvikling

Boken er populært skrevet av våre fremste eksperter ved Sosial økonomisk Institutt ved universitetet og Statistisk Sentralbyrå.

Pris kr 153,-

Øyvind Kvåle

LITEN BRIKKE I STORT SPILL

Mikroelektronikkens virkning på sysselsettingen

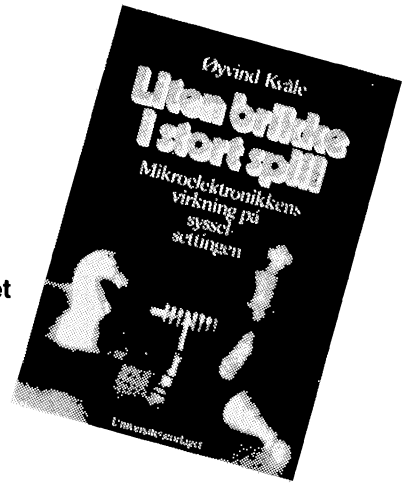

Mikroelektronikken har kommet for å bli. Den er en sentral brikke i endringen i de enkelte produktene og i endringene av produksjonsprosessene. Derfor får mikroelektronikken stor betydning for etterspørselen etter arbeidskraft.Men denne virkningen er avhengig av den sammenhengen teknikken brukes i. Det innebærer at både positive og negative virkninger blir ujevnt fordelt:
- Noen land blir hardere rammet enn andre - Noen distrikter og bransjer blir hardere rammet enn andre - Noen yrkesgrupper blir hardere rammet enn andre

Preben Munthe

PRODUKSJON OG VELFERD

Innføring i sosialøkonomi

Produksjon og velferd er en kortfattet innføringsbok i sosialøkonomi. Det er lagt stor vekt på å gi eksempler på å bruke norsk næringsliv og økonomisk politikk som bakgrunn for resonnementene.

Av innholdet nevnes:

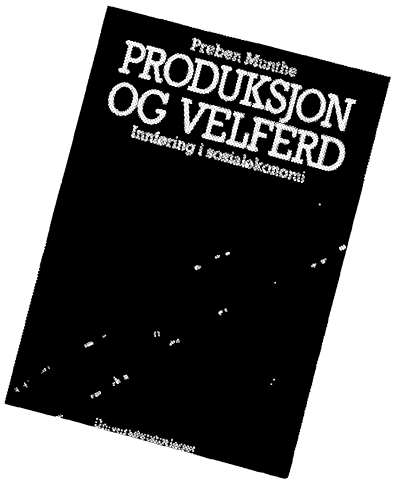

* Produksjon
* Tilbud
* Behov og etterspørsel
* Fullkommen og ufullkommen konkurranse
* Monopol
* Prisdiskriminering, inngrep i prisdannelsen
* Vareutbytte mellom land
* Nasjonalregnskap og økonomisk sirkulasjon
* Inntekt og sysselsetting i et lukket samfunn
* Inntektbestemmelsen - offentlig finanspolitikk, utenriksøkonomi
* Valuta
* Inflasjon

Pris kr 197,-

Julian Simon

MENNESKET – MER ENN EN RESSURS

En bok om mennesker, ressurser og vekst; hvordan mennesket omformer naturgitte forutsetninger ut ifra eget behov.
Boken fremmer et utviklingsoptimistisk syn, og argumenterer mot all tenkning om at det eksisterer grenser for økonomisk vekst. Menneskets evne til stadig å utvikle løsninger på nye problemer, har gjort at "vekstens" genser ikke lenger eksisterer.

Pris kr 140,-

UNIVERSITETSFORLAGET

Prioriterte blad

Retur: Sosialøkonomen
Storgt. 26, 0184 Oslo 1

Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) er opprettet av NTNF og har 75 ansatte. Instituttet arbeider med tverrfaglige forskningsoppgaver angående samfunnsplanlegging og kommunal forvaltning. Forskningsvirksomheten er inndelt i fem programområder som omfatter kommunal-, regional- og lokalsamfunnsspørsmål, samt fysisk planlegging og næringsutvikling. Våre oppdragsgivere er hovedsaklig kommuner, fylkeskommuner og sentrale statsorganer. Instituttet har lokalavdelinger i Alta og Trondheim.

FORSKER – ØKONOM TIL REGIONALFORSKNING

Innenfor feltet regional utvikling er det ledig en stilling for sosial- eller siviløkonom. Vi arbeider med regionalpolitiske spørsmål knyttet til strukturendringer i næringsliv, arbeidsmarked og befolkning, bl.a. som en følge av teknologiske endringer og overføringsordninger.

Den som ansettes, skal arbeide med regionaløkonomiske analyser. Aktuelle tema er regionale trender og framtidsperspektiver for regional utvikling, samspill mellom nasjonal og regional utvikling på makronivå, ringvirkningsanalyser av lokaliseringstiltak og næringspolitiske beslutninger, interregionale avhengighetsanalyser (kryssløp), og analyser av regional sysselsettingsutvikling.

Arbeidet vil kunne tilpasses søkerens kompetanse og interessefelt.

Vi søker en metodisk skolert forsker med god fremstillingsevne og interesse for tverrfaglig forskning i nært samarbeid med oppdragsgivere og brukere.

ENGASJEMENTER

På flere prosjekter innenfor NIBR's regionalforskningsprogram er det ledige engasjementsstillinger av inntil 2 års varighet. Arbeidet passer for kvantitativt orienterte søkere med samfunnsvitenskapelig utdanning.

Innplassering i NIBRs lønnssystem etter kvalifikasjoner som
forsker 3, l.tr. 21–26 forsker 2, l.tr. 27–29 forsker 1, l.tr. 30–31

Forsker – økonom: søknad med attester og liste over skriftlige arbeider sendes NIBR innen 5. oktober 1985. Engasjementsstillingene: snarest og innen 30. september.

Forespørsler kan rettes til forskningsleder Olaf Foss eller forsker Jan Mønnesland, tlf. (02) 15 53 10.

NORGES TEKNISK- NATURVITENSKAPELIGE FORSKNINGSRÅD

Norsk institutt for by- og regionforskning

NYCOVEIEN 1 – POSTB. 15 GREFSEN – 0409 OSLO 4 – TLF. (02) 15 53 10

Utgiverpoststed — Bergen — Reklametrykk A.s